

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.4.017.4(477)

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного

факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

педагогіки

Г.М. Савицька

« » 2023 р.

Р.В. Сопівник

« » 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК КОМПОНЕНТУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ НУБІП УКРАЇНИ)»

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма:

«Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. ЧЕРЕДНИК Лідія Миколаївна

Керівник магістерської роботи _____ д.ф. PhD, ДРА Надія Олександрівна

Виконав: _____ ПЕТРЕНКО Тетяна Сергіївна

КИЇВ-2023

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., доцент

Р.В. Сопівник

2023 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту **Петренко Тетяні Сергіївни**

1. Тема магістерської роботи: *«Формування патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України)»*. Затверджена наказом ректора НУБіП України від 01.05.2023 р. за № 649 «С».

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 05.11.2023 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. З'ясувати поняття, сутність та особливості патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів.

2. Розглянути сучасні освітні вимоги до формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

3. Охарактеризувати процес формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів.

4. Визначити педагогічні умови формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

5. Провести емпіричне дослідження вихідного рівня патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

6. Розробити та проаналізувати ефективність програми з формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти та проаналізувати ефективність результатів.

Дата видачі завдання: 20.09.2022 р.

Керівник магістерської роботи
Завдання прийняв до виконання

Н. Діра

Т. Петренко

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 127 с., 10 таблиць, 9 рисунків, використаних джерел - 119 найменувань, 3 додатки. Основний текст роботи викладено на 96 сторінках.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування педагогічних технологій формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти та експериментальна перевірка їх ефективності.

Об'єкт дослідження – процес формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – організаційно-методична система формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Методи дослідження

- теоретичний аспект: проведено аналіз академічної літератури в галузі педагогіки, психології та філософії для вивчення питань формування патріотизму як важливої складової національної ідентичності майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. Основна мета полягала в ідентифікації різних підходів та точок зору на цю проблему в науковій спільноті;

- емпіричний аспект: дослідження включало в себе різноманітні методи для збору даних, такі як спостереження, опитування, тестування та педагогічний експеримент. Ці методи використані для оцінки рівня розвитку патріотизму у майбутніх педагогів та для отримання конкретних даних про сформованість цієї складової національної ідентичності;

- статистичний аспект: розгляд результатів практичного експерименту, спрямованого на дослідження процесу формування патріотизму серед майбутніх педагогів, який включає оцінку як якісних і кількісних характеристик цього процесу, а також використання методів математичної статистики для перевірки достовірності знайдених закономірностей та отриманих результатів.

Такий підхід дозволяє повністю дослідити проблему формування патріотизму у майбутніх педагогів, поєднуючи теоретичний аналіз та емпіричні докази зі статистичними методами для отримання об'єктивних результатів.

У першому розділі ми розглядали концепцію та сутність патріотизму, яка є необхідною складовою національної ідентичності. Ця складова включає в себе глибокі почуття, такі як пристосування до власної країни, почуття глибокої приналежності до власної держави, її історії, культури, природи та народу. Також до нього входять почуття гордості за рідну країну та бажання брати активну участь у її розвитку та процвітанні. Крім того, цей аспект включає готовність служити та захищати свою державу, повагу до

національних символів та традицій, а також розуміння історії та культури, а також почуття громадянської відповідальності перед рідною країною.

У другому розділі було проведено емпіричне дослідження процесу формування патріотизму як компонента національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

Ключові слова: патріотизм, національна ідентичність, майбутні педагоги, заклади вищої освіти, компоненти патріотизму, професійна свідомість

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Дира Н., Петренко Т. Діагностика вихідного рівня сформованості патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Вісник студентського наукового товариства

[електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. Вип. 29.

2. Дира Н., Петренко Т. Особливості формування патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція «Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека», [електронне видання]: м. Київ, 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	12
1.1. Поняття і сутність патріотизму як компонента національної ідентичності.....	12
1.2. Особливості формування патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	21
1.3. Сучасні освітні вимоги до патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	36
<i>Висновки до розділу 1</i>	49
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	52
2.1. Особливості методики формування патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	52
2.2. Діагностика вихідного рівня сформованості патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	59
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	76
<i>Висновки до розділу 2</i>	92
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	105

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність дослідження. Необхідність розгляду питань формування

патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти збільшується під тиском різноманітних зовнішніх та

НУБІП України

внутрішніх факторів. Підтримка курсу на євроінтеграцію в умовах, коли держава знаходиться на стику геополітичних інтересів різних країн і

вимушена визначати шляхи розвитку, включаючи економічний, політичний та

НУБІП України

соціокультурний напрями, при умові можливих спроб зовнішнього впливу та відкритої військової агресії росії, потребує міцного теоретичного фундаменту для дій громадян, формуванню їхньої патріотичної свідомості і визначення основних пріоритетів національної ідентичності.

До вирішення цієї проблеми можна підходити з розгляду формування

патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів

НУБІП України

закладів вищої освіти. Держава, виступаючи як гарантія безпеки своїх громадян та діючи в рамках закону, обґрунтовується на спадкоємність історичних традицій та особливостей суспільної свідомості. Вона спрямовує

зусилля на розбудову духовного багатства нації, що стає ключовим чинником

НУБІП України

гармонійного розвитку суспільства, держави і кожного громадянина.

На нашу думку, сьогодні в Україні проблему виховання патріотизму необхідно розглядати, враховуючи специфіку розвитку суспільства після 2014

року, актуальний стан повномасштабного військового вторгнення росії на

НУБІП України

територію України 2020 року, незаконна окупація українських територій (АР

Крим, Схід України тощо) та внутрішньополітичних подій. Важливо також

НУБІП України

дослідити вплив патріотичних почуттів на рівні любові до своєї «малої

батьківщини», яка охоплює рідне село, місто, область. Ці почуття, незважаючи

на їх обмежений географічний обсяг, можуть впливати на загальні відносини

НУБІП України

майбутніх педагогів до своєї країни. З першого погляду, вони можуть бути

малозамітними, але все ж таки сприяють формуванню патріотизму як

компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої

освіти.

Отже, тема нашого дослідження є актуальною з багатьох ключових причин, зокрема:

Зміна політичного та геополітичного контексту.

У сучасному світі деглобалізація і міжнародні відносини мають велике значення, питання національної ідентичності та патріотизму стають ще більш актуальними. Зміни в політичних процесах та геополітичному середовищі впливають на сприйняття і роль патріотизму в сучасному світі, зокрема в

освітній системі.

Формування національної ідентичності.

Педагоги закладів вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності молодого покоління. Їхні переконання та погляди можуть вплинути на студентів і впроваджувати в них патріотичні цінності та ідентичність, які стануть складовою частиною їх життя.

Освітня реформа і виховання.

Велика увага приділяється вихованню у вищій освіті, і патріотизм є важливою складовою частиною процесу виховання. Вивчення та розвиток патріотичних цінностей може допомогти студентам усвідомити важливість національного спадку та історії своєї країни.

Сучасні виклики та загрози.

Сучасні виклики та загрози, які стосуються національної безпеки та стабільності сприяють формуванню патріотизму у майбутніх педагогів та може сприяти зберіганню та підсиленню національної єдності та готовності діяти в інтересах своєї країни.

З урахуванням цих факторів тема нашого дослідження є доволі актуальною і потребує розгорнутого вивчення для подальшого розвитку освітньої системи та національної ідентичності.

На психолого-педагогічному рівні питання формування патріотизму досліджується за допомогою позитивного розуміння та вдосконалення механізмів, які впливають на становлення патріотичних почуттів серед

майбутніх педагогів. Важливо розглядати цей процес у контексті сучасних викликів і подій, які впливають на національну ідентичність та патріотизм у суспільстві.

Сучасний педагогічний підхід до формування патріотизму визнає, що це питання має багато вимірів і залежить від різних діячів. Освітній процес має сприяти усвідомленню історії, культури та цінностей країни. Важливо також надавати можливість студентам досліджувати й обговорювати сучасні проблеми, які стосуються національної ідентичності та безпеки.

Дослідження в цій галузі можуть допомогти визначити найбільш ефективні методи та педагогічні підходи для формування патріотичних цінностей серед майбутніх педагогів. Враховуючи сучасний контекст та виклики, такі дослідження можуть привести до розробки нових програм та методичних матеріалів для освітніх закладів.

Зважаючи на важливість патріотизму в контексті національної ідентичності та національної безпеки, психолого-педагогічне дослідження є важливою складовою стратегії формування громадянського суспільства та забезпечення стабільності країни.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування педагогічних технологій формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти та експериментальна перевірка їх ефективності.

Об'єкт дослідження – процес формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – організаційно-методична система формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Завдання нашого дослідження:

1. З'ясувати поняття, сутність та особливості патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів.
2. Розглянути сучасні освітні вимоги до формування патріотизму як

компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

3. Охарактеризувати процес формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів.

4. Визначити педагогічні умови формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

5. Провести емпіричне дослідження вихідного рівня патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

6. Розробити та проаналізувати ефективність програми з формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти та проаналізувати ефективність результатів.

Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети були використані такі **методи дослідження**:

- теоретичні: аналіз та узагальнення ідей, представлених у наукових працях у галузі педагогіки, психології та філософії, що стосуються

формування патріотичної свідомості у майбутніх педагогів закладів вищої освіти з метою виявлення різноманітних підходів та точок зору щодо цієї проблеми в літературі та дослідженнях;

- емпіричні: опостереження, опитування, тестування та педагогічний експеримент. Ці підходи були корисні для здобуття потрібних даних про показники сформованості патріотизму у майбутніх педагогів закладів вищої освіти;

- статистичні: обробка результатів експериментального дослідження з проблеми формування патріотичної свідомості у майбутніх педагогів закладів вищої освіти; якісний та кількісний аналіз експерименту; методи математичної статистики для перевірки вірогідності отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження обумовлена розширенням розуміння процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві та сприяє розвитку нових

педагогічних підходів та методичних матеріалів, що розкриває актуальність питання в контексті сучасного світу.

Практична значимість полягає у розробці і впровадженні педагогічних практик та програм формування патріотизму серед майбутніх педагогів. Це сприяє покращенню виховання у галузі вищої освіти та зміцненню національної ідентичності. Також, дослідження допоможе громадським організаціям та урядовим інституціям розробити програми патріотичного та громадянського виховання, спрямовані на формування національної ідентичності.

База дослідження: Національний університет біоресурсів і природокористування України. У дослідженні взяли участь 30 студентів-бакалаврів 2 курсу груп ПО-220016 та ПО-220026 спеціальності: «Професійна освіта» (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології).

Етапи роботи. Дослідження проводилося з 2022 р. по 2023 р. в 3 етапи. На першому етапі проводився аналіз та вибір відповідної психолого-педагогічної та науково-методологічної літератури, формулювання мети, гіпотези та планування подальшого дослідження. Також визначалися методи дослідження та конкретні практичні заходи, а також використовувався контроль за результатами проведеної роботи.

Другий етап включає в себе створення та впровадження програми для емпіричного дослідження. Проведено розгорнутий психолого-педагогічний експеримент, а також оцінка ефективності проведеної експериментальної роботи.

На третьому етапі проходила підготовка та оформлення магістерської роботи на основі отриманих результатів та аналізу проведених досліджень.

Апробація результатів дослідження:

1. Діра Н., Петренко Т. Діагностика вихідного рівня сформованості патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Вісник студентського наукового товариства

[електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. Вип. 29.

2. Діра Н., Петренко Т. Особливості формування патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція «Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека», [електронне видання], м. Київ, 2023.

Структура й обсяг роботи. Магістерська складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 119 найменувань, 3 додатків на 22 сторінках, 10 таблиць, 9 малюнків. Загальний обсяг роботи становить 127 сторінок, з яких 96 сторінок основного тексту.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття і сутність патріотизму як компонента національної ідентичності

У словниках різної спрямованості, починаючи з 1917 року, ми можемо зіткнутися із різним тлумаченням терміну «патріотизм». Дане поняття поняття утворилося як одне із важливих громадянських почуттів і має понад 15 різних формулювань. На кожному історичному етапі, зі зміненою суспільною структурою, відбувалися корекції в трактуванні патріотизму.

Зокрема, соціоекономічний словник дає наступне визначення поняття «патріотизм» (грец. *Patris* - батьківщина, вітчизна): «особливе ставлення, відношення, що проявляється людиною, соціальною групою, населенням до своєї країни, свого народу, Батьківщини, бажання підтримати своєю участю процвітання своєї країни, Батьківщини, любов до Вітчизни, Батьківщини» [48; с. 360].

Педагогічний словник, в свою чергу дає наступне формулювання: «патріотизм» - одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [14, с. 249].

Згідно Філософського словника патріотизм трактується як «моральний та політичний принцип, соціальне відчуття, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість їй, гордість за її минуле й сьогодення, прагнення захищати інтереси Батьківщини... Патріотизм - одна з форм діалектичного поєднання особистих та суспільних інтересів, єднання людини та суспільства. Патріотичні почуття, ідеї підносять особистість, коли вони пов'язані з повагою

до народів інших країн і не вироджуються в психологічно національної винятковості» [57, С. 335].

У розгляді поняття патріотизму можна виділити різні визначення, які оточують його різні аспекти. Найбільшу увагу в науковій літературі, зокрема в галузі історії та педагогіки, приділяють таким основним формам патріотизму: етнічний патріотизм, територіальний патріотизм, державний патріотизм. Розглянемо окремо кожен з цих галузей згідно інформації, наведеної у педагогічних джерелах.

Етнічний патріотизм проявляється в залученні та глибокому почутті прив'язаності до історії, культури та традицій власного народу. Походження цього типу патріотизму пов'язано із сімейними відносинами та залежить від ступеня впливу національної спрямованості в родинних стосунках. Ця форма патріотизму виступає важливим підґрунтям для створення громадянського патріотизму.

Територіальний патріотизм формується через почуття любові до території, де людина народилася, провела своє дитинство або багато часу. Важливість цього виду патріотизму проявляється в тому, що ставлення до місця народження та дорослішання впливає на формування екологічної культури людини.

Державний патріотизм виступає останнім етапом у процесі патріотичного виховання, яким передують етнічний та територіальний патріотизм. Він базується на державній ідеології та формує уявлення про громадянство. Українська історія багата прикладами, коли представники різних етносів об'єднувалися з українцями в боротьбі за незалежність країни. Зокрема, вважаємо важливим відмітити патріотичну діяльність таких діячів культури та мистецтва як:

- ❖ *Софія Русова*, яка народилася у франко-шведській родині, була визнаного українською педагогінею, прозаїком, літературознавцем і активісткою жіночого руху;

❖ *Микола Хвильовий*, видатний український поет, прозаїк і публіцист, відзначався в період революційної української літератури;

❖ *Василь Кравченко*, яким за національність був росіянин, зробив значний внесок у діалектологію, етнографію та літературу України;

❖ *Володимир Антонович*, який був поляком за національністю, відомий як історик, археолог, етнограф та один із засновників української історіографії;

❖ *Олена Теліга*, яка народилася в українсько-білоруській сім'ї, була відомою українською поетесою, літературним критиком та членом Організації українських націоналістів.

Однак це тривірне визначення не дає повної картини щодо такого

важливого поняття, як патріотизм. Сьогодні патріотизм визнається необхідною складовою суспільного життя, яка об'єднує ідеологію, економіку, політику, культуру та екологію. Патріотизм створює значущу цінність та форми орієнтира для індивідів та для збереження та розвитку суспільства. Для

того, щоб розвиватися як окрема особа, так і країна відбувалася як науковий процес, а не шляхом відтворення деструктивних тенденцій археології, спрощення та фундаменталізму (що може призвести до радикалізації суспільного життя), потрібно підійти до проблем концептуалізації такого складного і контраверсійного явища, як патріотизм [18, С.88].

Вже на початку ХХ століття почала розроблятися філософсько-соціологічна складова патріотизму.

Філософський аспект патріотизму розглядається у дослідженні вченого С. Ю. Іванової, де особлива увага приділяється наступним аспектам: онтологічному погляду; гносеологічним вимірюванням; аксіологічному та праксеологічному підходу [23].

Усі ці аспекти тісно взаємодіють між собою під час вивчення патріотизму та формують цілісну картину процесу пізнання.

НУБІП УКРАЇНИ

Онтологічний аспект патріотизму зосереджень на природі та тенденціях його розвитку, враховуючи соціальні аспекти людини як активного учасника соціальних відносин. Автор акцентує увагу на еволюції сутності та різноманітності змісту, останні історичні події, специфіку суспільного розвитку та формування світогляду впливають на визначення поняття патріотизму.

НУБІП УКРАЇНИ

Гносеологічний аспект, за словами автора, пов'язаний із відображенням реальності на рівнях емоційного і раціонального сприйняття. Важливо відзначити, що цей підхід враховує розуміння структури патріотизму через відображення суспільного життя, включаючи як повсякденні, так і науково-теоретичні аспекти.

НУБІП УКРАЇНИ

Аксіологічні та праксеологічні аспекти розкривають взаємозв'язок між свідомістю та практичною діяльністю людини. Вони діють як каталізатори людських дій, починаючи з ролі активної свідомості в її ставленні до життя, як у повсякденному, так і в справах, що стосуються захисту Вітчизни. Активність є ключовим результатом, який перетворює ідеї в матеріальну силу. Спільний синтез усіх цих аспектів створює цілісну структуру процесу пізнання патріотизму.

НУБІП УКРАЇНИ

У своєму дослідженні патріотизму український науковець В. А. Кротюк розуміє надзвичайну різноманітність тлумачення поняття "патріотизм". Це

НУБІП УКРАЇНИ

пояснюється складною та значною структурою цього поняття, а також різноманітністю спроб його. Дослідження патріотизму здійснюються в різних аспектах, таких як соціально-політичний, історичний та економічний. Різні точки зору формуються залежно від того, як формуються погляди на громадянську позицію.

НУБІП УКРАЇНИ

Перший підхід до розуміння патріотизму можна охарактеризувати як «піднесено-емоційний». В цьому підході В. А. Кротюк умовно виділяє напрями. Найпоширенішим є підтвердження, що "патріотизм - це піднесене почуття любові до Батьківщини (Вітчизни), яке значною мірою обумовлено

НУБІП УКРАЇНИ

самим терміном "патріотизм" [30]. Цей напрямок характеризується акцентуванням позитивного та емоційного ставлення до Батьківщини, що обмежується на рівнях емоційної рефлексії. Різноманітність підходів

виражається у багатоаспектному вираженні піднесеного почуття любові до Батьківщини, особливо у духовному та моральному сенсі. Цей тип ідентифікатора відзначається багатогранним підходом, з великою вагою до піднесеності до почуття об'єкта, який має особливе значення для суб'єкта.

Другий підхід, відомий як "активно-діяльнісний", також базується на розумінні патріотизму як вищого та найбільш значимого почуття. Однак, він

розширює емоційний аспект, додавши до нього елемент діяльності, спонукує суб'єкта до конкретних дій, активних ініціатив на розвиток Вітчизни. Таким чином, діяльність стає не лише умовою істинного патріотизму, але й його критерієм, оскільки «це одне із знайдених почуттів, втілене в активну силу, що реалізує через його цілеспрямовану соціальну діяльність громадян на розвиток суспільства та Батьківщини» [30].

Третій підхід розглядає патріотизм як суспільне явище, частково визначені особливості історичного розвитку суспільства загалом, а також політику правлячої еліти та держави. У 1980-х роках у наукових дослідженнях

у галузі філософії патріотизм розглядався як складова суспільної свідомості, і далі почалися дослідження підкреслювати патріотизм, як духовне суспільне явище. Ці дослідження базувалися на національній ментальності, великих історичних подіях та особливостях різних громадських спільнот. Цей підхід

розглядає патріотизм як складне та багатоаспектне явище суспільного життя, зокрема, відзначаючи його потенціал у сфері духовного відновлення суспільства на рішучих етапах історичного розвитку.

Третій підхід розглядає патріотизм як явище суспільної природи, частково обумовлене особливостями історичного розвитку суспільства

загалом, а також діями правлячої еліти та держави. У 1980-х роках у філософських дослідженнях патріотизм розглядався як складова суспільної свідомості, а згодом підкреслювалася тенденція до розуміння патріотизму, як

духовного суспільного явища. Ці дослідження враховували специфіку національної ментальності, історичних подій великого масштабу та особливостей різних спільнот. Цей підхід розглядає патріотизм як складне та багатоаспектне явище суспільного життя, зокрема, визнаючи його потенціал у сфері духовного відновлення суспільства на вирішальних етапах історичного розвитку.

Четвертий підхід, відомий як "державний патріотизм", має свою теоретичну основу ідеї Гегеля. Згідно з цим підходом, «державний патріотизм» визнає перевагу загальних цілей та інтересів держави над будь-якими іншими, включаючи інтереси окремих особистостей, груп людей або суспільства в цілому. Держава, як найвища форма організації та найвища цінність, є головним об'єктом вищих почуттів та думок як окремих осіб, так і суспільства в цілому, включаючи аспекти патріотизму [13]. У цьому підході акцент робиться на консолідації зусиль суспільства для зміцнення держави та окремих форм влади, а суб'єкт визнається через національну гордість та активну участь у триманні державної влади та розвитку соціальних інститутів, сприяючи як загальному розвитку суспільства, так і особистісному зростанню.

П'ятий підхід, відомий як "особистісний патріотизм", має теоретичне обґрунтування, яке приписується Г. Флорівському. Він підкреслює піднесення національної свідомості та культурної творчості як альтернативу державному патріотизму. Суть цього підходу виникає в тому, що держава є основним об'єктом, але головна роль належить особистості, яка формує власне ставлення до своєї країни, ставлячи це вище військової державної влади [58; С. 267].

Шостий підхід, відомий як "духовно-релігійний", надає особливу вагу особистості як суб'єкту патріотизму. В цьому підході основний акцент робиться на духовному зростанні та особистісному самовираженні, при цьому духовний аспект усіх якостей особистості розглядається як глибоко релігійний. Тому патріотизм і розглядається як вершина духовно-релігійного самовираження особистості, яка готова до самопожертви та самозречення на благо Батьківщини.

НУВБІП УКРАЇНИ

Після аналізу всіх цих напрямків Кротюк узагальнює теоретичні основи формування та визначення патріотизму наступним чином:

- ✓ патріотизм - це почуття духовно-морального змісту;
- ✓ патріотизм включає активну соціальну поведінку на благо Вітчизни;
- ✓ патріотизм є соціальним явищем, яке є джерелом створення та розвитку суспільства;
- ✓ патріотизм демонструє принципи державності, враховуючи особливості історичного розвитку суспільства;

НУВБІП УКРАЇНИ

- ✓ патріотизм включає в себе особистість суб'єкта, при цьому сегменті принципом є соціально-моральний розвиток для служіння Батьківщині;

НУВБІП УКРАЇНИ

- ✓ справжність патріотизму виникає в самовідданому служінні Батьківщині.

НУВБІП УКРАЇНИ

Ці основні підходи до розуміння патріотизму з соціологічної точки зору розглядаються у роботі В. А. Ружі [50]. Внаслідок аналізу соціологічних

досліджень патріотичної спрямованості автор визначив чотири науково-

обґрунтовані підходи

НУВБІП УКРАЇНИ

1. Перший підхід до характеристики патріотизму базується на відносинах між суб'єктом та об'єктом, а також соціальним об'єктом і державою.

НУВБІП УКРАЇНИ

В цьому підході враховується, що патріотизм не існує незалежно від суб'єкта та об'єкта. Об'єктом у цьому контексті є власницький, який розглядається у всіх своїх географічних, політичних і соціальних складових як

єдність суспільства. Суб'єктом дійсності є всі види соціальних об'єднань, такі

як групи, класи, верстви, нація та інші. Діяльність суб'єкта охоплює широкий

НУВБІП УКРАЇНИ

спектр видів діяльності, включаючи економічну, політичну, спортивну, військову та культурну сфери. У роботах вчених, таких як Н. Г. Петров, В. Л. Потапов, В. М. Терехов, В. Г. Чумаченко, патріотизм розглядається як

вираженість відданості своїй країні та як міра взаємозв'язків між особистістю, суспільством та державою. Особистість визначається пріоритетним фактором, тоді як суспільство та держава функціонують як структури, що забезпечують розвиток та умови для самореалізації особистості. Важливо не плутати поняття, після любові до Батьківщини, до держави та до політичного режиму

- це різні речі. У цьому підході проаналізовано державний, етнічний і територіальний патріотизм, про який було вище.

2. Другий підхід, який сформований на основі робіт вчених, таких як О.

І. Карпунін, Т.С. Колябін, А. В. Кузнецов, О. О. Кубліцька, Л. І.

Нахарь, В. І. Чупров, А. Н. Віршиков та М. Б. Кусмарцев, М. Л. Чаусов та інші, розкривається як феномен суспільної свідомості.

Суспільна свідомість включає в себе поняття патріотизму національної та державної єдності. Ця ідея формується на основі історії, культури та кожної

нації. На рівні індивідуальної свідомості патріотизм розглядається як любов та

гордість за власну країну, а також бажання зробити її кращою шляхом поглиблення знань про її історію та культуру. Відповідно до потреб та інтересів різних соціальних груп ставиться по-різному, суспільна свідомість та

патріотична складова також розрізняються, і ця різноманітність може

проявлятися в різних формах вираженості патріотизму, включаючи моральні цінності, політичну ідеологію, художню творчість та релігійні переконання.

3. Третій підхід вивчає патріотизм з точки зору часу, розрізняючи його на патріотизм минулого, сьогодення і майбутнього.

Вчені, такі як Л. Е. Ванд і А. С. Муратова, виділяють два види патріотизму: натуральний (позаісторичний) та історичний. Природний

патріотизм зростає особистими почуттями, місцевим проживанням та реаліями найближчого простору-часу. Історичний патріотизм охоплює глибше

розуміння історичного минулого, ніж просто знання хронології подій і правління лідерів. Тимчасовий підхід до вивчення патріотизму також

розглядає дослідження, такі як ті, які провела О. Проккоєва. Вчена описує його як організаційний або бюрократичний, де більше уваги придляється

організаційним святковим заходам до пам'ятних дат, витраті коштів та проведенню розваг, але при цьому реальних дій для піднесення країни не вживається. Патріотизм сьогодні асоціюється із ліберальною імперією, де ліберальні патріоти, захищаючись за яскравими гаслами, більше зосереджені на своєму економічному добробуті. Патріотизм майбутнього – це той, до чого варто бажати, це той вид, для якого реальні заходи приймаються для покращення долі країни.

4. Четвертий підхід - соціокультурний, є найбільш актуальним на сьогоднішній день і широко використовується.

Він розглядає патріотизм як духовну цінність і ціннісну орієнтацію соціальної групи. Аналіз наукових досліджень. Л. Темницького, який розкриває патріотизм як цінність, показує, що соціальні різні суб'єкти у суспільстві мають різні ставлення до патріотизму.

Благодаря дослідженням А. С. Ахієзера і Н. И. Лапіна, термін "соціокультурне" тепер широко використовується в роботі соціологів і вчених у ближніх. При аналізі суспільства з позицією соціокультурної системи дослідники звертають увагу на її еволюцію, зв'язок між культурою і соціальною діяльністю людини. Культура розглядається як сукупність способів і результати діяльності людини, а соціальна складова - як сукупність відносин між суб'єктами. В рамках соціокультурного підходу виділяють кілька компонентів:

- **Афективний патріотизм**, який визначає патріотизм як морально-політичний принцип і ціннісну орієнтацію на основі ціннісних відносин "особистість-Отечество".

Це здійснюється через морально-емоційний зв'язок у рамках географічних, етнічних, культурних, релігійних, естетичних та історичних характеристик у рамках поняття «Вітчизна»;

- **Когнітивний** – це зв'язок історії Батьківщини з патріотичністю суб'єктів.

Людина, як суб'єкт патріотизму, оцінює і осмислює своє ставлення до країни, опираючись на свою інформацію про країну і патріотизм, яка знаходиться в його розумінні;

- **Конативна (деятельностная)** - тут речь іде не тільки про патріотичні почуття, але і про пізнавальну практичну діяльність.

Ідентифікаційна складова, то є формування почуття єдності з одними людьми та відмінності з іншими на основі сукупних цінностей, рівня знань і характеристик діяльності.

Потрібно-мотиваційний, вольовий або інтенціональний компонент.

Інтенціональна складова патріотизму передуює діям. Потреби, інтереси, мотиви і воля людини диктують вибір послідуєчого ведення.

Таким чином, вчені, виділяють п'ятикомпонентну структуру патріотизму як соціальних установ і ціннісних орієнтацій, представляють новий підхід до розуміння патріотизму, його структури і змісту. Концентрація методологічних і теоретичних основ патріотизму дозволила філософам і соціологам сформулювати його визначення.

1.2. Особливості формування патріотизму як компонента національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти

Поняття патріотизму, як соціально-історичного явища, досліджується з різних точок зору в галузях філософії, гуманітарних наук та педагогіки. Само слово "патріотизм" має грецьке походження, походячи від "patrios", що означає "батьківщина". Перший раз термін "патріотизм" набув поширення під час Французької революції (1789–1793 рр.), коли патріотами називали борців за справу народу, захисників республіки, які боролися зі зрадниками Вітчизни, які підтримували монархістів. Загальний словник-енциклопедія визначає патріотизм як позицію, яка об'єднує відданість і любов до батьківщини,

солідарність з власним народом, повагу до інших націй та їхніх суверенних прав. Протилежністю патріотизму є шовінізм.

Почуття патріотизму, любов до Батьківщини та відданість її традиціям, завжди було силою, яка піднімала народ на боротьбу проти іноземних загарбників та всіх, хто пригноблював його. Основою патріотизму є відданість

своєму народу та прагнення приділяти всі зусилля на захист його інтересів. Це глибоке громадянське почуття, яке включає в себе любов до своєї країни, відданість своєму народові, гордість за досягнення національної культури, а

також повагу до інших націй, їхніх прав та культури. Патріотизм виявляється через практичну діяльність, спрямовану на загальний розвиток своєї країни та захист її інтересів.

Елементи патріотизму виникли в рамках первинно-общинного ладу як спосіб усвідомлення родинних зв'язків, обрядів та звичаїв. У період, коли сукупне життя людства було засновано на кровних зв'язках між членами невеликих груп, почуття суспільної солідарності виявилось важливим елементом.

Витоки патріотизму беруть свій початок з первинного спільного устрою, виражаючи форми родових зв'язків і обрядів. У часи, коли сукупне життя людства засновувалося на кровних зв'язках між членами невеликих груп, почуття солідарності у суспільстві відповідало сімейним зв'язкам.

Первісний патріотизм роду чи племені був відповідним як для постійно мігруючих спільнот, так і для тих, що перейшли до осілого землеробного способу життя.

При переході від кочового способу життя до осілого землеробного патріотизм отримує конкретніші прояви, виражаючи любов до рідної землі.

Хоча це почуття природно ослаблюється в міському середовищі, новий елемент патріотизму розвивається - прив'язаність до культурного оточення або

своєї громадянськості. Ці концепції поєднуються з природними аспектами патріотизму як основною відданістю та глибокими громадянськими цінностями. Почуття вдячності перед батьками, хоча й розширюється в обов'язки,

залишається обов'язком відносно тих суспільних структур, які допомагають розвивати гідне, людське існування. Свідомість своїх обов'язків щодо батьківщини та їх виконання індивідами утворюють моральну складову патріотизму, яка має давню релігійну сутність.

Батьківщина не лише визначає культ, але також формується культом: вона є землею батьківських богів. Тому втікачі, які виносили цих богів з собою, засновували нову батьківщину через цих богів, що стали своєрідними пращурами.

Отже, служіння батьківщині відповідало активному релігійному служінню, і патріотизм збігався з релігійністю. Культ батьківщини був культом батьківських богів, і тому від того, як батьківщину виносили або залишали, залежало, яким стане її майбутнє. Забираючи чужих богів, люди також забирали чужу батьківщину, що стало частиною завоювань чужих земель (як це робили римляни).

Мирне поєднання різних культів, яке переважало серед греків, сприяло ослабленню місцевого патріотизму. З часом, грецьке змишування та римське поглинання призвели до формування подвійного патріотизму, який зовсім ігнорував географічні та етнографічні межі: патріотизм до загальної держави, який виявлявся в особі імператора, і патріотизм вищої культури.

У євреїв патріотизм залишав свій корінь у релігійних віруваннях, але водночас він набував універсальних рис. Духовні лідери, такі як пророки, сприяли тому, що єврейський народ дійшов усвідомлення, що їхній Бог є єдиним над усім світом, і національна приналежність не має вирішального значення. Пророки та апостоли надихали свідомість, що земна патріотична прив'язаність має виготовити шлях для настання Божого царства. Всі народи були закликані долучитися до пізнання цього царства, і патріотизм національний, за умови загальної людської солідарності, виявлявся як любов до власного народу, спільно з усіма іншими.

Багато людей не тільки не виконували це заклик, але і не розуміли його. Значна частина людства ще не досягла моменту усвідомлення цієї вищої

вимоги, і відчувала лише національний патріотизм та конкуренцію між народами.

Середньовіччя відзначалося підвищенням ролі церковної та державної влади, і національна ворожість грала менш важливу роль. Природна прив'язаність до батьківщини існувала, але вона підкорялася моральним вимогам вищого загальнолюдського порядку. Як пророк Ієремія закликав євреїв до політичної покори і покори перед чужими завойовниками, так і Данте, видатний патріот Італії, закликав врятувати свою батьківщину за допомогою німецького імператора.

Чисто національний патріотизм був особливо виражений на початку XXV століття у Франції завдяки Жанні Д'Арк. Історична війна між французами та англійцями не мала жодних принципових різниць в релігійному або політичному плані, оскільки обидві сторони належали до однієї церкви і феодально-монархічної системи. Основи суспільного ладу були схожі.

Початково війна сприймалася як династичний конфлікт між Валуа і Плантагенетами за престол Франції. Але постійний контакт із чужинцями викликав в французів посилене свідоме відчуття своєї національності та, нарешті, національну ідею. Жанна Д'Арк вперше висловила просту та зрозумілу формулу чисто національного патріотизму: бути незалежними від іноземців і мати свого власного лідера серед себе.

В Німеччині течію патріотизму сформували складнощі у виникненні національного патріотизму через боротьбу з іноземною церковною владою, яка мала велике релігійне значення і переважала національні вимоги для багатьох. Ця ситуація призвела до розколу між німцями-католиками і німцями-протестантами. Німецький національний патріотизм зміг закріпитися лише в XIX столітті після послаблення релігійного впливу та під впливом зовнішньої боротьби за політичну роль проти двох Наполеонів.

Аналогічно, в інших країнах національний патріотизм виникав у контексті боротьби з іноземними впливами. Спочатку батьківщина вважалася священною як земля бога; тепер вона пізнається як щось абсолютне, єдиний

чи найвищий об'єкт поклоніння і служіння. Проте, це обожнювання відмови власного народу, яке супроводжується ворожнечею до іноземців, призводить до невігідного занепаду.

В історичному розвитку стає все більш очевидним, що відносини сили, що об'єднують людство, тому це національне представництво стає фізично неможливим. Справжня ідея патріотизму сталася у визнанні інтересів та гідності батьківщини в контексті вищих цінностей, які не розділяють, але об'єднують людей.

В антагоністичних суспільних масах патріотизм має класовий характер, розрізняючи патріотизм мас та експлуататорських класів. Патріотизм останніх обмежується класовими інтересами.

Тлумачний словник української мови шукає патріотизм як "почуття глибокої прив'язаності до власної батьківщини, відданість своїх народів та готовність приносити жертви і вчиняти подвиги" [133, 223]. Патріот, у свою чергу, - це людина, яка відчуває глибоку любов до своєї батьківщини і ревнує за її добробут.

З філософської точки зору патріотизм є моральним і політичним принципом, соціальним почуттям, яке включає в себе пристрасність і відданість Вітчизни, гордість за її минуле і сучасні досягнення, а також бажання захистити інтереси своєї батьківщини.

Патріотизм є одним із найбільших громадянських почуттів, який включає в себе любов до рідної країни, відданість свого народу та пишність за досягнення національної культури. Він проявляється в конкретних діях, спрямованих на всебічний розвиток країни та захист її інтересів. Патріотизм є соціально-історичним явищем, елементи якого виникли в період першого спільного співжиття як засіб вірування родинних зв'язків, обрядів і традицій.

Під час формування національної ідентичності та розширення капіталістичних відносин патріотизм буржуазії відображає загальнонаціональні інтереси. Проте зі зростанням конфліктів у суспільстві патріотизм буржуазії, як пануючому класу, повертається на націоналізм і шовінізм.

НУВБІП УКРАЇНИ

Згідно з теорією радянських суспільно-науковців, робітничий клас є послідовним носієм патріотизму. Його боротьба за свєрдловину відображає національні інтереси народних мас, одночасно реалізуючи завдання захисту батьківщини. Перемога пролетарської революції в Росії відзначила початок

НУВБІП УКРАЇНИ

нового етапу розвитку патріотизму. Під час громадянської війни та розбудови соціалістичного суспільства він отримав назву радянського соціалістичного патріотизму, що сприяв економічному та культурному розвитку націй СРСР.

Серед його визначальних рис - глибока пристрасть до соціалістичної Батьківщини, готовність її захистити, відданість ідеям комуністичної партії і

НУВБІП УКРАЇНИ

комунізму, соціально-політична ідеологічна єдність радянського суспільства та дружба між народами СРСР. Яскравим прикладом радянського патріотизму

був масовий героїзм під час Великої Вітчизняної війни. Зі створенням нового суспільства і міжнародного співтовариства народів, згідно з теорією Суслова,

НУВБІП УКРАЇНИ

патріотизм отримав нові яскраві риси, такі як загальнонаціональна гордість радянських громадян [197, 480].

Питання, пов'язані із людиною, суспільством і державою, виникали і вирішувалися з часів Платона та Аристотеля. Платон надавав велике значення

НУВБІП УКРАЇНИ

проблеми справедливості. За його думкою, держава вимагає через багатогранні матеріальні потреби людини, які неможливо задовільнити в

ізоляції. Аристотель вважав, що головним завданням держави є виховання громадян у моральних цінностях. Він пропонував таку форму державного

НУВБІП УКРАЇНИ

устрою, яка була б посередньою між олігархією і демократією і сприяла зменшенню розриву між багатими і бідними завдяки перевазі середнього

класу.

Філософська школа стоїків рекомендувала активну участь у суспільному житті, якщо це не призвело до аморальних дій. У новому часі мислителі, такі

НУВБІП УКРАЇНИ

як Гоббс і Руссо, розглядали суспільство як спільноту індивідів, об'єднаних для контролю над своїми діями, і ця спільнота базувалася на договорі та

спільних інтересах.

Важливою проблемою став питання про державу, що відображається в концепції "суспільного договору". Гроцій був одним із перших представників цієї концепції, яка розвивала її. За цим підходом держава виникла через угоду між людьми, які вирішили перейти від природного стану, де вони були незахищеними, до стану громадянського суспільства. Ідея суспільного договору мала інтерпретацію від консервативних (як у Гоббса) до революційних і демократичних (як у Руссо).

У своїй книзі "Про суспільну систему договорів" Руссо не тільки критикував феодальні інститути та право, але й відкидав феодалізм у цілому і закликав до заміни існуючого порядку.

Бекон та Гоббс підтримували ідею абсолютної монархії, в той час як Локк висловлював підтримку конституційно-парламентської монархії, і Лідро навіть висловлював ідеї конституційної монархії та республіканської форми управління. Різні теорії створення держави розглядають її як результат процесів у суспільстві, що відбуваються як реакція на його потреби [див. 193. 45–66].

За теологічною теорією походження держави, держава вимагає за волю Бога. Патріархальна теорія, яку висловлювали Аристотель та інші, стверджує, що держава діє зі сім'ї, і абсолютна влада монарха продовжує владу батька в сім'ї. Згідно з договірною теорією Гоббса та Руссо, держава виникає через угоду між людьми. Психологічна теорія, представлена Фрезером та Тардом, вказує на те, що держава виникає через психологічну потребу людей у підпорядкуванні.

Теорія ненасильства, яка була висловлена Тюрінгом, визнає виникнення держави як результат насильства, через завоювання землеробів кочівниками. Проте цей процес забезпечує певний рівень продуктивних сил та наявність власності. Згідно з марксистською теорією, держава разом із поділом суспільства на класи і соціальні групи. Політична свідомість розвивається як сукупність духовних явищ, які відображають внутрішні та зовнішні процеси функціонування держави та інших політичних інститутів та структур

суспільства. У політології вивчається одна ознака патріотизму - політична свідомість, яка включає в себе розуміння політичного життя суспільства та взаємодії політичних суб'єктів [див.195].

У політології досліджується одна з ознак патріотизму - політична свідомість. Під цим поняттям розуміється відображення політичного життя суспільства, включаючи питання влади, формування та розвитку інтересів та потреби політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів та оцінок. Іншим аспектом патріотизму є політична культура, яка виражається на рівні прийняття політичних ідей, концепцій, програм та досягнень у суспільно-політичних діалогах.

Патріотизм загалом означає глибоку любов до батьківщини та почуття відповідальності за її долю, а також готовність і здатність служити інтересам та досягати успіхів своєї країни як внутрішньо, так і на міжнародній арені.

Патріотизм є явищем, що зумовлено історією та соціальними умовами, і він має різні соціальні та класові аспекти. У сучасному суспільстві патріотизм проявляється як загальнонаціональний патріотизм, який об'єднує всіх громадян і включає в себе відданість країни, готовність її захищати, водночас повагу до інших націй і народів та сприяння побудові вільного і демократичного суспільства [215].

Під час переходу від тоталітарних режимів до демократії, розвитку правової суверенної держави та громадянського суспільства формується загальнонаціональний патріотизм, що включає в себе вірність Батьківщини, бажання служити їй і захистити від загроз, а також прагнення підтримувати демократичний рух як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [151, 251]. Сучасний патріотизм спрямований на всебічний розвиток суспільства, заснований на розумінні громадянами необхідності дотримання прав людини та демократичних норм і правил. Такий патріотизм важливою мірою сприяє розвитку демократичного суспільства [215, 204].

В Україні патріотизм ґрунтується на прогресивних українських патріотичних традиціях, а також на кращих патріотичних практиках інших

країн та народів. Він поживляється історичними досягненнями країни та сприяє розвитку сучасного покоління громадян, зокрема молоді, яка має розуміти значення патріотизму, бути гордою за свою суверенну державу, і бути готовою захистити і підтримувати ідеали демократії та інтереси свого народу. Сприяння цьому є важливою складовою нової системи патріотичного виховання [151, 251].

Патріотизм можна застосувати як глибоку пристрасть до рідної країни, почуття відповідальності за її долю, а також готовність та здатність присвятити себе служінню її інтересам і сприяти її успіхам, як внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [215, 204].

Поширення патріотичної свідомості як соціального явища стало актуальним лише в 1970-х роках, раніше розглядаючи його як складову суспільну свідомість. Сучасна філософія підходить до розуміння патріотичної свідомості на двох рівнях: соціально-психологічному та ідеологічному [140, 8-14].

Отже, процес патріотичного виховання включає два аспекти - психологічний та ідеологічний. Перший формування почуттів, переконань, звичок, і настроїв відносно патріотизму, а також виховання вольових якостей.

Другий аспект охоплює розвиток патріотичної свідомості, ідей, поглядів та переконань.

Зі структурної точки зору патріотизм включає такі елементи:

- Патріотичні почуття, такі як любов до рідного краю, турбота і відповідальність за його долю.
- Збереження національної гідності людини
- Прагнення до задоволення національних інтересів та національного самовизначення.
- Розуміння патріотичної свідомості на основі національної ідентичності і розгляд цивільної ролі у суспільстві.
- Свідоме ставлення до взаємодії з представниками інших національностей, з повагою до їх національної гідності.

- Бажання зберегти та передати національну культурну спадщину і духовні цінності.
- Готовність і потреба в патріотичній діяльності.

Патріотизм представляє собою складне явище духовного життя, яке проявляється в особистісній і суспільній свідомості, об'єднуючи їх і виступаючи як ключовий фактор в усвідомленні загальнонародських цінностей.

Як уже зазначалося раніше, історично об'єкти патріотизму, такі як прихильність до батьківщини, любов і традиції, виникли в давні часи. Протест у класовому суспільстві патріотизм набуває класового характеру, останній клас виражає своє ставлення до батьківщини через власні спеціальні інтереси.

Отже, із зростанням соціальних конфліктів у патріотизмі створюються класові складові, що створюють складні відносини між класовим та загальнонародським, а також класовим та національним у патріотизмі. У період капіталістичного розвитку, національного формування і створення національних держав патріотизм стає необхідною складовою суспільної свідомості. Історичний досвід розвитку про те, що заміна любові до батьківщини прихильністю до вищих інтересів, цінностями класів чи соціальних груп є неприпустимою.

Патріотизм розглядається як одна з форм діалектичного прояву особистих і суспільних інтересів, що об'єднує людину та суспільство. Патріотичні почуття та ідеї підвищують особистість, коли вони супроводжуються повагою до інших націй та не призводять до національної звивистості.

Соціологія також розглядає патріотизм як любов до батьківщини та відданість своїй країні та народу.

Етика описує патріотизм як соціальний, політичний і моральний принцип, що характеризує відношення людей до своєї країни через різні дії та складні суспільні почуття, які називаються любов'ю до батьківщини. Ця любов включає в себе турботу про інтереси та історію країни, готовність приносити

жертви для її користі, гордість за досягнення та культурну спадщину країни, а також повагу до її минулого та традицій, які успадкувалися через покоління.

Патріотизм розглядається як соціальне явище, яке в основному індивідуально до соціальної психології і має моральне значення. Усі аспекти патріотизму, які були представлені вище, відображаються в моральній свідомості людства та відображаються в різних моральних нормах. Тому поняття патріотизму представляє собою один із моральних принципів. Моральне значення патріотизму збільшується тим, що він є своєю формою особистих і суспільних інтересів, об'єднуючи людину та її батьківщину.

У сложивчому суспільстві патріотизм має сімейний характер, потім характеризує відношення людей до своєї нації загалом, у той час як ця нація розділена на антагоністичні класи. Справжня любов до батьківщини в такому суспільстві найбільш характерна для трудящих, але також супроводжується ненавистю до існуючого порядку та верхівки суспільства, яка паразитує на них. Нація може активно брати участь у справах батьківщини тільки під час великих історичних потрясінь. Самці в ці періоди патріотичні почуття залишаються найактивнішими, незважаючи на те, що самі народи намагаються підтримувати допомогу від цих подій.

Патріотизм революційних діячів минулого завжди був пов'язаний з ненавистю до існуючого, який способом пригнічує творчі сили народу, а також з ненавистю до верхівки суспільства, яке паразитує на ньому.

Загалом патріотизм розглядається як складне явище духовного життя як людини, так і суспільства. Він відображається в особистій та суспільній свідомості, об'єднуючи їх і виступаючи як ключовий фактор в усвідомленні загальнолюдських цінностей. У психології любов до батьківщини розглядається як позитивна емоція, яка сигналізує про стан благополуччя.

Виховання патріотизму та інтернаціоналізму в учнів включає в себе завдання, які об'єднують пізнавальний і виховний контексти. Для формування у дітей патріотичних та інтернаціональних почуттів, крім надання їм знань та

уявлень, необхідно впливати на їхні емоції, створюючи позитивне ставлення до суспільних явищ, фактів та подій.

За словами вчених, таких як П.М. Якобсон, А.Г. Ковальов, Т.О. Рєпіна та інші, почуття формуються під час активної, трудової та навчальної діяльності та базуються на потребах, пов'язаних з міжособистісними відносинами.

Відповідно до вчення І.М. Павлова про вищу нервову діяльність, психологічне початок фізіологічної основи почуттів як постійну систему реакцій людини на зовнішні подразники - це динамічний стереотип. Моральні

почуття, як вважає О.В. Запорожець та Я.З. Ібрагімова, формуються як результат особливого впливу на емоційну сферу дитини та впливають на формування особистості в цілому.

Знання про рідний край, Батьківщину, її видатних представників, про минуле та сучасність мають вплив не тільки на розум і свідомість людей, але і на їхні емоції, сприяють розвитку і закріпленню почуття любові до Вітчизни.

Отже, почуття патріотизму розвивається в результатах пізнавальної діяльності учнів та освоєння ними відповідних уявлень і знань, які повинні

бути сформованими і розвиватися в єдності. Проте не всі виявлення викликають у дітей відповідні емоції, тому дитину потрібно «вводити в почуття, у яких її немає» [221, 342]. Необхідно створити психологічні ситуації, які сприяють формуванню позитивного емоційного ставлення до суспільних явищ, подій у рідному краї, дій, праці, національних звичаїв і людей.

Виховання патріотичних почуттів в учнів, крім формування проявів про суспільні явища і норми поведінки, також має включати формування звичок громадянської поведінки відповідно до цих проявів. Психологічні дослідження показують, що формування проявів і понять про патріотичну поведінку і вчинки залежить від різних факторів. Основою таких проявів є накопичений досвід, знання та емоції, що виникають внаслідок вражень від пережитих почуттів, образів людей, їхніх вчинків і якостей.

Основним елементом у формуванні звички патріотичної поведінки є розвинений механізм виконання дій та створення системи умовних рефлексів.

Тому, разом із розширенням і поглибленням знань і досвіду щодо патріотичних трудових звершень, героїчних бойових подвигів людей, дружби і взаємодопомоги, випускається підтримка таких моральних дій, які є владними істинними патріотами.

Отже, завдання виховання патріотично налаштованих студентів вимагає комплексного підходу, що забезпечує формування єдності в їх свідомості, почуттях та діях. Необхідно поєднувати процес формування знань про суспільні події і явища, патріотичні вчинки і поведінку, а також позитивне емоційне ставлення до них з практичною діяльністю та практичними навичками учнів у сфері суспільних дій та вчинків.

Виховання патріотичних почуттів може бути успішним лише тоді, коли воно впроваджується в загальний педагогічний процес, підтримується, закріплюється і поглиблюється в різних видах діяльності, включаючи малювання, ігри, трудову діяльність та виконання суспільно корисних справ.

Отже, психологи розглядають патріотизм як складну категорію духовного життя, яка об'єднує індивідуальний та соціальний рівні свідомості.

Його сутність функціями і взаємодією на психологічному та соціокультурному рівнях.

У педагогічному словнику можна знайти таке визначення патріотизму: це «велике громадянське почуття, яке включає в себе любов до рідної країни, відданість свого народу та пишність для досягнення національної культури.

Під час вивчення різних навчальних предметів учні формують свої патріотичні погляди та переконання» [65, 249].

Поняття "патріотизму" тісно пов'язане з концепцією "громадянської культури". Громадянська культура описує "ставлення індивідів до державних інституцій та урядових норм, їхню готовність дотримуватися законів та бути критичними до них. Відмінною рисою громадянської культури є її спрямованість на співпрацю між населенням і владою, замість конфлікту між

різними верствами суспільства. Громадянська культура виникає у сприйнятті населенням". Це означає також знання громадянами їхніх прав і обов'язків, структури держави, політичних систем і процедур, включаючи виборчий процес» [103, 6].

Серед моральних рис, які впливають на відношення людини до суспільства, важливе місце належить патріотизму. Патріотизм впливає на ставлення людини до праці, суспільного майна та її поведінку в громаді.

Патріотичне виховання є ключовою складовою духовного розвитку особистості та частиною національного світогляду та поведінки молоді щодо рідної країни, усіх націй та народів. Це включає в себе розвиток любові до Батьківщини, відданості їй та активної праці для збереження трудових традицій і звичаїв свого народу.

«Патріотичні почуття будуть зміцнені завдяки героїчному патріотичному вихованню, яке спрямоване на формування глибокого розуміння громадянського зобов'язання, готовності захистити Вітчизну в будь-який час, опануванню військових знань та вивченню бойових традицій та героїчних сторінок історії свого народу та Збройних Сил» [199, 257].

Але патріотичні почуття не відчують себе собою в людей. Вони є результатом тривалого та цілеспрямованого виховного впливу на особистість, яка починається з дитинства. Патріотизм формується під впливом ідеології, способу життя та ідейно-виховної роботи в сім'ї, школі та позашкільних закладах.

Таким чином, формування патріотизму сприяє не лише ознайомленню учнів із суспільним життям своєї країни та інших країн, але й активна участь школярів у різноманітних суспільно-корисних позакласних та позашкільних заходах. Ці прості справи навчають старшокласників дивитися на світ очима того, хто є патріотом своєї країни. У цьому контексті патріотизм розглядається як складний і багатогранний аспект, що об'єднується через діяльність та перетворюється в прагнення служити українському народу та Батьківщині.

Зрозуміло, що виникають питання про взаємозв'язок патріотизму та культури міжнародних відносин, які мають величезне значення для соціального та духовного розвитку особистості. Вони впливають на погляди та ставлення людини до своєї Батьківщини, до інших націй та народів. Лише завдяки почуттям патріотизму та національних свят зміцнюється любов до рідної країни, з почуттям виникає відповідальність за її міцність та незалежність, збереження матеріальних і духовних цінностей, а також сприяння розвитку благородства та гідності особистості.

Про моральний та духовний вплив патріотизму на особистість, на формування почуття благородства, совісті, мужності та самопожертви, особливо тоді, коли це вимагають інтереси Батьківщини, вказував О.М. Радичев: «Не всі народжені на Батьківщині заслуговують на звання справжнього сина Вітчизни (патріота) ... Справжня людина та син Вітчизни ідентичні ... Він горить найніжнішою любов'ю до своєї спільноти, до її світу та єдності співвітчизників ... Пересуваючи Він швидше та готовий померти зникнути, ніж слугувати прикладом недостійності і, якщо переконаний, що його смерть сприятиме і славі Батьківщини, він не лякається жертвувати життям. «Його серце не може не розтріпотіти, пригадуючи лише одне слово – Вітчизна»... [159, 205-206].

Російський критик-демократ В.Г. Белінський наголошував, що патріотизм містить загальнолюдські цінності та ідеали і робить особистість частиною всесвітнього співтовариства.

Таким чином, патріотизм, як підкреслював К.Д. Ушинський, означає глибоке бажання бачити у своїй Батьківщині ідеали людства та активно сприяти їх втіленню” [25, 488–489] Ушинський розглядав патріотизм не лише як важливу мету виховання, але і як потужний педагогічний інструмент. Він вважав, що так само, як у кожній людині є самолюбство, так і любов до Батьківщини є необхідним інструментом виховання, який дає доступ до серця людини та сприяє подоланню її негативної взаємодії, у тому числі сімейних та родових” [189, 160].

Важливо підкреслити, що патріотизм не обмежується вищими національними інтересами. Справжній патріотизм має гуманістичний характер і включає в себе повагу до інших народів і країн, їх національних традицій і самостійності. Він також нерозривно пов'язаний з культурою міжнародних відносин.

Загальний зміст патріотизму в педагогіці розвивається як моральна якість людини, що виражається в її любові та відданості своїй Батьківщині, свідомості її величі та слави, а також в її духовному зв'язку з нею та бажанням за будь-які умови зберегти її гідність та честь та зміцнювати її можливість та незалежність практичними заходами.

Отже, в гуманітарних науках поняття «патріотизму» розглядається як принцип у філософії та соціології, вказуючи на взаємодію між людиною та суспільством, людиною та державою. В етиці визначальним є почуття індивіда та раціональні форми взаємодії в людській спільноті. Психологія включає в це поняття патріотичні почуття, свідомість та досвід особистості. У теорії педагогіки важливою залишається мета виховання студентів теоретичним та практичним навичкам, пов'язаних із патріотизмом.

1.3. Сучасні освітні вимоги до патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти

Перші витoki патріотизму, виражені в формі прив'язаності до рідної землі, мови і традицій, можна відстежити у виховних системах Стародавньої Індії та Китаю. Наприклад, у найстаріших пам'ятках індійської релігійної літератури, таких як Веди та Упанішади, розглядалися питання щодо мети і призначення людського правда, пояснення містичних аспектів ведичних ритуалів та обрядів, а також необхідність їх виконання у повсякденному житті. У свою чергу, філософсько-етичне вчення Конфуція, представника Давнього Китаю, відзначалося відсутністю релігійного жрецтва та містичних

компонентів і зводилося до суворого виконання приписаних обрядів. Його підхід до виховання патріотизму серед підлітків полягав у підтримці знань про історичну спадщину та дотримання національних звичаїв: поваги до предків, шанування старших за віком та соціальним становищем.

У той же час, разом із розвитком індійської та китайської філософії, в античній Греції відбувся розвиток філософсько-педагогічної думки, яка мала значний вплив на історію та культуру людства. Характерною особливістю грецької культури було гармонійне поєднання природи, суспільства та людини. У Східній філософії людина часто втрачала свою індивідуальність, у

той час як у Греції громадянин вважав оцінку цінністю. Головною метою виховання було створення гармонійно розвивальної особистості, яка поєднувала фізичний і розумовий розвиток. Таким чином, виховання почуття патріотизму в Греції включало в себе розумовий, фізичний, моральний та естетичний аспекти.

При цьому велике значення приділялося військово-гімнастичній підготовці, яка базувалася на суворому дотриманні вимог держави. Наприклад, Спарта вважала себе не окремою особистістю, а складовою частиною держави. Спосіб виховання включав у себе розмови з державними

посадами, вивчення на пам'ять моралізаторських та патріотичних віршів та імпліцитно зацітував вихованців утримуватися від навчання за кордоном.

Платон вважав, що ефективне політичне та патріотичне виховання стане можливим лише в тому випадку, якщо дитину поставити в таких умовах, в яких вона наближається до розуміння загальнодержавних інтересів та відвернеться від вузьких цілях. Демокрит, з іншого боку, приділяв велику увагу ролі моральних переконань у формуванні патріотизму. Його переконання полягали в тому, що людина повинна виконувати певні дії через внутрішній побідний потяг і переконання, а не через обов'язковість і примус.

Це єдине може завадити їй вчинити злочини.

У Київській Русі розпочалося виховання патріотизму в умовах розвиненої родової громади через звичаї, обряди та свята. Основною

ідеологією цього періоду була язичницька релігія, яка шанувувала сили природи, такі як земля, повітря, вода, вогонь та сонце. Діти вже з юного віку взяли участь у народних святах, навчалися культовим танцям і пісням, що викликало в них почуття любові до свого народу, рідної землі і спонукало берегти природу та її багатства.

З плином часу на накопичений виховний досвід різних поколінь розвивалася народна педагогіка, де моральні цінності та норми поведінки ставилися традиційними. Вони утверджували народний ідеал особистості, і це проявляється в прислів'ях, приказках, казках та піснях. В цих виразах чітко та

лаконічно відображені моральні цінності, такі як відданість Батьківщини, національна гордість, повага до національних звичаїв. Одночасно, вони виступають проти підступності та лицемірства, наприклад, включають: "за рідний край – життя віддай", "свою державу будую на славу", "у боягузів немає батьківщини".

У XI-XII століттях виховання дітей у Київській Русі відзначається наявністю політико-патріотичних настанов. Ці цінності були відображені в патріотичних творах та народних піснях. Наприклад, у "Слові про полку Ігоревім" висвітлено важливу проблему того часу - виявлення єдності в Русі

та слабкість її оборони. Автор закликає князів об'єднатися для захисту батьківщини та захистити Руську землю сильними зусиллями. У цьому виражена сильна та безкорисна любов до Батьківщини [170, 48].

Київська Русь, яка формувалася через завоювання, вражала своєю хоробрістю та відданістю рідній землі. Такі риси вважалися високою цінністю для наших предків, і слова вождя "станем крѣпко, не посраим земли Русской" наповнювали їх вірою в перемогу чи готовністю вмерти за свою рідну землю.

Більший розвиток цієї ідеї знайшов своє відображення в «Повчанні» В. Мономаха. Київський князь підкреслював важливість поваги до своєї землі, народу та рекомендував розвивати сміливість, мужність та здатність захистити Вітчизну. Він надавав настанови щодо виховання патріотизму, вказуючи на важливість бережливого ставлення до слабших, збереження правопорядку,

повагу до старших та молодших, а також активну участь у справах своєї країни [156, 165].

У козацьку добу виховання почуття поваги до українства та підтримка етнічних особливостей української культури підтримується через досвід братських шкіл. Статут Львівської братської школи (1586 р.) відображав розвиток в учнів основ православ'я, навчання староукраїнської мови, демократичний дух та ідею рівності. Установлені правила включали принципи, які сприяли вихованню патріотизму, включаючи рівність у навчанні незалежного від соціального становища, дотримання релігійних обрядів та збереження сімейних цінностей [12, 81].

Отже, виховання студентів у патріотичному дусі та розвиток поваги та прихильності до мови та культури свого народу сприяли зростанню і зміцненню національної свідомості у них, а також посилили їхню залученість до нації та її духовних цінностей. Зрозуміло, що це сприяло дотримання віри та християнських моральних норм. У ті стародавні часи Церква активно підтримувала в юних душах любов до батьківщини та рідної землі.

Схожі ідеї також чітко виражалися у виховній системі козацьких шкіл у XVII - на початку XVIII століття. Таким чином, основні принципи виховання на Січі та в інших козацьких школах включали в себе наступне: по-перше, це були демократичні принципи виховання, друге, рівність у правах та обов'язках. Основні якості, які формувались у дітей та молоді, включали патріотизм, готовність віддати життя за свободу та незалежність, самодисципліну, взаємодопомогу, братерство, повагу до старших і надбаного досвіду запорожців. Природно, також використовувалися велика увага релігійному вихованню, вивченню історичних подій та популярних козацьких пісень і легенд. Це пізніше було відзначено М. Костомаровим, П. Кулішем, В. Антоновичем та іншими письменниками в XIX столітті.

Крім цього, в усіх видах козацьких шкіл обирали двох отаманів (по одному від молодших і старших піколярів, з можливістю перевибору, якщо обраний не відповідав сподіванням).

Виховання патріотизму у дітей та молоді підтримується також за допомогою фольклорного виховання, яке включало знайомство з піснями, легендами та оповіданнями про козаків, їх героїчну боротьбу проти іноземних ворогів, і використання національного мистецтва, що проникає духом козацтва та мало великий потенціал для пізнавального та виховного впливу через національну символіку.

Вперше в історії зарубіжної педагогіки, теоретичні та методичні основи формування патріотизму серед дітей та молоді, а також напрями розвитку цього почуття були визначені видатним чеським педагогом Я. Коменським.

Він запровадив до наукового обігу таке поняття, як «школа рідної мови» та «азбуки моральних навичок», серед яких особливий акцент було зроблено на розвиток почуття любові до рідного та рідного краю [96, 275].

Педагог надавав особливу важливість вихованню цього почуття через матерію, школу та дитячу літературу. Він створив першу у світі дитячу енциклопедію під назвою «Видимий світ у малюнках», спрямовану на підвищення патріотизму та відомості серед молоді.

У старшому шкільному віці Коменський вважав за доцільне наголосити юнацтво, що вони народилися не тільки для самих себе, але й для спільності та всього людства. Він підкреслює необхідність формування патріотизму, заснованого на альтруїзмі та готовності до взаємодопомоги, крім цього сприяє розвитку бажання діяти в інтересах загального благополуччя [96, 276].

На переконання Коменського, виховання патріотизму має базуватися на ідеях народності, включає в себе вимоги до вивчення рідної мови, розвитку гуманних та етичних якостей, а також на постійному прагненні формувати громадян відданими своїй батьківщині та готовими пожертвувати собою заради її свободи та незалежності.

Концепція морального виховання англійського філософа Дж. Локка базується, з одного боку, на відкиданні вроджених ідей та моральних норм, адже доброникність схвалюється не через їх вродженість, а заради їх корисності. З іншого боку, ідеї морального виховання Дж. Локка

обґрунтовуються на його теорії про укладення соціального контракту, яка була сформульована в його праці "Два трактати про державне правління" (1689).

Відповідно до цієї теорії, законодавча влада встановлюється на основі природного закону самозбереження, що показує прагнення людей безпечно користуватись своєю власністю. Таким чином, взаємодіючи між людьми, їхнє ставлення один до одного та до своєї держави виконується особистими інтересами кожного індивіда [116, 118].

Таким чином, головним фактором для розвитку патріотичних почуттів, за Локком, є виховання, спрямоване на встановлення пріоритетного розуму над емоціями та формування духовної дисципліни. Виховання можна використовувати за допомогою використання кожного відповідного контексту та створення ситуацій, які мотивують дітей до позитивних звичок.

Аналогічний підхід було подальше вдосконалено Ж.Ж.Руссо, який розробив методику створення життєвих ситуацій для виховання. Французький педагог вбачав патріотизм як соціальну цінність і наголошував на важливості ознайомлення молодих людей із ситуаціями, які потребують певних моральних якостей. Таким чином, патріотизм став активним та результативним через засвоєння важливих цінностей та практичних дій [164,

320]. Згідно з Руссо, діти народжуються з природним почуттям любові до себе, тоді як інші почуття відчуються від цього основного. Виховання

патріотизму Руссо надавав вагу насамперед через розвиток добрих почуттів, сприяючи спостереженню негараздів та розвитку інших. Крім цього, він підкреслював важливість формування добрих міркувань та намірів через вивчення історії та знайомство з життєвими історіями видатних особистостей.

Також він намагався розвивати добру волю через практичну діяльність та виховання [165, 287].

Щодо Й.Г.Песталоцці, то в його книзі "Як Гертруда вчить своїх дітей" патріотизм був сприйнятий першим за все як складова моральних почуттів щодо дітей та їх морального виховання [142, 350]. Песталоцці підкреслював

важливість розвитку патріотичних якостей у дітей, які виявляються в їх здатності до розуміння добра та прагненні творити добро. Таким чином, патріотизм у контексті Песталоцці набував гуманістичного спрямування та активної ролі у формуванні моральної поведінки [142, 357].

Отже, відповідно до поглядів Песталоцці, ключовим аспектом у вихованні патріотизму є сімейність, яка глибоко переплітається з індивідуальним підходом до кожної дитини. Реалізація цих принципів вимагає забезпечення всіх потреб у вихованні та створення почуття безпеки та психологічного комфорту.

Песталоцці підкреслював важливість родинного виховання у формуванні патріотичних почуттів. Природна прив'язаність дитини до матері виступає джерелом усіх моральних почуттів, таких як довіра, вдячність та покірність. У процесі виховання цієї материнської любові трансформується та розповсюджується на інших членів сім'ї, а пізніше на друзів. «Таким чином, дитина під керівництвом матері зростає від чуттєвої віри та фізичної прив'язаності до людської любові, довіри та, врешті-решт, до чистого почуття істинної християнської віри та істинної християнської любові» [142, 352].

З іншого боку, німецький педагог Й.Ф.Гербарт вважав, що мораль повинна бути не просто обмеженням, "а життєвим принципом". Виховання патріотизму, як частини моральності, повинно базуватися на ідеї внутрішньої свободи та прагнення до вдосконалення, доброти і справедливості.

За поглядами Гербарта, людина, вихована на основі цих ідей, ніколи не згадувала своє оточення і завжди підтримувала існуючий політичний лад в країні. Його концепція містить віддзеркалення у роботах Дістервега, який вважав, що виховання патріотизму вимагає від педагога глибокого розуміння психологічних законів розвитку дитини та стимулювання розвитку вихованих якостей.

Виховання любові до всього людства та власного народу, згідно з Дістервегом, має бути центральним завданням як у сімейному, так і в шкільному середовищі. Воно обґрунтовується на тісному поєднанні

принципів культурного і культурного розвитку, за умов взаємодії цих принципів та їх взаємодопомоги, після чого «суперечність природи неприпустима, навіть якщо це дуже відповідає культурному стандарту» [74, 198].

Отже, він переконував, що основним інструментом у вихованні патріотизму є використання рідної мови, аргументуючи це тим, що «виховуючи, використовуючи рідну мову» як принцип.

Дістервег вважав, що виховання громадянина має обґрунтування на загальній освіті індивіда, де "спочатку людини, потім німецький громадянин", і підсумковий етап цього процесу настає в юнацькому віці, коли у дитини формуються певні ідеали [74, 153].

У вітчизняній педагогічній науці XVII століття поняття патріотизму мало місце в контексті моральних якостей великого українського мислителя Г.Сковороди, який вважав, що патріотизм включає в себе любов до свого народу, до Батьківщини, людську гідність, гордість та інші аспекти.

Відповідно зі Сковородою, призначення виховання є підготовка дітей до спорідненої праці, і в цьому контексті є розвиток "благодійного серця", яке включає в себе любов до Великої Русі та здатність служити їй чесно і вірно [166, 498].

Вчений визначальний головний напрямок патріотичного виховання, який виникає у культивуванні почуттів та розвитку у дітей поваги до батьків та свого народу. Враховуючи, що звичка спостерігається діями, цей процес повинен поєднувати навчання, фізичний розвиток та самовдосконалення, спрямоване на самонавчання та самовдосконалення [166, 502].

У російській педагогіці XIX століття цікавою є концепція «вільного виховання», яку розробив Л.Толстой і яка відчуває вплив ідей Ж.Ж.Руссо.

Основна ідея цієї концепції полягає в переконанні, що народжена дитина не має негативних якостей та рис (такі властивості зумовлені зовнішнім середовищем або наслідками неправильного виховання). Л.Толстой взагалі відкидав право школи на виховання, після це, на його думку, є насильством і

тому незаконно та несправедливо. Він вважав, що школа повинна лише передавати знання [185, 58].

Л. Толстой розглядав школу як "всесторонню і найрізноманітнішу свідому діяльність однієї людини на інше з призначенням передачі знань".

Важливим аспектом у формуванні патріотизму для нього була ідея відмови від будь-якого примусу та насильства, оскільки, на його думку, це не внаслідок позитивних результатів і не має обґрунтування, окрім волі [185, 64].

Л. Толстой наголошував, що совість є основним регулятором поведінки людини. Пробудження совісті та бажання підтримувати біблійні заповіді важливо для соціально прийнятної діяльності [185, 34].

Ці ідеї також були підтримані великим Ушинським, який виділив принцип народності в своїй педагогічній системі. Він розумів народність як унікальність кожного народу, яка є історичним розвитком, природними умовами, культурою, традиціями та мовою. Мета патріотичного виховання в його концепції базується передусім на національних основах, а рідна мова є головним засобом цього виховання, він називав її «найбільшим народним учителем» та «великим народним педагогом», який об'єднує народ та його Батьківщину [190, 99].

У світлі педагогічних досліджень видатних українських педагогів та вчених початку ХХ ст., зокрема М. Грушевського і І. Огієнка, культура, що патріотичне виховання базується на національному підґрунті [190, 47]. Вони

зауважували, що несвідомо народжена дитина має потенціал розвиватися без негативних якостей і рис, і негативні риси виникають через вплив зовнішнього середовища або внаслідок неправильного виховання [190, 123].

Обговорюючи педагогічні підходи, М. Грушевський та І. Огієнко зазначив, що у кожного народу є своя власна система виховання, і кожен народ має свою унікальну історію, культуру, мову та традиції. Вони підкреслювали

важливість національного підходу до виховання та визначали рідну мову як ключовий засіб формування патріотичних почуттів. Мова, за їхніми словами,

є «найбільшим народним учителем» і «великим народним педагогом», закінчується в ній закладається духовна спадщина та історія народу» [136, 7].

Педагоги також підкреслювали значення розвитку у дітей патріотичних почуттів, включаючи гуманність, почуття власної гідності, скромність, чесність, працьовитість і дисциплінованість. Вони вбачали, що ці якості сприяють стійкості волі і громадському обов'язку, що є успіхом для формування патріотизму.

Напрямки патріотичного виховання в дитячому віці розвиток уявлення про включення рідної Батьківщини, а також вивчення батьківщинознавства.

Не сприяє зміцненню почуттів гідності та гордості за свій народ і закладає основу для подальшого використання цих почуттів у майбутньому.

Видатний учений визнав, що патріотизм охоплює значно більше, ніж просто мовленнєва комунікація. Він розглядав його як комплексне явлення, яке включає історію, культуру, звичаї, традиції та навіть церковні впливи.

Основним стратегічним завданням було та зберегти рідну мову, після чого він вважав, що це завдання дає українцям можливість уникнути втрати національної ідентичності почуття та меншовартості. Цей патріотизм мав реалізуватися через співробітництво церков, сім'ї та освітніх установ, при умові збереження гуманності та демократії [137].

Учений виділив родину як визначальний фактор у вихованні патріотизму. Він вважав, що діти сириймають приклад батьків та вбачають його у свідомість, а потім реалізують у власних вчинках. Це сприяє формуванню поваги до батьків, утвердженню сімейних традицій і важливо до поваги до моральних норм та звичаїв свого народу, що створює можливість для подальшої їх передачі нащадкам. І. Огієнко підкреслював необхідність виховання національних культурних традицій, після чого вони надають найбільші культурні цінності [136, 15].

У важливій справі виховання патріотизму І. Огієнко відзначив важливість взаємодії між сім'єю і школою. З точки зору, його батьки і вчителі мають виступати як партнери і постійно підтримувати один одного. Він

наголошував, що школа має доповнювати та удосконалювати ті риси і якості, які формуються у дітей у сімейному оточенні.

Виховання патріотизму в підлітках, на думку Л.Огієнка, мало велике значення, і він приділяв особливу увагу церкви як важливому впливу на формування "правдивої думки", "любові до первобатьківщини" та "чесного життя у світі". Це його переконанням, сприятиме розвитку поваги до інших народів після того, як юнацтво полюбить свою вітчизну та свій народ.

Подібний підхід мали також С.Русова та Г.Ващенко. За словами Русової, мета патріотичного виховання відбувається у вирощуванні любові до рідного народу та водночас у шануванні інших націй [163, 5]. Критикуючи сучасну українську школу за неспівпадання з "національним духовним складовим українським народом", вона настоювала на створенні рідної національної школи, яка наголошує на вихованні рідної мови та культурних аспектах навколишнього світу учнів [163, 82-83].

Виховання патріотизму повинні базуватися на внутрішніх інстинктах дитини. Русова виділяє думку Тарда, що інстинкт наслідування укладнос утворення спільноти та об'єднання людей, і наголошує, що "громадянство - це наслідування" [163, кн. 2, 41]. Крім того, для виховання патріотизму вона

передбачає важливість розвитку розуму, волі та пам'яті дитини [163, кн. 2, 96], оскільки ці якості сприяють розвитку моральних цінностей та справедливості, а також взаєморозумінню та співчуттю до всіх людей [163, кн. 1, 229].

Русова вбачала основне завдання патріотичного виховання у створенні громадського ідеалу, яке допоможе учням конфлікту між особистісними прагненнями та загальними вимогами громади та держави. Для досягнення цієї мети вона вважала за потрібне використовувати різноманітні методи, такі як гра, екскурсії, вивчення історії та релігії народу, а також організацію шкільного історико-географічного музею та інші форми навчання [163, кн. 2, 152].

Так само, як Русова, Ващенко розглядає сутність патріотизму як відображення національного виховного ідеалу. Очевидно, що для вченого

змісту патріотизму належить, передусім, глибока віра українців у Бога та національні цінності у поєднанні із загальнолюдськими.

Він бачав завдання молоді у втіленні вічного прагнення до національної та державної незалежності, відновлення України та піднесенні рівня її духовної культури, освіти, науки та мистецтва на високий рівень [46, 163].

Зрозуміло, що вихователі грали ключову роль у формуванні національних патріотичних цінностей.

Головною метою патріотичного виховання для Ващенка було "вкладення в молодь бажання до великої мети", якою є "благо і щасливий стан Батьківщини", і "гаслом для виховання української молоді було: Служба Богові та Батьківщині" [46, 175].

Згідно з його думкою, «Служба Богові та Батьківщині» означає «усвідомлення молоддю свого обов'язку служити Батьківщині, як «особистий обов'язок перед нею», та потребує «підкорити свої інтереси потребам українського народу» [46, 177-178].

Серед методів патріотичного виховання вчений накопичив родину, церкву, живе слово вчителя та священнослужителя, культурні впливи, фольклор, художню літературу та мистецтво загалом.

У 20-ті роки ХХ століття А. Макаренко розглядав проблему патріотизму трохи по-іншому. Розуміючи вплив комуністичної ідеології того часу, його погляди сформовані на принципах оптимізму, перспективних стратегій, віри у прогресивний розвиток виховання та підкреслення позитивного, системного.

Важливим аспектом є той факт, що вчений сприймав патріотичне виховання як необхідну частину загальної системи виховання. І ще одним ключовим висновком вченого є той, що "добро в людині завжди варто передбачати, і педагог повинен робити це з оптимізмом, навіть якщо є ризик помилки".

При визначенні змісту патріотизму для вихованців враховував такі якості, як воля, мужність, цілеспрямованість, почуття власної гідності, гордість за народ та честь, серед інших. Оскільки в період 30-х років виховання

в СРСР було пронизано комуністичну ідеологію, це невід'ємно вплинуло на формування патріотизму в інституті Макаренка (Комауна імені Ф. Дзержинського). Протест, багате з традицій (як відносити звіт перед прапором, повага до герба та гімну, офіційна урочистість виносу прапора, участь у святкуванні державних свят тощо), співробітництво у розвитку почуття взаємної відповідальності та віри в звіт командира загону (без подальших перевірок), і сьогодні заслуговують на увагу як важливі аспекти розвитку патріотизму серед молоді [118, т.7, 299-300].

Загалом, засобами патріотичного виховання радянський педагог вважав:

продуктивну та корисну громадську роботу, освіту, участь у різноманітних гуртках, експедиції краєзнавчого характеру під час канікул, листування вихованців (включаючи листування з М. Горьким та інші). Важливими умовами для успішного втілення цих методів були системність, послідовність та дієвість.

У 60-тих роках ХХ століття видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський надав яскраве визначення змісту та системи формування патріотизму у школярів. У своїй "Школі радості" він виділив важливість матері та батьківщини як одну з перших уроків природи. Системність та

гуманізм у підході вченого були переконливими, відсутність пізнання природи та малої батьківщини мала активний характер. Важливим також залишалося включення в процес виховання національних виховних впливів, таких як легенди, оповіді, казки, а також дитяча творчість. Саме завдяки цим аспектам

книги В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» сьогодні є всесвітньо відомою (наклад цієї книги коштує 5 доларів примірників і вона перекладена на всі робочі мови ООН).

Складнощі у розумінні патріотизму школярів Сухомлинським у тому, що він образно кажучи "розривався" між комуністичним і національним народним виховним ідеалом. Все ж, в одній із своїх останніх книг ("Як виховати справжню людину") вчений, в основу виховного ідеалу (до якого входить і патріотизм вихованців) структурує загальнолюдські і національні

цінності: любов до матері, рідної землі, народу, мови, його історії, культури; повагу до всіх народів світу; гуманне ставлення один до одного (учнів); прагнєлюбність; потребу у пізнанні; почуття відповідальності за іншу людину; потребу у допомозі слабкішим, живим істотам, похилим людям; потребу у естетизації власного двору, села, довкілля загалом.

В результаті засвоєння цих цінностей школярі вчать розрізняти добро і зло, переконуються в необхідності боротися зі злом та стверджувати добро і справедливість [179]. Природно, що цьому сприяла розроблена вченим система патріотичного виховання старшокласників. Проте це потребує ще подальшого аналізу.

Короткий ретроспективний аналіз сутності патріотизму у вітчизняній і зарубіжній педагогіці дозволяє стверджувати, що вчені минулого при розробці цього поняття перш за все дотримувалися принципів демократизму, гуманізму, системності, послідовності, наступності. Вони розкрили зміст процесу виховання патріотизму учнів шкільного віку (розвиток патріотичних уявлень, понять, свідомості, патріотичного досвіду та відповідних переконань) й окреслили напрямки його формування (уроки, організація екскурсій, суспільно-корисної діяльності та ін.).

Висновки до розділу 1

Патріотизм - це складна і багатогранна концепція, що виступає як важлива складова національної ідентичності. Патріотизм, як ключова складова національної ідентичності, відіграє критичну роль у формуванні та підтримці національної ідентичності. Він сприяє відчуттю приналежності до конкретної культури, нації, та розвиває почуття гордості за свою країну та її цінності. Патріотизм є мостом між індивідуальним і колективним самовизначенням та не обмежується лише підтримкою свого державного устрою чи силовими засадами. Він включає в себе глибоке повагу до культури, історії, традицій, та цінностей народу. Патріотизм може виявлятися через

активну участь у громадських справах, просуванні культурного спадку та розвитку громадянської свідомості. Також він включає в себе громадянську обов'язковість перед країною та суспільством. Він підтримує ідею, що громадяни мають активно брати участь у формуванні свого суспільства та вносити покращення в життя своєї країни.

Патріотизм може існувати в різних культурних контекстах. Він може включати в себе розуміння та повагу до культурних меншин, мов та традицій різних груп у суспільстві.

Освіта грає важливу роль у формуванні патріотичних цінностей та свідомості. Інституції освіти мають завдання викласти історію, культуру, та цінності країни, а також сприяти розвитку критичного мислення та громадянської обов'язковості.

Важливо відмітити, що патріотизм може існувати поряд із іншими світоглядами та переконаннями. Відкритий діалог і розуміння різноманітності поглядів завдяки розвитку культури патріотизму в сучасному суспільстві.

Особливості формування патріотизму як складової національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти заслуговує на увагу та вивчення, після чого вони будуть бачити не тільки громадянську позицію майбутніх вчителів, але й їхню здатність формувати патріотичні цінності серед своїх учнів. Зокрема, майбутні педагоги закладів вищої освіти повинні розуміти, що вони прогресують ключову роль у формуванні патріотизму серед молодого покоління. Вони мають надавати зразок, надихати та сприяти розвитку громадянської обов'язковості серед студентів.

Майбутні педагоги повинні бути знайомими з історією своєї країни, культурних та національних традиціях. Ця обізнаність дозволяє їм навчити студентів поважати і розуміти національну спадщину. Майбутні педагоги сприяють розвитку громадянської свідомості серед студентів, а також підтримують їхню активну участь у громадському житті, соціальних проектах та вирішенні глобальних проблем.

Педагоги повинні сприяти розвитку критичного мислення серед студентів та навчати їх об'єктивно оцінювати національну політику, історію та події. Вони повинні пам'ятати про важливість різноманітності поглядів і культури.

Майбутні педагоги повинні бути прикладом патріотизму у своїй власній діяльності та ставленні до своєї країни. Вони мають втілювати цінності, які вони вчать своїх студентів. Майбутні педагоги мають бути свідомі негативних впливів, таких як розпалювання міжнаціональної ворожнечі, та протистояти їм. Вони повинні сприяти розумінню і терпимості серед своїх студентів.

Майбутні педагоги можуть сприяти розвитку патріотичних ініціатив серед студентів, таких як участь у громадських проєктах, волонтерство, та культурні заходи.

Патріотизм є важливою складовою національної ідентичності та громадянської свідомості. Він виявляється через повагу до культури та історії, громадянську обов'язковість та активну участь у розвитку свого суспільства. Важливо отримати багатогранну природу патріотизму та прагнути до розвитку інклюзивного патріотизму, який враховує культурний різнообраз та плюралізм поглядів.

Формування патріотизму серед майбутніх педагогів закладів вищої освіти потребує комплексного підходу та уваги до низьких аспектів, включаючи освіту, громадянську обов'язковість, розвиток критичного мислення та об'єктивності, та роботу над особистим прикладом та відношенням до власної країни.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Особливості методики формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти

Мета нашого дослідження полягала в розробці та тестуванні методики формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Для досягнення поставленої мети нами було висунуто наступні завдання:

1. Розробити та описати модель експериментальної методики для формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти, обґрунтовуючи відповідні підходи. Ця модель передбачала переосмислення принципів навчання, визначення форм, методів, засобів та технологій, що сприяли формуванню патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.
2. Розробити систему завдань, навчальних кейсів з вираженим патріотичним змістом, відповідних вправ та обґрунтувати їх методичну доцільність.
3. Створити комплексну навчально-пізнавальну гру в формі вебквесту, спрямовану на освоєння основних патріотичних цінностей, розвитку усвідомлення національної ідентичності та соціокультурних знань та розуміння важливих суспільно-політичних понять.
4. Перевірити ефективність запропонованої методики формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх

педагогів закладів вищої освіти, використовуючи розроблену систему вправ, завдань та вебквест.

Дослідження теоретично-методичної бази дало можливість побудувати педагогічну модель методики формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Концепція цієї методики обґрунтовується на принципах компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльного, текстоцентричного та ситуаційного підходів.

На основі теоретичних засад було розроблено алгоритм поетапного формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Цей алгоритм включає наступні етапи: організаційний, пізнавально-практичний, самостійний та контрольний-підсумковий.

Важливими кроками в рамках формувального експерименту були:

- ✓ Впровадження патріотичного контексту, який передбачав формування цінностей, характерних для громадянського демократичного суспільства. Це включало в себе стимулювання дбайливого ставлення до патріотизму.

- ✓ Надання студентам знань у сфері патріотизма, мовно-комунікативних навичок та соціокультурного контексту. Метою було формування патріотичної свідомості та розуміння важливих суспільно-політичних понять, які є важливою складовою національної ідентичності.

- ✓ Вирішення студентами питань патріотичного характеру. Також акцент зроблено на тому, щоб студенти активно сприймали та інтерпретували суспільно-політичні реалії та висловлювали своє ставлення до них, формуючи власну громадянську позицію.

Відповідно до нормативної бази, наукових досліджень та педагогічного досвіду, визнаємо, що інтеграція ідей щодо формування патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої

освіти має відбуватися через чотири основні напрями. Це напрями прийому, ресурсів та технологій, які сприяють розвитку патріотизму.

- ❖ Розуміння, аналіз, інтерпретація та критична оцінка інформації спрямовується на збагачення словарного збагачення студентів, формування національних та загальнолюдських цінностей, орієнтацію на європейські стандарти та розширення патріотичної свідомості.

- ❖ Взаємодія з іншими особами в усній та письмовій формі, обробка та використання інформації для досягнення патріотичних цілей у різних комунікативних ситуаціях. Це також включає в себе висловлення особистої думки, почуттів, ставлення та ідей, а також взаємодію з іншими літературами, включаючи цифровий простір, дотримання норм та етикетних традицій українців, аргументацію власної громадянської позиції, аналіз індивідуального мовлення.

- ❖ Дослідження та використання мови для реалізації творчих проєктів.

Представлену методика характеризує наявність проникливого емоційно-ціннісного аспекту. Засадним елементом усіх запропонованих завдань є відкритий ціннісний контекст або, в деяких випадках, його додаток самостійно. Студенти повинні розрізняти та розуміти цінності, які відвідують хід їхніх дій та прийняття рішень. Ця особливість методики враховує сучасні підходи до формування патріотизму, підкреслюючи важливість особистісного, компетентісного, діяльнісного та ціннісного вимірів навчання.

Особистісно орієнтований підхід у даній методиці спрямований на формування патріотично вихованих, національно свідомих майбутніх педагогів закладів вищої освіти шляхом покладання особливого наголосу на їхнє ставлення до держави як до національної цінності. Він забезпечує підтримку учнів у їх розумінні важливості держави, поваги до українського народу, законів України та традицій. В результаті такого підходу студенти

розвивають національну ідентичність як громадянина України та покращують навички спілкування з іншими членами суспільства.

Ця методика також акцентує увагу на важливості ознайомлення студентів із національними та загальнолюдськими цінностями. Педагоги для цього використовують різноманітні підходи, розрізняючи ці цінності, які є масштабами для розуміння суспільних явищ та процесів. Студенти досліджують, аналізують і виявляють цінності через матеріал, що сприяє розвитку патріотичної свідомості та здатності виражати свої думки та ідеї.

Крім того, методика використовує підхід, в якому всі напрямки мають ціннісний аспект. Кожен аспект пов'язаний з демократичними цінностями, такими як толерантність, гідність, свобода, мовна стійкість, мовний патріотизм, демократія та право вибору.

У методиці враховано аспекти, що складають ціннісний зміст та сприяють розвитку важливої навички сучасного громадянина, а саме – медіаграмотності. Ця навичка не здатна критично оцінювати і "нейтралізувати патогенну" інформацію та тексти, які спрямовані на підірив національних та державних інтересів, суспільної моралі і тих текстів, які можуть призвести до порушення основних прав і свобод людини. Існує необхідність формування

мовно стійкої особистості та громадянина-патріота. Тому ми пропонуємо студентам працювати з такими творами, як «Престиж мови», «Патріотизм і націоналізм: у чому ж різниця?», витяг з твору Ліни Костенко «Записки українського самасшедшого», а також тексти видатних мовознавців, таких як Б. Антоненко-Давидович, І. Юшук, І. Огієнко, і твори поетів, таких як Т. Шевченко, Леся Українка, Г. Потопяк і інші.

Для формування життєвого досвіду майбутніх педагогів та підвищення їх усвідомлення важливості української мови в якості цінності, а також для навчання мовної стійкості та розвитку інфомедійної грамотності були визначені такі завдання:

НУВІП УКРАЇНИ

- Провести аналіз стрічки новин у будь-якій соціальній мережі (наприклад, перших 10 дописів). Визначити, якою мовою користувачі пишуть свої розповіді і як це впливає на їхню мовну стійкість. Скласти коротке аналітичне повідомлення на тему "Мовне питання у соцмережах".

НУВІП УКРАЇНИ

- Розробити план для підвищення престижу української мови як державної серед громадян вашого міста (села).

Запропоновані завдання мають наступну структуру:

НУВІП УКРАЇНИ

- Перший блок полягає в перцептивній діяльності, такі як читання або прослуховування тексту, а також визначенні стилю мовлення та теми.

НУВІП УКРАЇНИ

- Другий блок містить питання, що стимулюють мовну продуктивну діяльність, зокрема, розвиток навичок говоріння, аналізу та синтезу, а також критичного мислення. Ці питання спонукають до розкриття ціннісного змісту тексту.

НУВІП УКРАЇНИ

- Третій блок передбачає актуалізацію супровідних мовних знань, навичок і умінь.

НУВІП УКРАЇНИ

- Четвертий блок є текстотворчим і включає в себе створення власних текстів різних мовленнєвих жанрів, що сприяє розвитку креативного мислення та формуванню навичок дії в різних життєвих ситуаціях.

НУВІП УКРАЇНИ

Усі ці завдання спрямовані на розвиток різних аспектів громадянської компетентності, таких як ціннісний, знанневий, діяльнісний та поведінковий компоненти, а також здатність до самооцінки і самовдосконалення. Робота з текстами і завданнями допомагає сформувати ціннісні орієнтири учнів як громадян, розвиваючи творче мислення та спроможність використовувати мовні засоби в соціумі.

НУВІП УКРАЇНИ

Комплексні завдання, орієнтовані на розвиток компетентності, які ставлять перед студентами у процесі формування патріотизму як компоненту національної ідентичності, мають подвійні призначення. По-перше, вони

спрямовані на активну навчальну діяльність, яка сприяє здобуттю, систематизації, узагальненню та поглибленню знань з української мови і розвитку мовлення. По-друге, вони сприяють практичному та виховному впливу на особистість учнів, спрямованому на формування цінностей, переконань та ставлень майбутніх педагогів. Розглянемо комплексне завдання як приклад:

Робота в групах. Уявіть, що ви упорядники словника застарілої української лексики під назвою «Музей слів». Випишіть слова, які, на вашу думку, можна розмістити в цьому словнику, обґрунтуйте своє рішення.

Призначте відповідальних за пошук значення цих слів та ілюстрацій до них, скористайтесь мережею інтернет та поспілкуйтесь зі своїми бабусями дідусями, чи відомі їм такі слова? Презентуйте свою командну роботу.

Рефлексія. На основі опрацьованого тексту та виписаних слів напишіть аргументативне есе на тему «Українська застаріла лексика – національна цінність чи непотрібні музейні експонати?»

Бережімо слова, що з минулого, з того ще часу,

Що колись слугували, були нам за суть і за зміст.

Колись "в танок" ми йшли, а тепер ідемо "на терасу".

І пам'ятали ми кіч, і варили капусту у піст.

А тепер в нас "камін". Не у всіх, але слово в пошани.

Не фіранка – ролета. Не будильник – в кишені смартфон.

У нас очі сумні, не щасливі чомусь, не весняні.

У нас льону так мало, один лише пластик, нейлон.

Збережімо слова у музеї, в шухляді, у скрині.

Бо прогрес починає і ступи, й чеберка, й серпи.

Збережімо рядно і озера, й річки лебедині.

Не забудьмо, чим мати в'язала у жнива снопи.

Перевезла і турки, Півкоти, і стерні, і стерні,

І мантатка й коса. І покоси трави до калін.

Ну а нині комбайни, "Джон Діри" безшні, модерні.

Ну а нині дивани, де стільчик стояв і ослін.
Низка елів в небутті. І предмети з селянської хати
Коцюба, чашля, прип'ік, челюст, піч.

Відійшли в забуття жертки, груби, загати.

І ніхто вже не каже слова тенцур, суля і пріч.

Спочиває шафарня. Бодня вкрилась солоною сіллю.
Ночви теж в забутті, і коромисло, прачка і прач.
Кожухи, кожушанки побиті і часом, і мілю.

І давно не мете мокре листя з берези деркач.

Не забудьмо своє. Бо чуже воно нас не жаліє.
І будуймо свій дім, свою долю у ріднім краю.
Бо озерце любові щодня на міліметр міліє.

Але квітка посіяна квітнути стане в маю! (Г. Потоп'як)

Відповідно до наведеної методики, комплексні завдання, орієнтовані на розвиток компетентності, також включають написання текстів у різних мовних жанрах, таких як інструкції, рекомендації та ін. У запропонованій методиці великий акцент робиться на розвиток умінь студентів розв'язувати громадянські проблеми як носіїв української мови. Для досягнення цієї мети

доцільно використовувати ситуаційний підхід, відповідно до якого модель виробляє конкретні ситуації, аналізує та знаходить шляхи вирішення проблеми. Під час такого навчання майбутні педагоги навчаються критично та творчо мислити, приймати рішення, аналізувати ситуацію, працювати в команді та в умовах партнерства. У контексті запропонованої методики

особливість впровадження ситуаційного підходу в освітній процес мовної освіти виникає в тому, що до кожного аспекту громадянської компетентності носія української мови вибирається відповідна ситуація та зв'язується з мовною чи мовленнєвою темою уроку. Таким чином, ситуаційний підхід грає

ключову роль у нашій дослідженні.

2.1. Діагностика вихідного рівня сформованості патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти

Виходячи з результатів теоретичного аналізу, ми виділили когнітивний, етноідентифікаційний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти патріотизму як компоненту національної ідентичності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Для вивчення особливостей виявлення патріотизму

студентів у процесі констатуючого експерименту нами використовувалися

різні методи науково-педагогічного аналізу (анкетування студентів і викладачів, бесіди, аналіз продуктів творчої студентської діяльності, спостереження).

Загалом, експериментом охоплено 35 студентів-бакалаврів спеціальності 015.37 «Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) Національного університету біоресурсів і природокористування України.

В результаті опитування до початку експерименту виявилось, що студенти-бакалаври володіють загальним розумінням поняття про патріотизм.

Зокрема, на запитання: “Розкрийте, який зміст Ви вкладаєте у поняття “патріотизм” та “У чому, на Ваш погляд, проявляється таке явище, як “патріотизм” понад 85,1 % виявили загальну характеристику даного поняття.

На запитання: “Назвіть людей, які на Вашу думку, могли б слугувати взірцем патріота” змістовно відповіли: студенти спеціальності 015.37 «Професійна освіта» 3 курсу - 86,1% ; серед студентів 2 курсу - 61,5 %, а серед студентів четвертого курсу - 78,2 %.

Дещо складним для респондентів виявилось запитання “Які вчинки студентів Ви б віднесли до числа “патріотичних”. Змістовну відповідь на це запитання дали: студенти 2 курсу - 78,8 %; студенти 3 курсу - 63,0% учнів; студенти 4 курсу - 78,8% учнів.

Викликає занепокоєння зміст і характер відповідей студентів на запитання “Назвіть книги, які Ви прочитали за останній рік, у яких змальовується патріоти своєї держави”. Не дивлячись на те, що 75% опитуваних студентів 2 курсу, 66,7% опитуваних студентів 3 курсу і 46,2% студентів 4 курсу, що читали книги, але поглиблений аналіз засвідчує, що це в основному книги з університетської підготовки, або художні.

При цьому, вони багаторазово повторюються (очевидно, можливе перерахування книг під впливом однолітків, сусідів). До поняття “патріотизму” студенти відносять любов до свого народу, готовність захищати державу від ворогів, знання рідної мови, бажання жити і служити Україні.

Проте, ідеалами у сучасній молоді слугують відповідне соціальне положення в суспільстві, самостійність, незалежність, індивідуальність, справедливість, добро, освіта, спорт, розваги, здоров'я, секс, гроші, влада, забезпеченість, життя с коханою людиною. При цьому близько 59,6 % у контрольній групі респондентів не визналися щодо власних ідеалів в житті (рис. 2.1).

Поглиблений порівняльний аналіз відповідей 35 респондентів студентів-бакалаврів спеціальності 015.37 «Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Ідеали	Вірність Батьківщині і служіння їй	Гроші, особисте матеріальне благополуччя	Кінозірки, співаки, артисти, спортсмени	Сімейне благополуччя	Інше	Відсутність ідеалів	Власна негативна оцінка молоді ідеалу
Респонденти	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Експериментальна група	24,2	21,2	3,0	21,2	6,1	24,3	0
Контрольна група	12,1	45,4	0	15,1	9,2	18,2	0

Рисунок 2.1. Ідеали сучасної студентської молоді, (%).

В результаті опитування виявилось, що для молоді сьогодні взірцями є, насамперед, співаки, артисти (в основному зарубіжні), спортсмени та блогери (студенти другого курсу - 19,4%; студенти третього курсу - 37,2%; студенти 4 курсу - 22,3%). Наслідують молодь і державних діячів та політиків. Ці показники серед опитаних складають відповідно (студенти другого курсу - 28,6%; студенти третього курсу - 20,6%; студенти четвертого курсу - 29,9%).

Серед історичних осіб, життя яких було прикладом служіння Україні, студенти назвали Шевченка, Грушевського, Хмельницького, Мазепу, Хвильового, Винниченка, Петлюру, Франка. Серед п'яти державних діячів минулого, студенти-бакалаври назвали Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Івана Мазепу, Михайла Грушевського.

На запитання "Назвіть п'ять історичних осіб, життя яких, на Вашу думку, було прикладом патріотичного служіння Україні?" дали повну відповідь: студенти 2 курсу - 80%; студенти 3 курсу - 60,3%; студенти 4 курсу - 66,7%.

Ці дані вказують на недостатнє знання респондентами історії своєї країни, краю, в якій народилися.

На запитання: "Чи є серед Ваших знайомих люди, чиє життя могло б слугувати взірцем патріотизму? Хто вони?" - повну відповідь дали 63,6% студенти третього курсу, 49,4% четвертого курсу і тільки 43,1% студентів другого курсу (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

Взірці для наслідування сучасної молоді, у %

Взірці Респонденти	Батьки, рідні, близькі	Педагоги	Державні діячі, політики	Патріоти ветерани війни	Співаки, артисти, спортсмени	Інші категорії людей	Відсутні зразки для наслідування
Експериментальна група	9,9	5,1	28,6	5,2	19,4	12,9	18
Контрольна група	8,1	5,5	29,9	6,5	22,3	10,1	17

Спостерігається відчуття тривоги щодо того, що серед осіб, які становлять приклад та впливають на молодь, майже відсутні батьки, батьки, близькі, вчителі, патріоти та ветерани війни. На жаль, велика кількість спроб

не має жодного зразка для дослідження, відповідно, серед студентів третього курсу ця категорія становить 21,2%, серед студентів другого курсу - 18,2%, а серед студентів четвертого курсу - 36,4%.

Додатково, відповіді респондентів на запитання про «Ідеали, які притаманні сучасній молоді» та «Найважливіше в житті для молоді» викликають серйозне обурення. Лише 24,2% студентів четвертого курсу виявили вірність Україні та готовність служити їй, тоді як лише 16,1% студентів другого курсу та 13,2% студентів третього курсу виразили подібні переконання.

Гроші, особисте матеріальне благополуччя вважають найважливішим у житті 21,2% студентів четвертого курсу; 35,4% студентів другого курсу та 19,1% студентів третього курсу.

Як засвідчує комплексний аналіз, у значній частині респондентів не має ідеалів. Це підтвердилося у 20,3% студентів другого курсу; 18,2% студентів третього курсу; 29,6% студентів четвертого курсу.

Юні чоловіки та дівчата мають певне розуміння структури своєї держави. Вони усвідомлюють, в якій країні вони проживають, і знають основні символи держави, такі як герб, гімн і прапор. Більшість з них розуміють, що демократія означає свободу висловлення своєї думки, владу народу та рівність перед законами країни. Однак деякі респонденти також відносяться до ознак демократії поняття рівноправ'я та можливість вільно виражати своє бажання.

На жаль, 30% учасників дослідження не дали відповідей на ці питання.

Більшість опитаних розуміють принцип розділення влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки. Вони також розуміють, що влада не повинна бути зібраною в одних руках. Але в контрольних групах 68% респондентів не мають цих знань щодо місцевих, районних та обласних рад.

Також серед молодих людей мають хибні уявлення про те, що патріотизм вимагає вступу до якої-небудь політичної партії.

Молоді вдається застосування однокласників як патріотів на підставі їх працездатності, стійкості та відповідальності, але в контрольних групах майже 70% респондентів не назвали жодного із таких показників.

Багато респондентів не змогли визначитися і у відповіді на запитання “Кого із своїх одногрупників Ви назвали б патріотом? Чому?” Повну відповідь дали лише 48% студентів четвертого курсу; 36,4% студентів третього курсу; 42,4% студентів другого курсу.

На запитання: “Який з Ваших вчинків можна віднести до числа патріотичних?” – повну відповідь дали тільки 60,6% опитуваних респондентів 2 курсу; 37,3% опитуваних респондентів третього курсу; 51,5% опитуваних респондентів 4 курсу.

Важливо, що взірцями молоді люди обирають Т. Шевченка, М. Грушевського, В. Стуса, В. Чорновола, Лесю Українку, В. Ющенка, зірок естради, героїв кінофільмів, Президента України, учасників молодіжного руху, відомих TikTok, YouTube, Instagram блогерів. Проте кожен п'ятий опитаний студент не має подібних орієнтирів для наслідування.

Більшість молодих людей (48,1%) на запитання анкети: “Чи готові Ви захищати свою Вітчизну від ворогів?” – відповіли ствердно (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Готовність студентів-бакалаврів захищати свою державу від ворогів, у %

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні, ніж так»	«Ні»
Експериментальна група	48,1	15,4	18,3	18,2
Контрольна група	45,6	19,3	19,2	15,9

Як видно із аналізу відповідей респондентів, рівень патріотичної свідомості вищий в експериментальній групі.

Приблизно така ж ситуація і при аналізі відповідей респондентів на завдання: «Назвіть відомі Вам фільми, герої яких були патріотами України». Повну відповідь дали 66,7% студентів 4 курсу, 67,9% студентів 3 курсу, лише 35,2% студентів 2 курсу.

На запитання «Чи відчуваєте Ви себе громадянами України?» – більшість респондентів відповіли ствердно (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3.

Відчуття приналежності респондентів до Української держави (у %)

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні, ніж так»	«Ні»
Експериментальна група	74,3	19,5	6,2	0
Контрольна група	69,4	26,2	4,4	0

При цьому, серед книг, у яких описуються патріоти України і які студенти прочитали за останній рік, ними були названі «Прапороносці» О. Гончара, «Овід» Ю. Войнич, «Бояриня» Л. Українки тощо. Наразі можна стверджувати, що більшість студентів-бакалаврів знають лише твори, які вивчаються за програмами навчальних предметів. Було названо багато фільмів, головні герої яких репрезентують ідею патріотичного служіння

народу і державі. Серед таких кінострічок називалися: «Кіберги» (2017), «Долдому» (2019), «Роксолана», «Атлантида» (2019), Зошит війни (2021).

Так, на прохання: «Назвіть п'ять найважливіших, на Ваш розсуд, подій з історії України», повну відповідь дали 69,7% студентів третього курсу; тільки 36,1% студентів другого курсу та 54,5% студентів четвертого курсу.

Отже, серед п'яти найважливіших, на думку юнаків і дівчат, історичних подій України вони назвали проголошення Незалежності, прийняття Конституції України, Революцію Гідності, російсько-Українську війну, незаконну анексію української території росією.

Відчувається дефіцит знань у респондентів у галузі культури і мистецтва, наявність серйозних прогалин в естетичному вихованні. На прохання: «Назвіть п'ять українських письменників» понад 80% усіх

опитуваних дали повну відповідь, то на завдання: «Назвіть п'ять українських художників» – повну відповідь дали тільки 30,3% студентів четвертого курсу, серед студентів третього курсу не виявилось жодного, хто б дав повну відповідь на це запитання.

На запитання про необхідність назвати п'ять українських письменників більшість із учнів згадали Т. Шевченка, Л. Українку, І. Франка, М. Коцюбинського, І. Котляревського, В. Симоненка, Л. Костенко, В. Сосюру, І. Нечуя-Левицького.

Проте, при перерахуванні п'яти українських художників, таких назвали лише одного-двох (Х. Яблонську, Т. Шевченка, К. Білокур), 15% респондентів не назвали жодного. Також студенти помилково віднесли до українських художників Айвазовського і Брюлова.

На запитання: «Назвіть п'ять українських акторів» повну відповідь дали лише 50 відсотків усіх респондентів. Отже, серед п'яти українських акторів студенти-бакалаври назвали Б.Ступку, О. Задніпровського, О. Сумську і Н. Сумську, В. Бенюка і Р. Писанку. Надзвичайно слабкими виявилися знання про визначних діячів культури свого регіону.

Юнаки і дівчата, зокрема з експериментальної групи, досить адекватно оцінили внесок українських вчених у світову науку (Вернадський – явище ноосфери; Корольов – ракетобудування; Антонов – літакобудування; Патон – електрозварювання; Амосов – хірургічна діяльність; Сікорський – робота над створенням літальних апаратів). Симптоматично, що у контрольній групі половина респондентів дали абстрактну відповідь (великий внесок), а 15 % з них не дали жодної відповіді.

Суттєво, що всі студенти дали правильні відповіді про прийняття Основного Закону України (Конституції).

Так, на запитання: “В якому році була прийнята Конституція України? Хто її приймав?” повну відповідь дали: студенти четвертого курсу – 69,7%; студенти третього курсу – 48,5%; студенти другого курсу – 75,7%.

На запитання: “Що таке демократія?” повну відповідь дали: студенти третього курсу – 35,2%; студенти другого курсу – 57,6%.

На запитання: “Як Ви розумієте принцип розподілу влади?” повну відповідь дали: студенти четвертого курсу – 60,6%; студенти третього курсу – 50 %; студенти другого курсу – 75,7%.

Слабкі знання показали респонденти у відповіді на запитання “Яким є держаний устрій України сьогодні?”. Правильну відповідь дали лише 6,1% студентів четвертого курсу. Ніхто із опитуваних студентів другого курсу не відповів вірно на це запитання (правильну відповідь підтвердили 36,4% студентів третього курсу).

Важливим для визначення почуттів патріотизму у респондентів стало запитання: “Які почуття виникають у Вас, коли звучить Гімн України? Які почуття мають виникати у патріота при виконанні Гімну України?”.

Визначились, що Гімн України викликає почуття патріотизму: студенти четвертого курсу – 69,1%; студенти другого курсу – 69,7%; студенти третього курсу – 77,8%.

Загалом, майже 75 % респондентів третього курсу назвали почуття гордості, радості, хвилювання, любові до України. Проте 25 % респондентів

повідомили про відсутність всіляких почуттів, а в контрольній групі майже у 20 % звучання Гімну емоційно не сприймається ними (негативні почуття – 2 % і сумні – 2%).

Індиферентне (байдуже) ставлення до Гімну України виявили 10,2% студентів другого курсу та 6,1% студентів третього курсу.

Студенти-бакалаври адекватно співвідносять місце знань і вчинків у патріотичному становленні. До числа патріотичних вони відносять здобуття знань з метою забезпечення майбутнього України, заробітку грошей, допомогу Україні у війні.

На запитання “Чи турбує Вас майбутня України?” понад 90 % респондентів експериментальної та і контрольної груп відповіли “так”, що також є свідченням високого патріотизму на рівні мотивації (почуттів, емоцій).

На запитання: “Чи пов’яжете Ви своє майбутнє з Україною?” результати виявилися наступними (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Ставлення студентів-бакалаврів до свого майбутнього в Україні (у %)

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні, ніж так»	«Ні»
Експериментальна група	68,5	16,4	4,9	10,2
Контрольна група	65,3	17,7	6,9	10,1

Аналіз засвідчує, що понад 60% відсотків респондентів пов’яже своє майбутнє з Україною. Причому, в експериментальній групі цей показник вищий (75,6%), ніж в контрольній (60%).

Про певний рівень патріотичної свідомості, ставлень і переконань студентів бакалаврату спеціальності «Професійна освіта» свідчить запитання “Де, на Вашу думку, Ви зможете найуспішніше реалізувати свої життєві плани?” 50 % респондентів не визначилося, 25 % повідомили, що змогли б реалізувати себе в Україні, а 25 % – поза її межами.

Можливість найуспішніше реалізувати свої життєві плани в Україні підтвердили 40,5% респондентів третього курсу; 28,2% респондентів четвертого курсу; 31,2% респондентів другого курсу. Найуспішніше реалізувати свої життєві плани за межами України передбачають 30% студентів третього курсу; 27,3% студентів другого курсу; 15,2% студентів четвертого курсу.

Відповідно, "Важко сказати" відповіли: 51,5% респондентів третього курсу; 54,5% респондентів другого курсу та 57,6% респондентів четвертого курсу.

Респонденти по-різному розуміють виявлення самого патріотизму, тому одні з них розуміють такі у вчинках, інші – у любові до рідного краю, треті – у приналежності до українців, четверті – у захисті держави, уболіванні за її інтереси. При цьому майже 20% респондентів у контрольній групі не визначилися.

На основі нашого проведеного теоретичного аналізу та кількісних даних, що стосуються показників патріотизму у майбутніх викладачів закладів вищої освіти (на прикладі Національного університету біоресурсів і природокористування України), ми встановили критерії для оцінки ефективності процесу формування патріотизму серед студентів.

Під "ефективними умовами педагогічного виховання" ми розуміємо фактори, які сприяють розвитку патріотичної свідомості, такі як позитивне ставлення до різних видів суспільно-корисної, краєзнавчо-пошукової та освітньої діяльності. Також до цих умов відносяться здатність до окремих внутрішніх мотивів самовираження та самопідтвердження. Ці аспекти вважаються накопиченими для розвитку когнітивних, етноідентифікаційних, емоційно-мотиваційних і практичних компонентів патріотизму.

Емоційно-мотиваційний компонент патріотизму виявляється в бажаних студентів активно задіюватися до різних видів діяльності, включаючи навчальну, краєзнавчо-пошукову та практичну роботу зі збереження історичної спадщини свого регіону. Ці мотиви підтримують бажання до

самореалізації, взаємодопомоги та бажання бути корисними. Внаслідок розвитку цих мотивів студенти-бакалаври стають більш активними в різних сферах діяльності.

Когнітивний компонент патріотизму включає в себе розуміння атрибутів власної країни, осмислення прав і обов'язків, віру в розвиток України як демократичної держави та здатність аналізувати соціальні події.

Етноідентифікаційний компонент патріотизму проявляється в глибокому розумінні українського етносу, традицій та культури, а також у здатності зберегти ці цінності для майбутніх поколінь.

У практичному аспекті розвитку патріотизму важливо визначати, передусім, суб'єкт-об'єктні навички. Серед них виокремлюються вміння впливати на краєзнавчий пошук, творчу трансформацію предметів, волонтерську та наукову діяльність для збирання, систематизації та збереження історичних артефактів і пам'яті про видатні особистості нашого регіону.

Також найчастіше є суб'єкт-суб'єктні навички, такі як вміння взаємодіяти з іншими особами, розпізнавати їх, відчувати співпереживання та виявляти милосердя.

Виходячи з цього підходу, ми спробували застосувати рівні розвитку патріотизму серед студентів – майбутніх педагогів, враховуючи вищезазначені показники в кожному з компонентів. Ці показники надали нам можливість до певної міри об'єктивно оцінити ступінь сформованості патріотизму серед студентів як у експериментальних, так і в контрольних групах.

Високий рівень патріотизму активно проявляється у студентів через стійку мотивацію, їх бажання включатися в навчальну та інші види патріотичної діяльності. Вони виявляють творче осмислення самопізнання, суспільства та держави загалом, а також мають високу свідомість своєї ідентичності з рідним народом. Також вони розвивають творчі навички, які мають їм активно приєднатися до процесу вивчення свого регіону та виразити бажання покращити його майбутнє.

Середній рівень патріотизму характеризується вибірковою мотивацією, що дозволяє респондентам достатньо вивчити взаємозалежність своїх прав і обов'язків, а також важливі атрибути державності. Вони розвивають продуктивний пізнавальний інтерес. В етноідентифікаційному компоненті таких студентів кожен вибірково усвідомлення їх зв'язку з рідним народом.

Зміння цих старшокласників є продуктивними, що дозволяє їм брати участь у навчальних та інших видах діяльності, спрямованих на зміцнення рідного регіону та усвідомлення свого місця в суспільстві.

Низький рівень прояву патріотизму серед майбутніх педагогів закладів вищої освіти характеризується випадковою мотивацією до участі в різних видах діяльності, обмеженим розумінням законів та інших атрибутів державності. Також є ситуативне усвідомлення власного зв'язку з культурою, традиціями та звичаями свого народу, а також обмежені репродуктивні навички, які виявляються в різних сферах діяльності.

Після систематичної класифікації запитань з урахуванням їх змісту (тобто розділення запитань на чотири групи, кожна з яких була спрямована на визначений компонент патріотизму), та після аналізу результатів бесід, оцінки продукту творчості студентів, спостережень, інтерв'ю та застосування проєктивних методик, таких як «Я в групі», «Лідер», «Співставлення концепцій «Я» – «Ми», «Психомалюнок» та інші ми дали наступні результати опитування в експериментальних і контрольних групах. Відповідно з методикою, яку було використано, результати сформованості кожного компонента патріотизму класифікуються як низький, коли від 0 % до 33 % показників є позитивними відповідями, середній, коли від 34 % до 66 %, та високої, коли від 67 % до 100 %.

Для того, щоб пояснити відповідність трьох рівнів названим компонентам, ми наводимо контекстуальну таблицю (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Контекстуальна таблиця відповідності рівнів чотирьом компонентам патріотизму

Компоненти Рівні	Емоційно-мотиваційний	Когнітивний	Етноідентифікаційний	Практичний
Високий	стійка мотивація	творче пізнання	високе усвідомлення	творчі вміння
Середній	вибіркова мотивація	продуктивне пізнання	вибіркове усвідомлення	продуктивні вміння
Низький	ситуативна мотивація	репродуктивне пізнання	ситуативне усвідомлення	репродуктивні вміння

Висновки за результатами нашого спостереження свідчать про те, що емоційно-мотиваційний, когнітивний, практичний та етноідентифікаційний аспекти патріотизму в експериментальній групі проявляються на середньому рівні актуалізації.

У контрольній групі ми спостерігаємо трохи відмінні результати, а саме, компоненти патріотизму також виявляють середній рівень актуалізації, хоча цей рівень є нижчим, ніж в експериментальній групі.

Узагальнюючи отримані результати дослідження ціннісно-сміслової сфери сучасної молоді, зокрема виявлення патріотизму через опитування, спостерігається та експертні оцінки 35 студентів спеціальності «Професійна освіта» НУБіП України, можна зробити висновок, що на рівні відчуття; мотиваційного аспекту (емоцій, почуттів, мотивації) більшість респондентів чітко розуміють і відчують поняття "патріотизм" і відчують свою приналежність до України, а також турбуються про майбутнє своєї країни.

Але на рівні когнітивного аспекту (патріотичної свідомості, знань та розуміння) ознаки патріотизму серед респондентів виявились нижчими.

Наприклад, тільки 39% учнів пов'язують своє майбутнє з Україною. Готові захистити свою Вітчизну від її ворогів лише 76% респондентів. Також лише 46% опитуваних дали повну відповідь на запитання "Які з Ваших вчинків

можна вважати патріотичними?" Такі ж показники спостерігаються і при відповідях на запитання "Кого із своїх одногрупників ви вважаєте патріотом". Тут лише 46% опитуваних дали повну відповідь.

У відношенні до практичного аспекту патріотизму (переконання, ставлення та практичного досвіду) виявлені показники патріотизму серед респондентів були ще нижчими. Це відображається в їхніх відповідях на запитання "Кого, на вашу думку, молодь сьогодні слід ставити за приклад?". Лише 61% опитаних дали повну відповідь на це питання.

Аналіз також показав, що лише 10% студентів ставлять за приклад батьків або близьких, 5% звертають увагу на педагогів, патріотів та воїнів ЗСУ, а 12% вказали на державних діячів та політик.

Для 26% респондентів прикладом поведінки є співаки, артисти (зазвичай з-за кордону) та спортсмени. Ще 17% студентів обирають інших осіб, в основному бізнесменів та блогерів. Не менш тривожним фактом є те, що 34% студентів не можуть навести жодного прикладу для наслідування.

Відповідаючи на запитання: "Які ідеали вважаються найбільшними для сучасної молоді? Що є висновком у їхньому житті?", лише 29% респондентів відповіли про вірність Батьківщини та служіння їй. Для 26% опитаних це є гроші та особистий матеріальний комфорт, а 24% респондентів вибрали відповідь «інше», включаючи до цього бажання вдало адаптуватися до життя та розваги.

Для виявлення патріотизму серед сучасних студентів закладів вищої освіти стали їхні відповіді на запитання: «Де, на вашу думку, ви можете краще реалізувати свої життєві плани?». Тільки 35% опитуваних відповіли, що бачать своє майбутнє в Україні. За межами України своє майбутнє очікують 25% респондентів. Велика частина (50%) студентів відповіли: "Важко сказати".

Результати констатувального експерименту підтверджують, що сучасна молодь мало займається читанням загалом, зокрема, мало цікавиться літературою на патріотичну тематику. Навіть якщо 77% респондентів

НУБІП УКРАЇНИ

відповіли, що читали книги, то вони, звичайно, обмежуються університетською програмою або перечитують одні й ті ж твори. Тривожним фактом є те, що 20% опитаних студентів-бакалаврів взагалі не займаються читанням художньої літератури.

НУБІП УКРАЇНИ

Подібна ситуація і відповіді на запитання: «Назвіть відомі Вам фільми, герої яких були патріотами України», 77% студентів підтвердили, що дивилися такі фільми, але аналіз показує, що це обмежується декількома однаковими стрічками, такими як «Роксолана» та подібні.

НУБІП УКРАЇНИ

Відповіді респондентів мали значні прогалини в своїх знаннях з історії своєї країни та сучасного суспільно-політичного життя України. Це відзначається через їхні відповіді на завдання, таке як "Назвіть п'ять окремих подій з історії нашої Батьківщини", на яке лише 43% респондентів дали повну відповідь.

НУБІП УКРАЇНИ

На запитання «Назвіть п'ять історичних постатей, життя яких служило прикладом патріотичного служіння Україні», повну відповідь дали лише 61% респондентів. Тільки 63% опитаних правильно відповіли на запитання "В якому році була прийнята поточна Конституція України? Хто її прийняв?".

НУБІП УКРАЇНИ

Щодо питань "Що таке демократія" і "Як ви розумієте принцип розподілу влади?", лише 42% та 43% респондентів, відповідно, правильно відповіли.

НУБІП УКРАЇНИ

Результати опитування майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБІП України) свідчать про значні прогалини в їхніх знаннях у сфері культури та мистецтва, а також в їхньому естетичному вихованні.

НУБІП УКРАЇНИ

Наприклад, якщо 88% респондентів правильно назвали п'ять українських письменників, то лише 22% студентів назвали п'ять українських художників. Тільки 45% респондентів правильно назвали п'ять українських акторів.

НУБІП УКРАЇНИ

Дані факти свідчать про наявні пропуски у формуванні патріотизму, зокрема при вивченні гуманітарних дисциплін в університеті та школах. Це підкреслює значимість вдосконалення методики патріотичного виховання та підкреслює, що є певні можливості для збагачення матеріалу та зміцнення

форм патріотичного виховання, які можна було б використати, включаючи менш розповсюджені твори, такі як «Щоденник» О. Довженка.

Автори сучасних підручників університетських гуманітарних дисциплін не врахували значення життєвих траєкторій та творчі досягнення видатних особистостей, таких як Д. Павличко, А. Малишко та В. Барка. Саме творчість цих письменників найкращим чином сприяє вихованню глибоких патріотичних почуттів.

Хоча кожен із розділів приведених підручників має патріотичне навантаження з біографіями письменників та їх творами, проте біографії надто заповнені фактами, деталями та назвами творів. Наприклад, в біографії М. Старицького на двох сторінках зазначено 30 імен і понад 40 назв різних творів. Такий перевантажений підхід не сприяє формуванню правильного виявлення у студентів про цього видатного патріота української літератури.

Також у підручниках наводиться інформація про Б. Грінченка, хоча творчість цього письменника не вивчається. Тому було б більш доцільно подати цікавий наратив про цього видатного патріота, щоб студенти закладів вищої освіти могли б прочитати за рекомендаціями педагогів.

Деякі важливі твори, які мали б вагомое значення для формування національної свідомості, зовсім обходять увагою. Наприклад, вірш "Не пора" Франка не згадується, а "Пролог" до поеми "Мойсей" вказується дуже поверхово.

Потенційно значущим періодом для патріотичного виховання студентів-бакалаврів є історія України від 1914 до 2002 року (яка вивчається в 10-11 класах). Цей період можна сприймати як можливість розгляду української історії "з новим поглядом", без попередніх обмежень, і навіть як щось принципово нормальне. Розуміння, що українцям не вдалося створити власну націю та держави в умовах надзвичайно важких обставин на початку ХХ століття, підкреслює величину українського народу та вимагає вшанування пам'яті тих, хто віддав своє життя боротьбі за українську державність.

Найкращою пошаною до їхньої пам'яті буде наше зобов'язання віддати їм дане слово.

При вивченні всесвітньої історії важливо акцентувати увагу на питаннях, які стосуються взаємодії українців з іншими народами.

Також є необхідність зосередити увагу на розвитку відносин між Україною та іншими країнами у сучасному світі, історії та ролі української діаспори в історії зарубіжних країн і її зовнішньому розвитку у відносинах з Україною. У цьому контексті важливо відзначити підручник авторів Л.М.

Бердичевського, Т.В. Ладиченко, Г.Л. Щупака.

Допільним є включення питань, які сприяли б патріотичному вихованню та акцентували увагу на важливості патріотизму у соціальному та економічному розвитку. З одного боку це сприятиме охопленню історії

національно-визвольної боротьби українського народу в різні періоди, представляють важливі досягнення українських вчених у різних галузях науки

та їх внесок у світову науку, а також виявляють значення видатних представників української культури з різних епох, які збагатили скарбницю світової культури. Крім того, вони спонукають студентів до роздумів про

героїзм національно-визвольної боротьби, відчувати свій народ, який породив численні видатні особистості, та розвивати навички аналізу та оцінки історичних подій, формувати власну позицію щодо минулих явищ.

Також є актуальним приділяти більшу увагу детальному опису історичних постатей. Наприклад, інформація про Міхновського, Петлюру,

Махна та Шелеста не дозволяє створити повноцінний образ цих історичних фігур. Важливо акцентувати на їхній глибокій вірі в суверенітет української державності, яку вони виражали словами, які були б подібними до наступних:

«Ти переможеш, Великий Народу Мученику, і переможеш, щоб забезпечити спокійну побудову можливої держави Україна та щасливу працю майбутніх поколінь».

Значні результативні можливості для розвитку когнітивного та етноідентифікаційного компонентів патріотизму майбутніх педагогів закладів

вищої освіти (на прикладі НУБіП України) мають також предмети гуманітарних напрямків. Саме ці предмети можуть організувати та структурувати різноманітні знання студентів у систематичну структуру та сприяють формуванню патріотичної свідомості, етнокультури та патріотичних переконань.

Але під час вивчення цих напрямків виникає виклик у формуванні студентами ідентичності та почуття приналежності до українського народу. У цьому контексті стає важливим включенням до освітнього процесу додаткових спецкурсів, факультетів та проведення різноманітних дій з краєзнавчою

спрямованістю, а також заходів, спрямованих на збереження та захист пам'яток історії та культури. Додатково, залучення студентів до університетського самоврядування може сприяти посиленню їхнього почуття належності до українського народу та рідної держави. Направлені на ці

аспекти зусилля є частиною подальшого експерименту щодо формування патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

2.3. Аналіз результатів дослідження

Внаслідок проведеної експериментальної роботи нами відслідковуються певні зміни у майбутніх педагогів закладів вищої освіти у процесі формування патріотизму як компоненту національної ідентичності.

Зокрема, нами відмічено зміни у їхній зацікавленості до читання книг, особливо історико-патріотичного характеру. Наприклад, на запитання "Які книги ви прочитали за останній рік, де зображено патріотів України?" студенти експериментальної групи відповіли позитивно на 94,1%, в той час як у контрольній групі так відповіді склали 68,9%. Важливо зауважити, що в

експериментальній групі майбутніх педагогів є широкий спектр художньої літератури, яка відображає їхні інтереси. У контрольній групі відповіді студентів, які також прочитали книги, головним чином обмежуються

університетською програмою або літературою загального призначення, яка кілька разів повторюється (ймовірно, через вплив однолітків, сусідів, старших осіб).

Таким чином, майбутні педагоги виявляють розуміння сутності поняття «патріотизм», яке включає в себе такі аспекти, як любов до рідної країни, готовність захистити державу від ворогів, знання рідної мови, бажання проживати в Україні і приносити їй програму, а також знання території, регіональних особливостей, розуміння поліетнічності української держави, орієнтація в напрямках розвитку суспільства та особливостей державного устрою.

Під час проведення формувального етапу експерименту також відбулася істотна зміна в розумінні ідеалів сучасної молоді. Серед деяких пріоритетів майбутні педагоги відзначили соціальне становище в суспільстві, матеріальний достаток, незалежність, індивідуальність, справедливість, добро, освіта, спорт, розваги, здоров'я, підприємливість, влада, комфортне життя з коханою особою, працьовитість та стійкість. Важливо зауважити, що переваги в ідеалах суттєво змінюються, особливо в експериментальній групі, де наголошується на працьовитості, моральній чесності та наполегливості як важливих рисах особистості.

Зауважимо, що близько 49,5% респондентів у контрольній групі не мають визначених ідеалів у житті, що відстежується по даних з таблиці 2.6.

Порівнюючи відповіді 35 учасників експериментальної та контрольної груп, можна зробити наступні висновки (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Ідеали сучасної молоді

Ідеали	Вірність Україні та служіння їй	Гроші, особисте матеріальне благополуччя	Кінозірки, співаки, артисти, спортсмени	Сімейне благополуччя	Інше	Відсутність ідеалів
Респонденти Експериментальна група	46,7	21,0	3,0	22,2	5,0	20,1

Контрольна група	15,1	40,3	3,2	5,3	6,0	30,1
------------------	------	------	-----	-----	-----	------

Згідно з представленими в таблиці даними, експериментальна група майбутніх педагогів продемонструвала значні зміни в своїх цінностях. Для

46,7% студентів цілком важливим ідеалом стало віддання та служіння Україні, що стало для них зразком для наслідування. Крім того, подібною мірою мають

ідеали, такі як сімейне благополуччя, гроші та особиста матеріальна забезпеченість. Хоча кількість респондентів без конкретних ідеалів значно

зменшилася, все ж така тенденція є значущою, становлячи 20,1%. У контрольній групі відбулись певні зміни в трансформації ідеалів до більш

гуманістичних, проте гроші і матеріальний достаток залишаються популярними (40,3%). Дуже важливо зауважити, що майже кожен третій

респондент не визначив свої ідеали. Зростання складової ідеалу, такої як відданість служінню України, залишається недостатньо великим і складає

15,1%.

Результати суспільно-корисної краєзнавчо-пошукової діяльності та заходів збереження культурних пам'яток суттєво підвищили патріотичну

спрямованість ідеалів майбутніх педагогів у експериментальній групі. Вони бачать свій ідеал у служінні Україні на 59,7%, що свідчить про глибше

осмислення цінності їхнього рідного краю та усвідомлення власної відповідальності за нього. Тим не менш, у зв'язку з кризовими явищами в

економіці та соціальній сфері, матеріальне благополуччя має стійку популярність (21,0%). Окрім того, студенти закладів вищої освіти виявляють

чітку орієнтацію на майбутнє, що призводить до зростання значущості сімейного благополуччя (22,2%).

У контрольній групі відзначається перевага матеріального благополуччя та грошей (40,3%), і низький відсоток виявлення ідеалу в служінні Україні

(15,1%). Дуже тривожним є той факт, що значна частина студентів не має чітких ідеалів (30,1%). Ці домінанти можуть бути пояснені кризовими

явищами та відсутністю системи для формування патріотичної свідомості та патріотичного досвіду у юнаків та дівчат.

Підсумковий експеримент підтверджує, що майбутні педагоги добре сприймають ідеали для подальшого відданого служіння їхній Батьківщині

(табл. 2.7).

Таблиця 2.7.
Взірці для наслідування сучасною молоддю (у %)

Взірці	Батьки, рідні, близькі	Педагоги	Державні діячі, політики	Патріоти, воїни ЗСУ	Співаки, артисти, спортсмени, блогери	Інші особистості	Відсутність зразка для наслідування
Респонденти	15,5	8,1	31,2	8,2	15,4	5,1	16,5
Експериментальна група	15,5	8,1	31,2	8,2	15,4	5,1	16,5
Контрольна група	9,0	6,1	30,1	7,1	21,3	6,3	20,1

В результаті проведеного формуючого експерименту помітно підвищились показники соціально-патріотичної налаштованості у майбутніх педагогів експериментальної групи, особливо в контексті їхньої готовності наслідувати певні взірці. Значну популярність для наслідування отримали державні діячі та політики (31,2%), батьки (15,5%), патріоти та воїни ЗСУ (8,2%). Однак спостерігається зменшення інтересу щодо інших категорій осіб, таких як сучасні музиканти, артисти, спортсмени та блогери.

В контрольній групі маємо тенденцію до зменшення аналогічних показників, хоча деякі студенти все ще вважають політиків (30,1%), а також сучасних музикантів, артистів та спортсменів (21,3%) своїми взірцями для наслідування. Спокійним є той факт, що лише кожен п'ятий респондент не має чіткого взірця для наслідування (20,1%).

Варто відзначити, що майбутні педагоги експериментальної групи при виборі історичних постатей для наслідування назвали не тільки видатних діячів України, таких як Шевченко, Грушевський, Хмельницький і Винниченко, але й гетьмана Виговського та конструктора міжнародних космічних систем академіка Корольова. Серед п'яти історичних діячів

минулого також з'явилися князі Володимир і Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький та Грушевський.

Майбутні педагоги контрольної групи відзначили Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, Михайла Грушевського та Леоніда Брежнєва серед п'яти видатних історичних діячів минулого. Це демонструють результати, які в якісних характеристиках експериментальної групи студентів спеціальності «Професійна освіта» мають суттєве підвищення, у той час як показники в контрольній групі залишаються на вищому рівні.

Узагальнюючи, варто відзначити, що 90% респондентів експериментальної групи і 75% контрольної відповіли на питання про п'ять видатних історичних осіб, чиє життя є прикладом служіння Україні. Це відомо про те, що студенти контрольної групи не володіють історичною пам'яттю в повному обсязі.

Також важливо підкреслити, що майбутні педагоги експериментальної групи стали більш визначеними щодо вибору учасників для дослідження. Вони визнали політичних діячів, власних батьків, вчителів, Президента України, учасників молодіжного руху, зірок естради, героїв кінофільмів та видатних історичних осіб. Проте деякі студенти, при цьому, не обрали ветеранів Великої Вітчизняної війни як своїх патріотичних взірців. Виявлено, що кожен п'ятий учень контрольної групи не зміг звернутись до наслідування.

Крім того, респонденти виразніше розуміють структуру державного устрою України. Вони осмислюють, що живуть у парламентсько-президентській республіці, розпізнають державні символи, та розуміють основні принципи демократії. У контрольній групі, натомість, не всі учні мали чітке виявлення про демократію, і 20% з них не дали відповідь на це питання.

Результати експерименту свідчать, що сучасна молодь здатна до рефлексії, самооцінки та адекватної оцінки інших. Тому 85% студентів експериментальної та 60% контрольної груп відповіли позитивно на запитання про наявність учасників для патріотизму серед їх знайомих. Однак виявилось, що мало студентів обрали ветеранів Великої Вітчизняної війни як

патріотичних взірнів. Це може свідчити про певну апатію та вказувати на потребу у покращенні виховної діяльності в цьому напрямку.

Значно підвищилися показники орієнтації майбутніх педагогів експериментальної групи на їхніх однолітків, як на патріотів. Це показано в тому, що 95% респондентів визнали лідерів серед таких, як вони, як тих, хто проявляє цілеспрямованість, наполегливість та досягає вагомих успіхів у навчанні та інших сферах, таких як мистецтво та спорт. Слід зауважити, що ці показники також істотно зросли в контрольній групі під час експерименту, але хвилюючим є той факт, що 40% респондентів у контрольній групі не показали жодного такого лідера серед своїх однолітків.

Суттєво, що внаслідок проведення експерименту самооцінка майбутніх педагогів щодо свого патріотичного розвитку значно зросла. Великий внесок у це внесли проведені психолого-педагогічні тренінги (додаток А). Таким чином, на запитання "Які з Ваших дій ви розглядаєте як прояв патріотизму?" повну відповідь надали 90% респондентів, указавши приклади, такі як надання допомоги хворим та літнім людям, підтримка товаришів та дбайливе ставлення до національної символіки.

Однак у студентів контрольної групи цей показник значно середній за нижній - 60%. Це можна вказати на те, що студенти контрольної групи не мають достатніх знань з психології юнацького віку і, отже, не оцінюють свій патріотичний розвиток належним чином.

Результати експерименту свідчать, що у майбутніх педагогів значно зміцнилися певні аспекти патріотизму, такі як гідність, гордість, справедливість та відповідальність. Ця якість є основою громадянськості, патріотичної свідомості та національної ідентичності. Вивчення рідного краю та поглиблене ознайомлення з історичними пам'ятками Києва, столиці нашої держави, допомогли їм глибше розуміти і оцінювати аспекти патріотизму

(табл.2.8)

Таблиця 2.8.

Готовність майбутніх педагогів до захисту України, у %

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні ніж так»	«Ні»
Експериментальна група	75,1	8,1	9,5	7,3
Контрольна група	60,2	13,4	14,3	12,1

Як можна побачити з таблиці, рівень патріотичної свідомості майбутніх педагогів експериментальної групи значно вищий і становить 75,1%. Це може бути пояснено довготривалою участю в позааудиторних заняттях, включенням студентів до різноманітної патріотичної діяльності, такої як вшанування загиблих на війні, спонукання до волонтерської діяльності, підтримка військовослужбовців, участь у конференціях та написання статей на історичні та військово-патріотичні теми та багато іншого. Розвиток дослідницьких, пошукових та практичних навичок майбутніх педагогів відіграє важливу роль у цьому і показує практичний аспект патріотизму. На жаль, цей показник у контрольній групі становить лише 60,2%.

Схожа ситуація відбулася при аналізі відповідей респондентів експериментальної та контрольної групи на тесті "Назвіть фільми, герої яких були героями України". При цьому 90% респондентів експериментальної групи та 85% респондентів контрольної групи назвали відомі фільми з такими героями.

Важливо відзначити, що зміцнення почуття патріотизму, особливо в експериментальній групі, сприяла чіткій системі взаємодії різних соціальних інститутів, таких як університетське життя, ЗМІ, громадськість та студентські громадські об'єднання. Також використання сучасних технологій, таких як ділові та рольові ігри, психолого-педагогічні тренінги, участь у конкурсах, конференціях, пошуковій діяльності, предметно-перетворювальній діяльності та інше, відіграли важливу роль у формуванні патріотизму як компоненту національної свідомості у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

В результаті цього у юнаків і дівчат чіткіше стали виявлятися внутрішні мотиви патріотичного спрямування (любоб до рідного краю, повага до батьків, педагогів, відомих людей країни, потреба у позитивних перетвореннях у сфері культури, навколишнього середовища та ін.).

Це позначилось і на формуванні патріотичних переконань молодих людей, яке виявилось у відчутті приналежності їх до Української держави (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Відчуття приналежності майбутніх педагогів до Української

держави, у %)

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні ніж так»
Експериментальна група	94,3	3,1	2,1
Контрольна група	75,1	21,3	3,1

Як видно із таблиці, відстежується значна різноманітність в експериментальній групі. Ця різноманітність, перш за все, пояснюється відсутністю взаємодії при впровадженні впливу на усвідомлення, емоційно-мотиваційну та практичну сферу юнаків і дівчат, а також нестачею чіткого контролю при діагностиці, коригуванні та формуванні патріотизму, розглядаючи його як загальну особистісну якість.

В процесі формування патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України) відбулися деякі зміни в їхньому ставленні до діячів мистецтва, літератури та відомих місцевих представників науки та культури. Отже, респонденти в експериментальній групі, крім відомих українських митців, також назвали видатних письменників із Волині, Полісся, Поділля (наприклад, Жозефа Конрада, Володимира Короленка, Уласа Кармелюка, Петра Сагайдачного, Лесю Українку, Бориса Тена, Миколу Рильського, Володимира Земляка та багато інших), інших), а також відомих діячів культури (як-от,

Івана Сльоту, Івана Огієнка, Івана Шевченка, Володимира Скуратівського та інших). Респонденти з контрольної групи не назвали жодного з них.

Під час експерименту майбутні педагоги проявили чітке розуміння сфери знань та дій у своєму патріотичному розвитку, включаючи допомогу потребуючим, літнім людям, ветеранам тощо. Вони розглядають поняття патріотизму як відповідальність за набуті знання для майбутньої України, можливість заробітку за кордоном і підтримку своєї школи.

На запитання "Чи турбує Вас майбутнє України?" Понад 92% респондентів з обох експериментальних та контрольних груп відповіли «так», що також свідчило про високий рівень патріотизму, особливо на емоційному рівні.

На запитання "Чи пов'язуєте Ваше майбутнє з Україною?" результати можна знайти в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Ставлення майбутніх педагогів до свого майбутнього в Україні (у %)

Респонденти	«Так»	«Скоріше так, ніж ні»	«Скоріше ні ніж так»	«Ні»
Експериментальна група	90,1	7,2	1,6	1,1
Контрольна група	70,3	15,1	6,1	8,5

Отже, відповідно до аналізу, понад 90,1% респондентів (в експериментальній групі) і 70,3% у контрольній групі визнали своє майбутнє пов'язаним з Україною. Варто відзначити, що в експериментальній групі цей показник значно вищий.

Результати формуючого експерименту також показують суттєві вдосконалення у мотивації майбутніх педагогів. Різні види діяльності, такі як пізнавальна, предметно-перетворювальна, громадська, суспільно-корисна, красназнично-пошукова та волонтерська, допоможуть визначити чіткіші особистісні та суспільно значущі мотиви. Так, під час співбесід та анкетних

опитувань майбутні педагоги експериментальної групи позитивно сприймають майбутнє та вірять у демократичні зміни в суспільстві, економічний та культурний розвиток. Вони вірять у свою здатність до самореалізації (більшість – 95%). Іншими словами, мотиви самоствердження і самовираження чітко виділяються як домінуючі мотиви, що становлять основу патріотизму. У контрольній групі такі мотиви спостерігаються лише у 75% користувачів. Це підтверджує ефективність та системність експериментальних проєктів.

Загалом, аналіз результатів дослідження в експериментальних та контрольних групах після проведення формувального експерименту, представлений на рисунку 2.2, також продемонстровано середні показники трьох рівнів актуалізації кожного з чотирьох компонентів патріотизму.

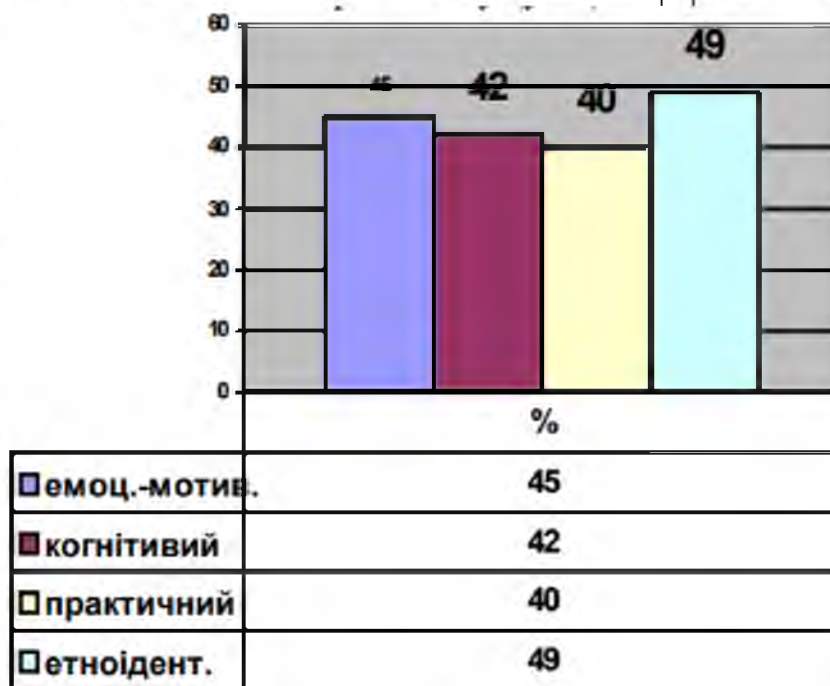


Рисунок 2.2. Середні показники рівнів актуалізації компонентів патріотизму майбутніх педагогів у експериментальній групі до формуючого експерименту, у %

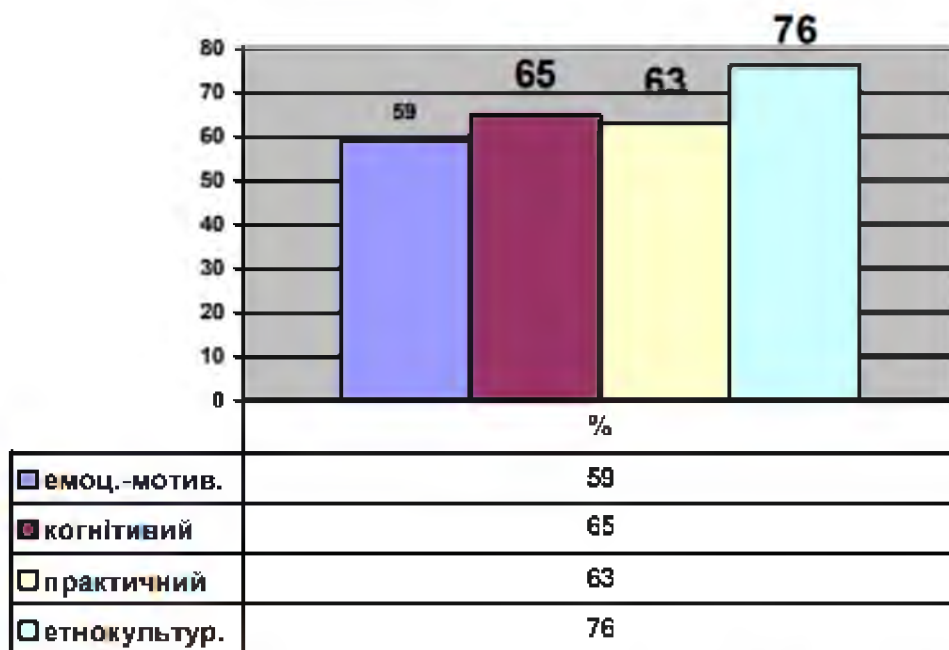


Рисунок 2.3. Середні показники рівнів актуалізації компонентів патріотизму майбутніх педагогів у експериментальній групі після

формульовального експерименту, у %

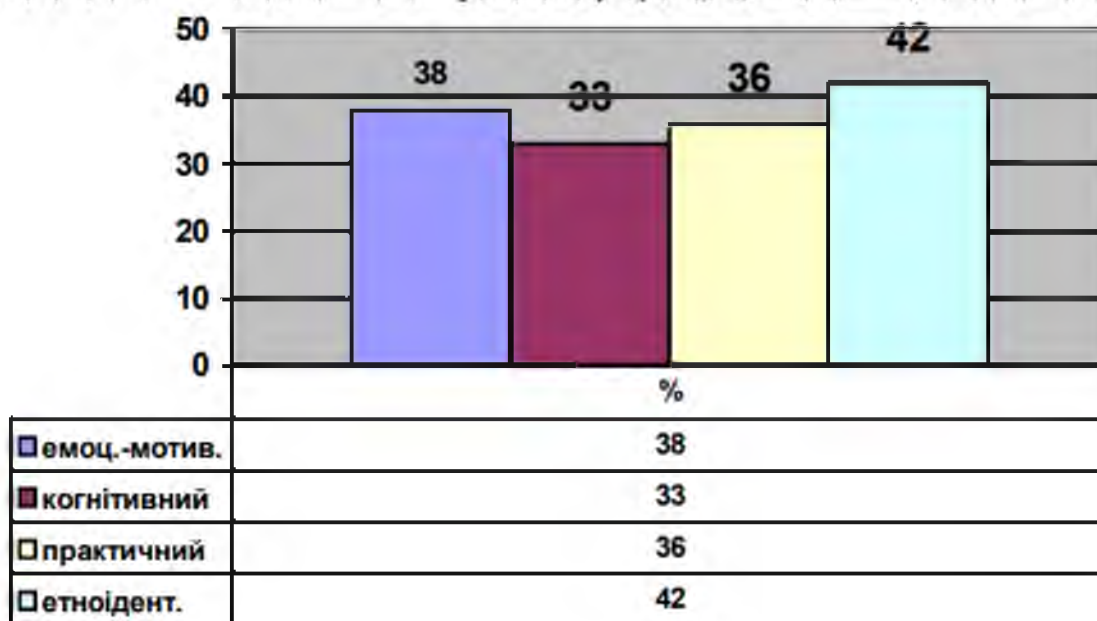


Рисунок 2.4. Середні показники рівнів актуалізації компонентів патріотизму

старшокласників у контрольній групі до формуючого експерименту (у %)

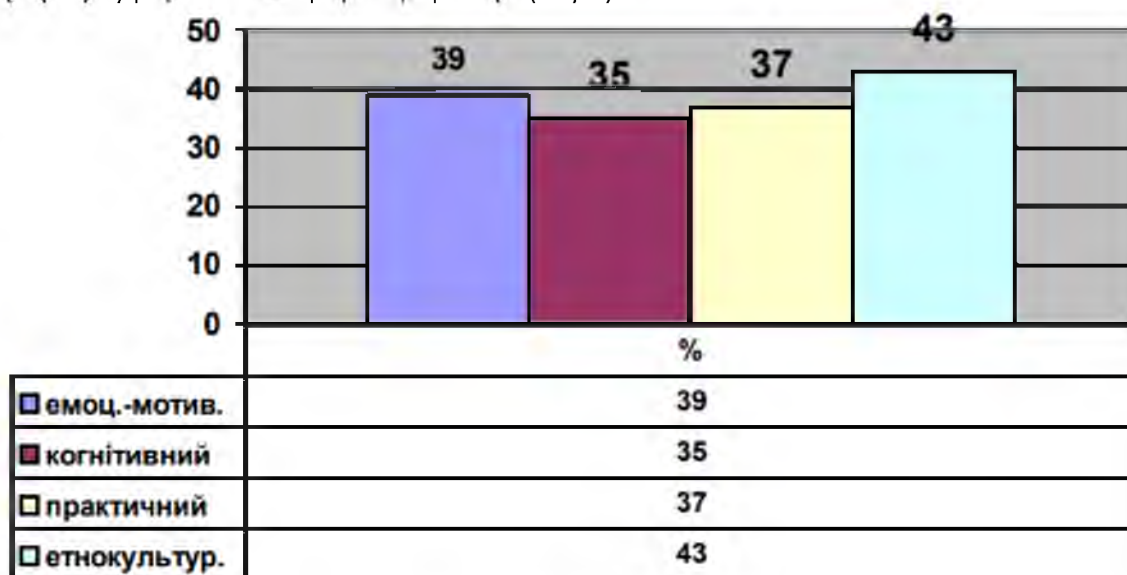


Рисунок 2.5. Середні показники рівнів актуалізації компонентів патріотизму майбутніх педагогів у контрольній групі після завершення формувального етапу експерименту, у %

Отже, формула результатів експерименту показує на те, що емоційно-мотиваційна складова патріотизму в експериментальній групі майже зросла і досягла середнього рівня актуалізації. Когнітивний, практичний та етноідентифікаційний компоненти патріотизму також проявили зростання і досягли високого рівня актуалізації.

У контрольній групі всі компоненти патріотизму, включаючи емоційно-мотиваційний, когнітивний і практичний, продемонстрували зростання, хоча воно було незначним, і загалом досягло середнього рівня актуалізації.

Нами проілюстровано динаміку зростання середніх рівнів актуалізації компонентів патріотизму в експериментальних і контрольних групах (рис 2.6).

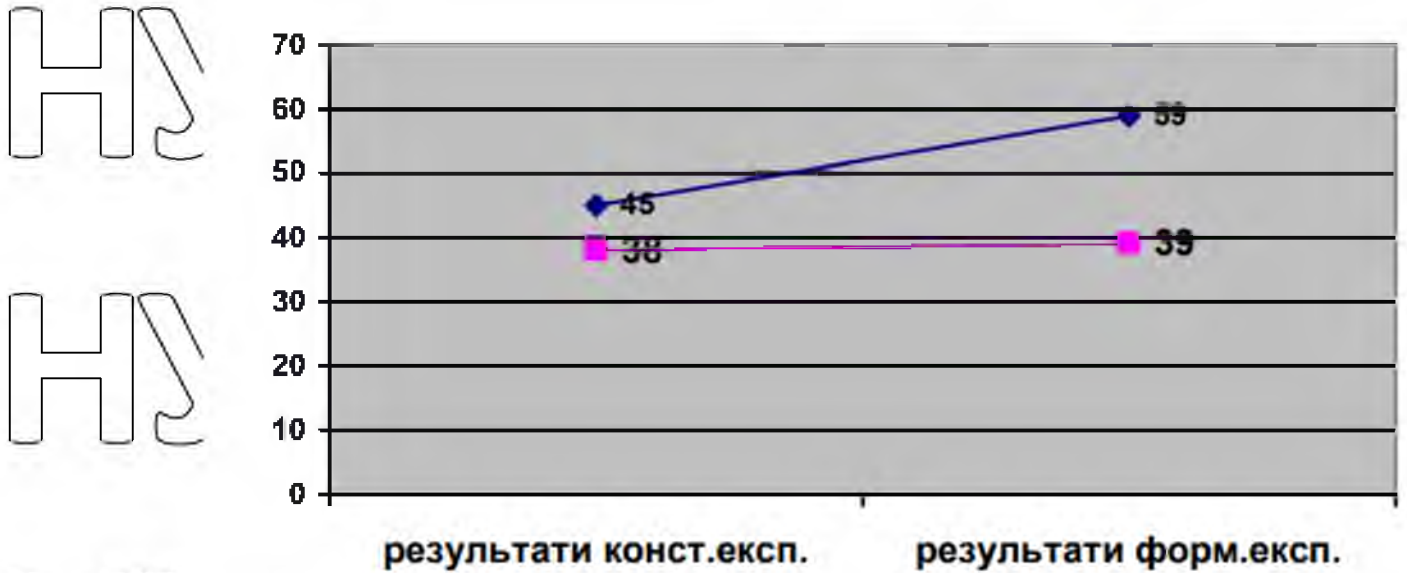


Рисунок 2.6. Порівняльна динаміка зростання середніх рівнів актуалізації емоційно-мотиваційного компоненту патріотизму в експериментальній (верхня лінія) та контрольній (нижня лінія) групах, у %

Нами відстежено, що динаміка зростання емоційно-мотиваційного компоненту у експериментальній групі засвідчує позитивні зміни, коли середній рівень актуалізації цього компоненту (до формуючого експерименту) виявляє зростання до межі високого після формуючого експерименту. У контрольній групі цього позитивного зрушення не спостерігається (рис. 2.7).

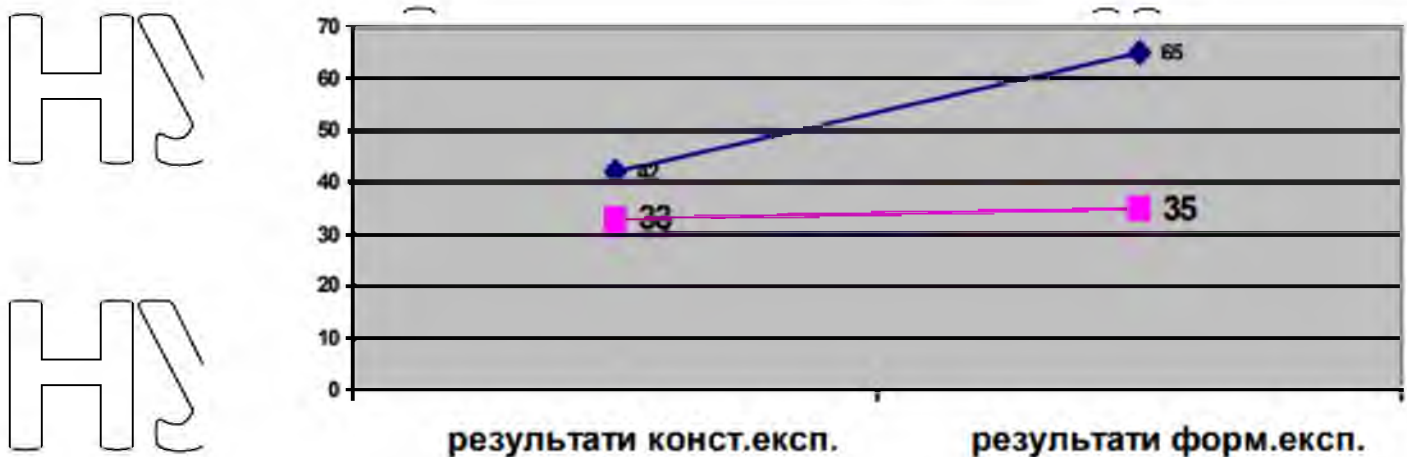
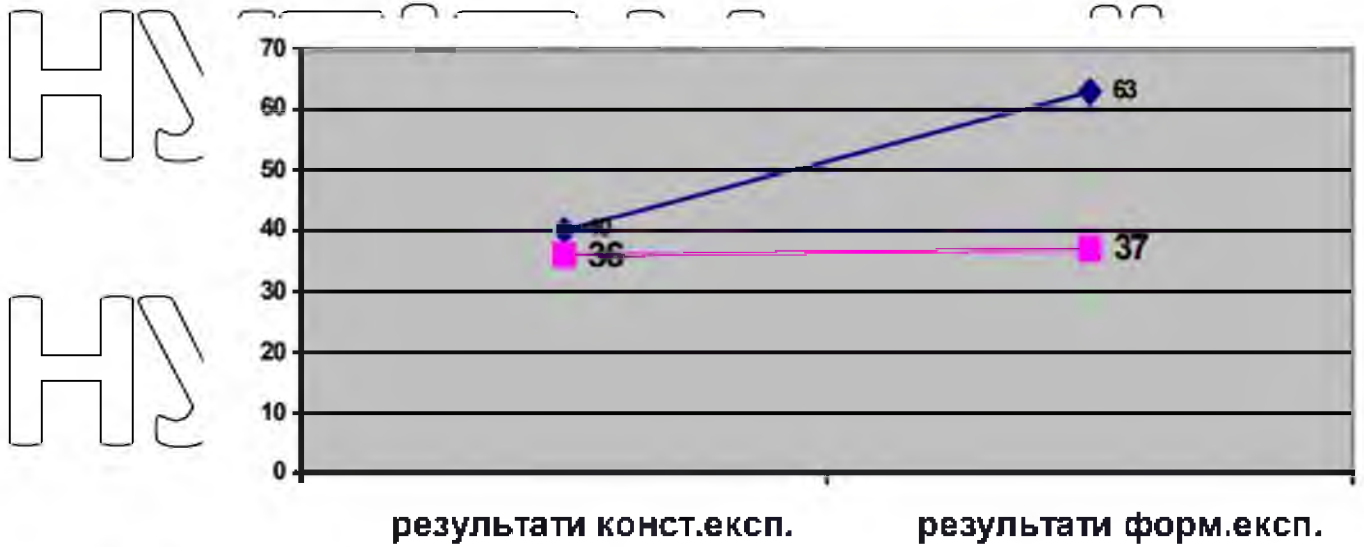


Рисунок 2.7. Порівняльна динаміка зростання середніх рівнів актуалізації когнітивного компоненту патріотизму в експериментальній (верхня лінія) та контрольній (нижня лінія) групах, у %

НУБІП України

Нами відстежено, що динаміка зростання когнітивного компоненту у експериментальній групі засвідчує позитивні зміни, коли середній рівень актуалізації цього компоненту (до формуючого експерименту) виявляє зростання до високого після формуючого експерименту. У контрольній групі цього позитивного зрушення не спостерігається.



НУБІП України

Рисунок 2.8. Порівняльна динаміка зростання середніх рівнів актуалізації практичного компоненту патріотизму в експериментальній (верхня лінія) та контрольній (нижня лінія) групах, у %

НУБІП України

Ми бачимо, що динаміка зростання практичного компоненту у експериментальній групі засвідчує позитивні зміни, коли середній рівень актуалізації цього компоненту (до формувального експерименту) виявляє зростання до високого після формувального експерименту. У контрольній групі цього позитивного зрушення не спостерігається.

НУБІП України

НУБІП України

НА

НА

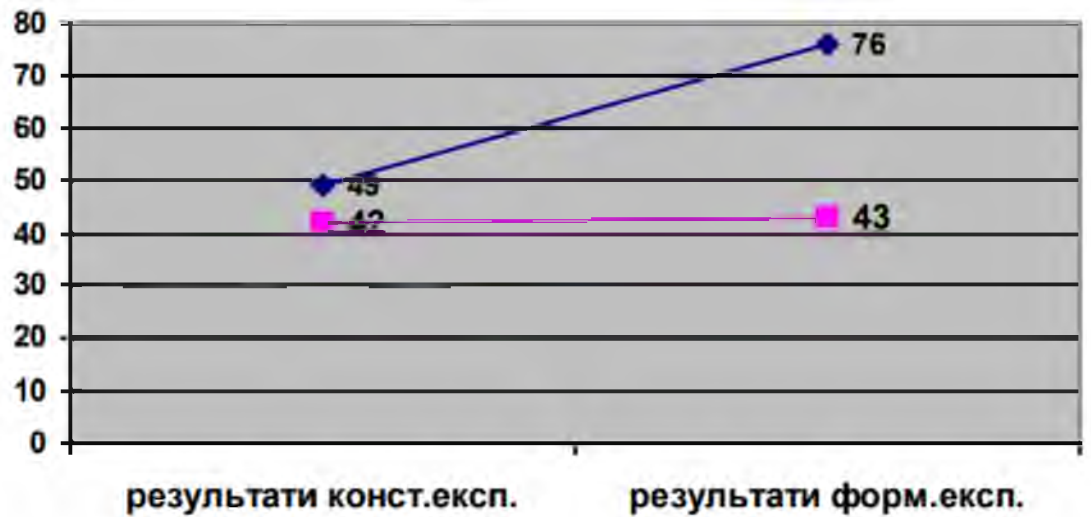


Рисунок 2.9. Порівняльна динаміка зростання середніх рівнів актуалізації етноідентифікаційного компонента патріотизму в експериментальній (верхня лінія) та контрольній (нижня лінія) групах, у %

Отже, на основі аналізу результатів форми експерименту можна виокремити позитивні зміни в етноідентифікаційному компоненті патріотизму в експериментальній групі. Середній рівень актуалізації цієї складової після проведення експерименту значно підвищився, досягнувши висшого рівня. У контрольній групі подібного позитивного зрушення не відзначено.

Це вдосконалення у патріотичному етноідентифікаційному компоненті в експериментальній групі було досягнуто за рахунок систематичної моральної мотивації майбутніх педагогів.

На жаль, контрольна група не враховує подібні фактори в повній мірі, і це демонструє значно нижчі показники серед майбутніх педагогів. З огляду на критерії патріотизму майбутніх педагогів та проведений кількісний аналіз ми спробували програму рівня розвитку патріотизму.

НА

Таблиця 2.10.

Динаміка розвитку патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБІП України)

Рівні розвитку патріотизму	Констатувальний експеримент, у %		Підсумковий експеримент, у %	
	К	Е	К	Е
Високий	10	25	10	35
Середній	35	40	40	50
Низький	55	35	50	15

Як видно з таблиці, певне зростання почуття патріотизму як генералізуючого особистісного новоутворення спостерігається в обох групах.

Проте його динаміка в контрольній групі є не надто суттєвою, оскільки ці юнаки і дівчата брали участь у діяльності загального спрямування. В експериментальній групі показники зростання патріотизму є надто суттєві, оскільки цьому сприяла спеціальна система організованих засобів, котрі дозволили майбутнім педагогам активно включатись в різноманітні види діяльності з урахуванням їх інтересів та індивідуально-психологічних задатків.

У констатуючому експерименті були визначені показники сформованості когнітивного, етноідентифікаційного, практичного та душевно-мотиваційного компонентів патріотизму. Вони відображають розуміння поняття "патріотизм" і його характеристики. Усі ці показники в експериментальних і контрольних групах майже однакові, відрізняючись у межах 10-15%. також, когнітивний компонент має подібні показники в обох групах, що свідчить про загальне розуміння суті патріотизму.

Практичні та емоційно-мотиваційні компоненти в обох групах мають менш виражені показники, а в контрольній групі ці показники ще нижчі. В експериментальній групі вдалося кардинально змінити розвиток усіх

компонентів патріотизму за допомогою системи форм та методів виховання патріотизму.

У контрольній групі, де використовувалася традиційна освітня система, показники хоча і мали тенденцію до зростання, проте динаміка їх розвитку була вільною і показники коливалися в межах 10-15%. Це можна пояснити відсутністю спеціальних психолого-педагогічних умов та недостатньою включеністю особистісно-сутнісних факторів до діяльності майбутніх педагогів.

Загалом в експериментальній групі було виявлено пряму залежність між активністю юнаків і дівчат у різних видах діяльності та формуванням їх переконань щодо важливості цієї справи для людей та однолітків.

Висновки до розділу 2

Констатувальний етап експерименту допоміг визначити рівень сформованості різних компонентів патріотизму. Ці компоненти відображають сутність поняття "патріотизм", але це поняття не повністю узгоджується з реальною практикою освітнього процесу.

Показники когнітивного компонента патріотизму були подібні в експериментальній та контрольній групах на етапі констатувальної перевірки експерименту, що свідчить про розуміння молоддю сутності патріотизму.

Проте, показники практичного та емоційно-мотиваційного компонентів були значно нижчими в обох групах, вказуючи на перевагу інформаційного аспекту в освітньому процесі закладів вищої освіти.

У формуючому експерименті в експериментальній групі використовувалися різні методи та види розвитку патріотизму, такі як факультативні заняття, психолого-педагогічні тренінги, суспільно-корисна (волонтерська) діяльність та діяльність зі збереження пам'яток культури. В результаті формувального експерименту показники всіх компонентів

патріотизму значно зросли, що вдалося про успішну реалізацію цих методів у розвитку патріотизму.

У контрольній групі, де використовувалася традиційна освітня система, показники хоча і мали певну тенденцію до зростання, проте розвиток був вільним, і показники коливалися в межах 10-15%. Це може бути пояснено

відсутністю спеціальних психолого-педагогічних умов для формування патріотизму.

Узагальнюючи результати, виконуючи констатацію та форму експериментів, можна сказати, що активність майбутніх педагогів у різних

видах діяльності має прямий взаємозв'язок з розвитком їхніх патріотичних переконань. Співчуття до долі свого народу, гордість та емпатія грають важливу роль у формуванні патріотизму в студентів, і це стає можливим за допомогою механізму рефлексії та інтеріоризації.

Подальші напрямки дослідження включають в себе формування патріотичних проявів та почуттів у майбутніх педагогів закладів вищої освіти, а також розробку технології формування патріотизму з урахуванням студоцентричного підходу.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБіП України

Внаслідок теоретичного обґрунтування сутності та структури патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України) та проведення

констатувального та формувального експерименту, нами підтверджено зроблено наступні висновки.

НУБіП України

Поняття патріотизм віддзеркалює ідею зв'язку ідентифікації кожного індивіда зі своїм народом та конкретною державою. В історії філософії

НУБіП України

патріотизм був пов'язаний із боротьбою за територіальне розширення та зміцнення власних земель. Видатні філософи, такі як Я. Коменський та К. Ушинський, зрозуміли патріотизм як любов до Батьківщини, національного

характеру та як потребу в цілеспрямованій діяльності для особистісного самоствердження.

НУБіП України

У гуманітарних науках патріотизм розглядається як здатність ідентифікувати себе з певним народом та державою, а також як потребу в самостверженні. В. Даль надав два визначення патріотизму, перш за все з

яких пов'язані з нацією, а друге з державою.

НУБіП України

Аналіз патріотизму в історико-педагогічних та гуманітарних науках дозволив виділити структуру патріотизму майбутніх педагогів закладів вищої освіти. Нами було визначено чотири компоненти: когнітивний,

етноідентифікаційний, емоційно-мотиваційний та практичний, які відображають сутність патріотизму. Важливим є той факт, що ці компоненти

НУБіП України

взаємозалежні та взаємопов'язані, і вони спільно сприяють формування патріотизму як компоненту національної ідентичності у майбутніх педагогів закладів вищої освіти (на прикладі НУБіП України).

Констатувальний етап експерименту допоміг визначити рівень

НУБіП України

сформованості різних компонентів патріотизму. Ці компоненти відображають сутність поняття "патріотизм", але це поняття не повністю узгоджується з реальною практикою освітнього процесу.

Показники когнітивного компонента патріотизму були подібні в експериментальній та контрольній групах на етапі констатувальної перевірки експерименту, що свідчить про розуміння молоддю сутності патріотизму.

Проте, показники практичного та емоційно-мотиваційного компонентів були значно нижчими в обох групах, вказуючи на перевагу інформаційного аспекту в освітньому процесі закладів вищої освіти.

У формуючому експерименті в експериментальній групі використовувалися різні методи та види розвитку патріотизму, такі як факультативні заняття, психолого-педагогічні тренінги, суспільно-корисна (волонтерська) діяльність та діяльність зі збереження пам'яток культури. В результаті формувального експерименту показники всіх компонентів патріотизму значно зросли, що вдалося про успішну реалізацію цих методів у розвитку патріотизму.

У контрольній групі, де використовувалася традиційна освітня система, показники хоча і мали певну тенденцію до зростання, проте розвиток був вільним, і показники коливалися в межах 10-15%. Це може бути пояснено відсутністю спеціальних психолого-педагогічних умов для формування патріотизму.

Узагальнюючи результати, виконуючи констатацію та форму експериментів, можна сказати, що активність майбутніх педагогів у різних видах діяльності має прямий взаємозв'язок з розвитком їхніх патріотичних переконань. Співчуття до долі свого народу, гордість та емпатія грають важливу роль у формуванні патріотизму в студентів, і це стає можливим за допомогою механізму рефлексії та інтеріоризації.

Подальші напрямки дослідження включають в себе формування патріотичних проявів та почуттів у майбутніх педагогів закладів вищої освіти, а також розробку технології формування патріотизму з урахуванням студоцентричного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева А.Д. Формування особистості старшокласника.- К, 1998.-169с.

2. Антонєць М.Я. Проблеми формування національної свідомості // Рідна школа.- 1991.-№2.- С.5-9.

3. Б.Грінченко, М. Драгоманов Діалоги про українську національну справу / Упоряд. А. Жуковський.-К.:МАН Укр. Ін-т укр. археограф., 1994.- 286 с.

4. Балл Г. О. Аналіз сутності особистісної свободи у контексті гуманізації освіти і виховання // Діалог культур: Україна у світовому контексті.

Філософія освіти: 36. наук. праць / Ред. кол. І. А. Зязюна та ін. – Львів: Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 33-42.

5. Башмет М. Зміцнення всіх компонентів національної свідомості у молоді – пріоритетний напрям державотворчої політики України // Державність. – 1994. – № 1–2. – С. 50–53.

6. Бєх І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

7. Бєх І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.130–137

8. Білоусова В. О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позазурочній діяльності загальноосвітньої школи. – К.: ІЗМН, 1997. – 192 с.

9. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання // Наук.вісн.Півд.Укр. пед-ту. – Вип. 4. – С.35–40.

10. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.

11. Болотіна В.Ю. Моральне виховання старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури у загальноосвітній школі: Автореф. дис... канд.пед.наук. – К., 2001. – 17 с.

12. Боришевський М.Й. Моральна саморегуляція поведінки особистості: понятійний апарат. – Київ, 1993. – 24 с.

13. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект). – Львів, 1997. – 163 с.

14. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник. – 1994. – 192 с.

15. Ващенко Г. Психологічні властивості українців і причини наших невдач // Рідна школа. – 1992. – № 2. – С.12-20

16. Великий глумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Булес. – К.: Ірпінь, 2001 – 1440 с.

17. Виховання патріотизму у дітей та молоді в суч.соц.економ.умовах: матеріали наук.-практ.конференції/Відп.ред.І.Д.Бех. (Інт проблем виховання АПН України). - К., 1999. -127с.

18. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання // Концепція демократизації та реформування освіти в Україні. – К.: Школяр, 1997. – С. 78–122.

19. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. - Львів, 1996. -238 с.

20. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Т.2. – К.: Оберіг, 1991. – 96 с.

21. Галузинський В.М. Евтух М.Б. Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні – К., 1995 – 168 с.

22. Гнатюк В., Черниш П. Виховний ідеал – бути патріотом // Початкова школа. - 1998. -№ 3. - С.36-40.

23. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави // Рідна школа. -2001. -№ 2. - С.9-14.

24. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. - К.: АПН України, 1995. - 45с.

25. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

26. Грінченко Б. Словник української мови. В 4 томах. – К.: Наукова думка, 1997. – Т.3. – С.102.

27. Гуманізація навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах: Посібник для вчителів зони підвищеного радіаційного контролю / За ред. Г. О. Балла. – К., 1998. – 145 с.

28. Гуменюк Г.М. Формування національної свідомості в учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи: Автореф. дис... канд. пед. наук (13.00.07-теорія і методика виховання). – Тернопіль: ТДУ, 2000. – 21 с.

29. Декларація прав дитини // Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів). – Ч. 1. – К.: Столиця, 1998. – С. 17-19.

30. Державна національна програма “Освіта” (Україна, XXI ст.). -К.: МО, 1993. - 121с.

31. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст.-К.: Основи, 1993.-126 с.

32. Закон “Про сприяння соціального становлення та розвитку молоді в Україні” (від 5 лютого 1993р.) // Закони України. – Т.5. – К., 1996.

33. Закон України “Про загальну середню освіту” // Освіта України. – 1999. – № 1, 25–23 червня.

34. Закон України “Про освіту” // Освіта. – 1996. – 21 серпня.

35. Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро... – Черкаси: ОІПОПП, 1997. – 28 с.

36. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.

37. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. – К., 1997. – 302 с.

38. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К.: Наука, 2000. – 308с.

39. Ігнатенко П.Р. Національна система виховання. Спроба концепції // Рад. школа. – 1991. – № 7. – С. 47–52.

40. Каюков В.І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: Дис...канд.пед.наук. 13.00.01.- Івано-Франківськ, 1996.- 182 с.

41. Киричук О.В. Концепція виховання підрастаючих поколінь суверенної України // Рад. школа. – 1991. – № 5. – С. 33–40.

42. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській школі: сутність, проектування, організація. – К.: Знання, 1998. – 274 с.

43. Кобзар Б.С. та ін. Виховання патріотизму і формування культури міжнаціональних відносин в учнів шкіл-інтернатів: Метод.рек./Б.С.Кобзар, Є.П.Постовойтов, Л.С.Дробот.- К., 1998.- 56с.

(Інститут проблем виховання АПН України)

44. Коваленко В.О. Педагогічні ідеї Дж.Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К, 1998. – 18 с.

45. Коваль В.О. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи: Дис... канд. пед. наук. 13.00.02.-К.: Інститут педагогіки АПН України, 1999.- 191 с.

46. Коляда О.Я. Виховуємо патріотів-інтернаціоналістів. – К.:Радянська школа, 1978. – 94 с.

47. Конвенція про права дитини // Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів). – Ч. 1. – К.: Столиця, 1998. – С. 19-36.

48. Кондрат В.К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського: Дис... канд. пед. наук (13.00.01-теорія та історія педагогіки) // Інститут педагогіки АПН України. – К., 1998. – 218 с.

49. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997. – 148 с.

50. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. збірник МО України, 1996. - № 13.

51. Концепція виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інф. збірник МО України, 1996. - № 14

52. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності //Педагог.газета.-2000.- № 6 (72), червень.- 6 с.

53. Концепція громадянського виховання особистості в умовах української державності (проект) // Шлях освіти. – 2001. – №1. – С.3–5.

54. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С.18–25.

55. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л.Н.Проколієнко. К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

56. Кремень В. Г. та ін. Україна: альтернатива поступу: критика історичного досвіду. – К.: ARC-UKRAINE. – 1996. – 793 с.

57. Кремень В.Г. Формування особистості в умовах української державності // Педагог. газета. – 1999. – №12. – С.1-2.

58. Лариченко Н.В. Педагогіка соціалізації. Європейські абрисы. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 443 с.

59. Левківський М.В. Народні трудові традиції як фактор виховання підростаючої особистості. – Житомир, 1993. – 60 с.

60. Левківський М.В. Формування відповідального ставлення до праці в школярів. – К.: Педагог. думка, 1997. – 226 с.

61. Літературнознавчий словник – довідник / Р.Г. Гром'як, Ю. Л. Ковілів та ін. – К.: ВЦ Академія, 1997 – 752 с.

62. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей // Твори в 7 т. – Т. 4. – К.: Рад. шк., 1954. – 396 с.

63. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т. – Т. 5. – К.: Рад.шк., 1954. – 382 с.

64. Макаренко А.С. Твори в 7-ми т.-Т.7. – К., 1953. – С. 299–300.

65. Мала енциклопедія державознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Довіра. Генеза, 1996 – 942 с.

66. Мартинюк І.В. Національне виховання: Теорія і методологія: Метод. посібник. К.: ІСДО, 1995. – 160 с.

67. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія. – К., 1995. – 234 с.

68. Мовчан Р.В. Українська література. – Ірпінь, ВТФ “Перун”, 1999 – 496 с.

69. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування національної школи //

Рідна школа. – 1994. – № 11. – С.31.

70. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2001. – 20 с.

71. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. - К.: Вид. “Віпол”, 2000 – 636 с.

72. Новий тлумачний словник укр. мови. У 4 томах / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1999. – Т.3. – С. 223.

73. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – К.: Обереги, 1994. – 72 с.

74. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Довіра, 1992. – 141 с.

75. Оржеховська В.М., Бойко В.Д. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку - К.: Рад. школа, 1978.-94 с.

76. Павленко М.С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалі творчості Павла Тичини: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2001. – 20 с.

77. Петронговський Р.Р. Структура патріотизму старшокласників // Вісник Житомирського педуніверситету. – 2002. – № 9. – С. 165–167.

78. Петронговський Р.Р. Орієнтовний план, програма та методичні рекомендації для факультативу “Відомі культурні пам'ятки та діячі культури і науки Житомирщини”. – Житомир: Полісся, 2002. – 19 с.

79. Петронговський Р.Р., Якушно І.І. Орієнтовна програма та методичні рекомендації для факультативу “Національно-патріотичне виховання старшокласників засобами народознавства”. – Житомир: Полісся, 2002. – 19 с.

80. Петронговський Р.Р., Якушно І. І. Українське народознавство: навч.-метод. посібник. – Житомир: Полісся, 2002. – 136 с.

81. Підласий І. Реалії сучасного українського виховання // Рідна школа. - 1994. - № 12. - С. 3-5.

82. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагог. проєктів. - К.: Україна, 1998. - 343 с.

83. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. - К.: Генеза, 1997. - 400 с.

84. Політологія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Академія, 1998. - 368 с.

85. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки. - К., 1998. - 446 с.

86. Попович М.В. Національна культура і культура нації. - К., 1991. - 64 с.

87. Постанова Верховної Ради України "Сім кроків виходу освіти з кризи" (проект) (№ 8342, від 04.12.2001).

88. Репа Н.О., Слюсаренко В.Г. Виховання духовного світу школярів. - К., 1995. - 252 с.

89. Русова С. Вибрані пед. твори у 2-х т. - К.: Либідь, 1997. - Кн. 1. - 272 с.; кн. 2. - 320 с.

90. Сверстюк Є. Блудні сини України. - К., 1993. - 256 с.

91. Скорульський Р.П. Національне виховання учнів засобами українського народознавства. - Івано-Франківськ, 1995. - 29 с.

92. Становська Т.В. Формування професійної спрямованості старшокласників на професії сфери управлінської діяльності. Автореф. дис... канд. пед. наук. - К., 2001. - 17 с.

93. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. - К.: ІЗМН, 1997. - 227 с.

94. Сухомлинська О. Ідея громадянськості і школа в Україні // Шлях освіти. - К., 1999. - № 4. - С. 20-25.

95. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні // Шлях освіти. - 1999. - № 1. - С. 41-45.

96. Сухомлинський В.О. Педагогічні статті // Вибр. тв. в 5-ти т. - Т. 5. - К., 1977.

97. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр.тв. в 5-ти т. - К.: Рад.шк., 1976. – Т.1. – С. 209-354.

98. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибр.тв. в 5-ти т. - К.: Рад.шк., 1977. –Т.4. – С. 7-390.

99. Сухомлинський В.О. Серце відаю дітям // Вибр.тв. в 5-ти т. - К.: Рад.шк., 1977. –Т.3. – С. 3-283.

100. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр.тв. в 5-ти т. – К.: Рад.шк., 1976. –Т.2. – С. 149-418.

101. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т./ Редкол: А.В.Кудрицький та ін.-2-ге вид. – К.: Голов.ред.УРЕ, 1987. – Т.2. – 736 с.

102. Універсальний словник-енциклопедія /Гол. ред. Ради чл.кор. НАНУ М. Попович. – К: Ірина, 1999. –1551 с.

103. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання // Вибрані педагогічні твори в 2 т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С. 192-471.

104. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори в 2 т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 43-

103.

105. Філософія: Навч. посібник (За ред. С.П. Щерби) – Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство “Льонок”, 2000. – 416 с.

106. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – 624 с.

107. Філософський словник /За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Гол.ред. УРЕ, 1986. – 796 с.

108. Фіцула М.М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К: Академія, 2000. –544 с.

109. Хропко П. Українська література. Підручник для 10 класу середніх шкіл, ліцеїв, гімназій та коледжів – К.: Освіта, 1998. – 528с.

110. Цвєлих Т.І. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього шкільного віку. – К., 1974. – 144 с.

111. Цінності освіти і виховання: Наук.- метод.зб. / О.В.Сухомлинська (ред). – К.: АПН Укр., Центр інформ. та докум. ради Європи в Україні, 1997. – 224с.
112. Човалюк Л.М. Патріотичне виховання старшокласників шкіл-інтернатів // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах. Кн. 1. – К: Пед. думка, 2000. – С. 318-323.
113. Чорна К.І. Основні пріоритети у вихованні національної самосвідомості і громадянської культури старшокласників // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 125-132.
114. “Школа – Родина”, педагогічний експеримент гуманітарної гімназії № 23 м. Житомира. – Житомир, 2002. – 20 с.
115. Яшук І. П. Формування життєвої компетенції особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України: Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2001. – 21 с.
116. Aboud F. E. The development of ethnic self-identification and attitudes // Children's ethnic socialization: Pluralism and development. Newbury Park, 1987. P. 32-55.
117. Bananji M.R., Prentice D.A. The Self in Social Context // Annual Review of Psychology. 1994. Vol.45. P.297-332.
118. Marcia J. Identity in adolescence // Handbook of adolescent psychology. N.Y., 1980. P. 159-187.
119. Phinney J.S. Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research // Psychological Bulletin. 1990. Vol.108. P. 499-514.

ДОДАТКИ

НУБІП України

Додаток А

“Україна починається з тебе”

(тренінг із національно-патріотичного виховання)

Мета: формувати національно-патріотичну самосвідомість учнів, активну громадську позицію, громадянське самовизначення та суспільну активність, прагнення до самореалізації в Україні;
ознайомити учнів із видатними постатями громадсько-політичного, військового, культурно-мистецького середовища, які зробили вагомий внесок у розвиток українського державотворення та популяризацію національної ідеї,
розвивати прагнення бути свідомими громадянами, патріотами своєї держави;
виховувати національну гідність, любов та повагу до історії Батьківщини та рідного краю, свідоме ставлення до обов’язків людини, громадянина, бажання своєю працею розбудувати державу, гордитися своєю Батьківщиною.

Обладнання: комп’ютер, проектор, мультимедійна дошка.

План тренінгу

I. Вступна частина

Вступне слово вчителя.

Аргументація актуальності теми. Повідомлення теми, мети заходу.

Організаційний момент.

- Вправа “Знайомство”. Формулювання очікуваних результатів.

- Об’єднання учнів класу в групи.

- Вправа “Правила”

Емоційне налаштування школярів на заняття

Постановка проблемного питання.

Вхідне опитування.

II. Основна частина

Вправа “Патріотичне кредо”

Руханка (“енерджайзер”) “Галерея образів”

Вправа “Знайомтесь, мій рідний край! Запрошую на гостини!”

(Перегляд презентації “7 чудес Дніпропетровщини”)

III. Заключна частина

Анкета “Що для тебе патріотизм?”

(обговорення результатів)

Вправа “Патріотичний кросворд”

Рефлексія. Вправа “Сенкан”

Хід проведення

I. Вступне слово вчителя.

Дорогі учні, сьогодні, коли керівництво “дружнього народу” розпочало неоголошену війну проти волі, незалежності українців, нашій країні як ніколи потрібно бути єдиною та згуртованою. На цілісність нашої держави посягнули вороги і багато наших земляків захищають всіх нас у лавах українського війська. Вони з честю відвойовують кордони нашої держави, борються за її єдність та цілісність, а ми маємо, як ніколи, проявити свою любов до рідної Вітчизни.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя. Патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, дати новий імпульс духовному оздоровленню нації та забезпечити розвиток громадянського суспільства, що функціонує на засадах гуманізму, свободи, законності, соціальної справедливості, це основа для формування свідомості молодого покоління українців.

Наша країна прагне стати зразком демократії, соціальної справедливості та правових гарантій. Такою вона не може стати сама по собі, такою її можуть зробити тільки її громадяни.

То яким повинні бути громадяни України? Що необхідно зробити кожному з нас, щоб Україна зайняла належне місце серед найкращих країн Європи? От саме це ми з вами сьогодні і обговоримо, зробимо спробу визначити найнеобхідніші умови, що сприятимуть розквіту нашої держави.

Оголошення теми і мети тренінгу.

Вправа “Знайомство”

Мета: створення позитивної атмосфери, налаштування учасників тренінгу на продуктивну роботу, встановлення довірливих відносин, актуалізація власного досвіду про патріотизм.

Хід вправи: назвати своє ім'я та відповісти на запитання, чого очікуєш від участі у цьому тренінгу (1-2 речення).

Об'єднання учнів класу у 3 групи (учні витягують листочки – синій, або жовтий, або синьо-жовтий).

Вправа “Правила”

Мета: прийняти правила для продуктивної роботи, що забезпечує сприятливу атмосферу для навчання у тренінговій групі.

Учасникам тренінгу пропонується назвати правила, які, на їхню думку, потрібні для ефективної роботи під час тренінгу. Кожне правило обговорюється – що воно означає, для чого потрібно. Тільки після того, як уся група прийме правило, його записують.

Правила

- Дотримуватися регламенту.
- Слухати і чути (один говорить – усі слухають).
- Бути доброзичливими.
- Бути активними.
- Пам'ятати, що поганих ідей не існує.
- Міркувати творчо.
- Ризикувати.
- Не критикувати. кожен має право на власну думку.

- Дотримуватися принципу конфіденційності.

Постановка проблемного питання:

Як Ви розумієте, це одне і те ж чи ні: “Бути громадянином означає бути патріотом своєї Батьківщини”?

(обговорення думок)

Вхідне опитування.

1. Чи любите Ви свою країну?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

2. Чи пишастесь Ви тим, що є громадянином України?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

3. Чи знаєте Ви історію свого рідного міста?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

4. Чи поважаєте Ви українську мову?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

5. Чи спілкуєтесь Ви українською мовою?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

6. Чи потрібна Україні друга державна мова?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

7. Чи вважаєте Ви службу в армії обов'язком громадянина України?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

8. Чи читаете Ви художню літературу рідною мовою?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

9. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?

А) Так; Б) важко відповісти; В) ні.

(обговорення результатів)

Вправа “Патріотичне кредо”

Мета: ознайомити учнів з історичними подіями та відомими посталями, які зробили вагомий внесок у розвиток української історії, культури та суспільно-політичної думки; розвивати патріотичні почуття на прикладі життя і діяльності відомих українців (земляків); формувати вміння визначати власні ціннісні орієнтири та обґрунтовувати їх співставлення з існуючими у суспільстві.

Україна має давні культурні традиції та досвід державотворення, адже вона пройшла непростий шлях до здобуття своєї Незалежності, бо її історія та велич творилась віками людьми, чиї імена викарбовані в серці кожного українця.

Завдяки їх відвазі та відданості рідній землі ми отримали у спадок вільне та незалежне сьогодення. Ми не маємо права знехтувати цим подарунком. І не має значення, на якій частині цієї величної держави ми проживаємо, ми єдині. Єдині в думках, у помыслах, у бажанні жити у вільній, незалежній державі з високими показниками її розвитку та співдружності її громадян.

“Відомі постаті, пов’язані з українським державотворенням”.

Що ви знаєте про видатні постаті (державні діячі, митці, науковці, дисиденти та інші), які зробили вагомий внесок в історію України й закарбувалися у пам’яті всіх поколінь українців?

(Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Шевченко Тарас Григорович, Франко Іван Якович, Андрій Шептицький, Грушевський Михайло Сергійович, Леся Українка, Винниченко Володимир Кирилович, Довженко Олександр Петрович, Григоренко Петро Григорович, Сухомлинський Василь Олександрович, Гончар Олександр Терентійович, Лукіяненко Левко Григорович, Горська Алла Олександрівна, Чорновіл В’ячеслав Максимович, Стус Василь Семенович, Чмилецько Віктор Іванович)

Практична робота

(робота в групах)

1. Дібрати асоціативний ряд до терміна “Патріот-це людина, яка...”.

Завдання полягає в тому, щоб навпроти кожної літери записати ті слова, які асоціюються у вас із поняттям “патріот”.

П – *пожертвує своїм життям*; ...

А – *активна*; ...

Т – *турботлива*; ...

Р – *роботяща*; ...

І – *ініціативна*; ...

О – *обізнана*; ...

Т – *толерантна*; ...

Узагальнення асоціативного ряду:

“Отже, патріот – це... особистість, у якої в її “Я-духовному” відсутні такі негативні риси як зневага, заздрість, жадібність, зверхність, брехливість. Тому кожен повинен постійно працювати над собою, щоб вони зникли з його внутрішнього світу.

Отже, ми можемо зробити висновок, що в Україні підрастають достойні громадяни, адже їм притаманні такі риси як... (обговорення). Ви – запорука майбутнього нашої держави, її оберіг. Від вас залежить її майбутнє.

2. Згадайте закінчення прислів’я та дайте своє тлумачення

“Жити – ... Вітчизні служити.”

“Батьківщина — мати, ... умій за неї постояти.”

“Козацькому роду ... нема переводу.”

“Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, і ... свого не цурайтесь.”

“Де народився – там і ... згодився.”

Руханка (“енерджайзер”) “Галерея образів”

Мета: запобігання м’язового та психоемоційного напруження.

Завдання: “увійти в образ”, обіграти його ходом, мімікою, жестами.

Пройдіться так, як начебто Ви:

- поважний сивочолий гетьман;
- молодий і завзятий джура;
- гарна засватана дівчина;
- найкращий танцюрист гопака;

- військовий Збройних сил України;
- олімпійський чемпіон з України, який встановив світовий рекорд.

Вправа “Знайомтись, мій рідний край! Запрошую на гостини!”

Завдання: запропонуйте/розробіть екскурсійний маршрут/екскурсію, що знайомить з традиціями нашого міста Дніпро; визначте перелік місць та екскурсійних маршрутів, які Ви порекомендували б відвідати у нашому місті.

(Перегляд презентації “7 чудес Дніпропетровщини”)

III.

Анкета “Що для тебе патріотизм?”

Патріотизм – це

- відмова від еміграції;
- дотримання законів;
- рідна мова;
- вишиванка на свята;
- активна участь у виборах.

(інша відповідь)

“Обери лише одну відповідь”

(обговорення результатів)

Вправа “Патріотичний кросворд”

1. Місто в Івано-Франківській області, назва якого переводиться як “янтар”

Буриштин (Буриштин став Буриштином лише у 2-й половині XVI століття

до того містечко звалось Нове село)

2. Столиця нашої держави

Київ

3. Найбільша ріка України

Дніпро

(Напрямок течії ріки кілька разів змінюється, таким чином Дніпро утворює на території України подібну великого лука, зверненого на схід, що вдвічі збільшує шлях Дніпром із Центральної України до Чорного моря: відстань від Києва до гирла Дніпра по прямій лінії - 450 км, по річці - 950 км .

Це третя ріка за довжиною у всій Європі (довші тільки Волга і Дунай). Крім цього вона побила рекорд по числу розташованих на її берегах центрів обласного значення - Київ, Дніпро, Запоріжжя, Херсон, Черкаси)

4. В цьому місті розташований найбільший морський торговий порт у нашій країні.

Одеса

5. Місто районного значення в Харківській області, в густих лісах якого, за легендами, мешкав Змій Горинич.

Зміїв

(За допомогою цієї станції вперше на Україні були досліджені зміни електронної концентрації під час сонячного затемнення 30 червня 1954, зараз це Іоносферна обсерваторія Інституту іоносфери України, яка входить до міжнародної мережі радарів, що вивчають вплив “космічної погоди” на функціонування енергетичних,

інформаційних, супутникових та інших систем, вивчають техногенний вплив на середовище з метою вирішення екологічних проблем, а також враховують вплив іоносферних ефектів на погоду та самопочуття і здоров'я людей)

6. Великий промисловий центр України, який називають "містом мільйона троянд"

Донецьк

7. Вулканічний древній масив в Криму, єдиний парк в Європі, якому вдалося зберегти первинний вигляд впродовж мільйонів років.

Карадаг (або Кара-Даг)

(Тюркською мовою "карадаг" означає "чорна гора". Дійсно, масив Карадага відрізняється від більшості кримських гір, порослих лісом.

Сьогодні тут мешкають більше десяти тисяч видів рослин, 35 видів тварин, 130 видів птахів і 15 видів рептилій. Крім того, заповідник - житло безлічі рідкісних видів комах.)

II. "Козацькому роду нема переводу"

1. Список козаків, окремих частин або всього Війська Запорозького у XVI—XVIII ст.

Ресстр

2. Ліро-епічний твір української усної словесності про події з життя козаків

XVI—XVIII століть.

дума

(Козацька дума — жанр суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу, який виконували мандрівні співці-музиканти: кобзарі, бандуристи, лірники в Центральній і Лівобережній Україні.)

3. Ударний музичний інструмент, що має котлоподібний корпус обтягнутий зверху телячою шкірою.

Литаври

(слово "литаври" походить від арабського, що в перекладі означає барабан, але деякі дослідники вважають, що найімовірніше, назва цього інструмента має грецьке походження і в перекладі означає багато барабанів.

Литаври широко використовувалися в побуті запорозьких козаків. По-перше, литаври — це військовий інструмент. Він як ніякий інший наводив жах на ворога своїми громовими ударами, був засобом зв'язку між військовими козацькими загонами.

Ударами в литаври сигналізували про небезпеку, спеціальними умовними сигналами під час бою передавали накази по війську, кошу і т. п.

По-друге, литаври виконували безпосередню функцію ударного музичного інструмента в полковій музиці Війська Запорозького, акомпануючи козацьку похідну музику.

Не тільки зброя, ох, не тільки зброя, а в козаків і музика була.

Такі литаври — не піднімуть трое, такі цимбали — запрягай вола.

Ударами в литаври збирали козаків на раду.

У запорожців були литаври різних розмірів. У найбільші з них били одночасно кілька довбишів. Зокрема, у козаків були литаври, котрі возили на чотирьох конях і в які били одночасно по вісім чоловік. Такий інструмент зберігали в козацькій церкві, щоб ніхто не міг зчинити хибної тривоги. Ще такі литаври називали набатом)

4. Одночасно і хата для проживання козаків на Запорізької Січі у 16-18 ст. і підрозділ, який закріплений за даною хатою.

курінь

5. Один із клейнодів у реєстровому козацькому війську на Запорізькій Січі, відзнака гетьманської влади.

булава

III.

“7 чудес Дніпропетровщини”

1. На цій річці знаходиться єдиний в області водоспад

Кам'янка

2. Козацьке сільське поселення кінця XVII ст. в області.

хутір

3. Храми цього селища є найстарішою пам'яткою архітектури Дніпропетровщини.

Китайгород

4. В м. Новомосковську побудований собор без жодного залізного цвяха

Троїцький

5. Ім'я кошового отамана Запорізької Січі, могила якого знаходиться на Дніпропетровщині. Сірке...

Іван

6. В XVII ст. фортеця на правому березі Дніпра в південно-східній частині міста

Кодак

Рефлексія. Вправа “Сенкан”

Мета: розвивати вміння узагальнювати і синтезувати складну інформацію, формулювати ідею; активізувати і розвивати мисленнєву діяльність, образне мислення; удосконалювати вміння виражати власне ставлення до патріотизму.

Завдання: скласти сенкан патріотичної тематики.

Довідкова інформація. Сенкан – це вірш, що складається з п'яти рядків.

Назва “сенкан” походить від французького слова “п'ять”

Композиційна структура сенкану:

- перший рядок має містити слово, яке позначає тему (зазвичай це іменник);
- другий рядок – це опис теми, який складається з двох слів (два прикметника);
- третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (це дієслова);
- четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного;

• п'ятий рядок складається з одного слова – синоніма до першого слова, в ньому висловлюється сутність теми, ніби робиться підсумок

Приклади сенканів.

НУБІП **Україна**
Сміливий, справжній *Сильна, незалежна*
Любить, зберігає, примножує *Єднає, захищає, гарантує*
Словна відданих своїй Батьківщині *Це наша спільна держава*
Громадянин *Мати*

НУБІП **України**
Захисник
Безстрашний, хоробрий
Боронить, допомагає, перемагає
Приклад для кожного громадянина
Герой

Підведення підсумків тренінгу
Складання "зіркового" рейтингу: три зірочки – якщо це було цікаво і важливо для них, дві – якщо це було просто корисно, одна – якщо це було просто цікаво, жодної – якщо заняття було не суттєвим.

НУБІП **України**

НУБІП **України**

НУБІП **України**

НУБІП **України**

Заняття з елементами тренінгу для педагогів у напрямку національно-патріотичного виховання учнівської молоді

Мета : узагальнення результатів педагогічного колективу щодо проведеної роботи з формування національної свідомості учнівської молоді, громадянської зрілості в стилі програми національного виховання учнівської молоді Рівненщини;

Тренер: Добрий день шановні друзі. Сьогодні я хочу провести з вами тренінг.

Виховання – категорія вічна. Воно є складовою частиною ідеології та культури суспільства і завжди має національний характер. Великий український просвітитель Г. Сковорода зазначив «який бо результат навчання без серця благородного і вдячного, яка користь наук без доброї думки». Як ви бачите, ми сидимо з вами у колі, яке символізує об'єднання людей спільними думками і спільною метою.

I. І перш за все нам потрібно створити доброзичливу обстановку і ми ще раз назвемо свої імена і допоможе нам в цьому ось цей м'ячик „Здоров'ячок”. (учасники тренінгу передають м'ячик по колу, називаючи ім'я та вітаючись з групою)

II. Дякую. І як годиться для будь-якого тренінгу нам потрібно створити правила роботи. Пропонуйте своє правило, аргументуючи його доцільність і якого ми будемо дотримуватись протягом роботи тренінгу.

- бути позитивним;
- локанічним;
- поважати думку інших;
- бути толерантним;
- говорити по черзі;
- бути активним;

III. Дякую. Сьогоднішній тренінг допоможе нам визначити головну мету і завдання патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах розвитку суспільства, зрозуміти психолого-педагогічні особливості

роботи з учнями у даному напрямку, познайомитися з пріоритетними методами, засобами і формами патріотичного виховання в родині, школі, суспільстві.

”Патріотизм – складне і багатогранне почуття, один із найважливіших компонентів індивідуального і суспільного способу життя. На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках.

Патріот – це той, хто в сьогodнішніх нелегких умовах сприяє розбудові демократичної соціальної держави правовими методами.

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, готовність відстояти, захищати свою незалежність, щоб духовно піднятися і усвідомити свою роль у суспільстві.

П’єр Буаст сказав, що при нестачі багатства нація тільки бідна; при нестачі патріотизму нація жалюгідна.

Проблеми виховання сьогodні хвилюють усіх і мають глобальний характер. Соціальна апатія, бездуховність, негативний вплив масової культури, поширення алкоголізму і наркоманії – ці явища переважають нині у

молодіжному середовищі. Звернімо увагу: К.Д. Ушинський наполягав, що виховання, як і навчання повинно бути там, де йому належить бути – на першому місці!

Життєві пріоритети змінились, але зміст виховання залишається: виховати всебічно розвинену креативну особистість учня, який зможе самостійно продовжити освіту, саморозвиватися, і реалізуватися у житті, знайшовши своє місце під сонцем. Ви бачите і розумієте, що перед нами, вчителями, стоїть важливе завдання і цей тренінг допоможе нам в майбутньому.

IV. Давайте визначимо рівень розуміння цього питання. У вас є листочки різного кольору:

Червоний – розумію добре і можу поділитись досвідом роботи;

Жовтий – добре знаю, як треба працювати

Зелений – знаю, але потребую допомоги

Синій – взагалі не розумію, навіщо це потрібно

НУБІП УКРАЇНИ

ВІПРАВА 1 «Знайомтесь, я українка!!»

1. Хоч ми з вами давно один одного знаємо і тісно співпрацюємо, та я пропоную знайомитись так «Я Оксана, практичний психолог Пугачівської ЗОШ і я українка, тому що... (народилась і живу в Україні)»

НУБІП УКРАЇНИ

2. ВІПРАВА №2 «Імідж сучасного українця у світі»

Перед вами чарівна ваза, у якій квіти – символи України. На тильній стороні квітів – напиши, з якими весь світ асоціює Україну. Оберть свою щаслив квітку

і доведи, що мова її відповідає дійсності.

НУБІП УКРАЇНИ

Напиши на квітах

1. Брати Клички

2. Сало

3. Пшениця

НУБІП УКРАЇНИ

4. Колосок

5. Чорноземи

6. Яна Клочкова

7. Зубр

НУБІП УКРАЇНИ

8. Калина

9. Гопак

10. Лавра

11. Віночок

12. Кобзар

НУБІП УКРАЇНИ

13. Шевченко

14. Океан Ельзи

15. Революція

16. Колобок

НУБІП УКРАЇНИ

17. Трембіта

18. Пилип Орлик

19. Полонина

20. Дівоча коса
21. Медовуха
22. Олейна

НУБІП УКРАЇНИ

23. Наша Ряба

24. Голодомор

25. Леся Українка

НУБІП УКРАЇНИ

Отже, ви обрали свою квітку. Об'єднайтеся у два букети – мальви і барвінок, та займіть місця за відповідним столом.

Вправа 3 Гра „Відкритий мікрофон

Давайте об'єднаємось в три групи, кожна група отримає своє власне завдання.

НУБІП УКРАЇНИ

Визначити мету і завдання з патріотичного виховання

1. як особистості;

2. родини;

3. класного колективу;

4. школи;

НУБІП УКРАЇНИ

5. громадської спільноти

(учасники працюють в групах, в яких є керівник і контролер часу)

Учасник від групи і, хто бажає, висловлюють свої думки щодо визначеного

головної мети і завдань патріотичного формування особистості.

НУБІП УКРАЇНИ

Вправа 4. А зараз давайте уявимо собі, які фактори можуть негативно вплинути на виховання патріотичної особистості учня і дати характеристику

учнями трьох вікових груп: молодшого шкільного віку (6-10 років),

підліткового віку (11-14 років), в ранній юності (14-18 років).

(групи записують свої визначення)

НУБІП УКРАЇНИ

Давайте розглянемо їх. (три учасника від кожної групи записують свої визначення на плакатах)

Знайдемо спільні і запам'ятаємо їх, щоб уникнути в своїй роботі.

НУБІП УКРАЇНИ

Вправа 5. Гра „Аукціон ідей”

Процес патріотичного виховання здійснюється у навчальній, позакласній і позашкільній діяльності, в сім'ї, дитячих та юнацьких

об'єднаннях. Весь освітній процес має бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. Наступна вправа „Методи, засоби і форми патріотичного виховання”

Гра „Аукціон ідей”

- інтерактивні технології;
- соціально-проектна діяльність;
- технології створення проблемних ситуацій;
- створення ситуацій успіху;
- ситуаційно-рольові ігри;

- соціограми;
- метод відкритої трибуни;
- соціально-психологічні тренінги;
- інтелектуальні аукціони;

- демократичний діалог;
- методики колективних творчих справ;
- традиції, ритуали тощо.

Визначимо найпріоритетніші і найефективніші з них і візьмемо їх до уваги у роботі з патріотичного виховання.

Вправа 6 Пам'ятка для вчителів. Отже, давайте колективно створимо пам'ятку для вчителя. Розпочнемо її такими словами:

Учителю необхідно пам'ятати, що в організації роботи з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді слід враховувати:

- різнобічні інтереси і потреби у різноманітній інформації;
- знання різних галузей;
- надання переваги завданням та іграм, які потребують зосередженості, стійкості уваги та передбачають прояв розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація);
- прагнення відкрити і досліджувати і розшукувати нове (інтерес до завдань);
- вміння тривалий час самостійно грати й працювати;

багатий словниковий запас для свого віку;

НУБІП УКРАЇНИ

- наявність терпіння, що проявляється під час роботи;

- підвищене почуття відповідальності;

- працездатність та намагання працювати якомога більше;

- самостійний пошук та робота з додатковою літературою з різних питань;

НУБІП УКРАЇНИ

- бажання брати участь у заходах, які підвищують інтерес до пізнання рідного краю, любов до свого народу, гордість, що ти українець (олімпіади, вікторини, клуби за інтересами)

Рефлексія. В кінці нашого тренінгу давайте підведемо підсумок роботи,

відповівши на запитання:

НУБІП УКРАЇНИ

1. Що ви нового дізнались з даної теми?

2. Як ці знання допоможуть в роботі з патріотичного виховання?

3. Чи досягли ми своєї мети?

XII. Наш тренінг підійшов до кінця і залишилось лише побажати один одному

НУБІП УКРАЇНИ

успіхів у роботі. Давайте використаємо такі фрази:

Я бажаю, щоб.....

Я буду рада, якщо.....

На цьому наш тренінг завершено. Давайте візьмемось за руки і всі разом

НУБІП УКРАЇНИ

скажемо „Ми сильні, ми щасливі, ми талановиті, ми – одна українська родина”.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУВБІП УКРАЇНИ

Виявлення почуття патріотизму, громадянськості майбутніх педагогів (уривки із творів випускників шкіл Житомирської області)

Виявлення в учнів громадянської позиції, за цих умов, патріотичних спрямувань дозволило їм висловити свої погляди на історичні процеси, сучасне суспільно-політичне становище в Україні, викласти своє бачення перспектив розвитку майбутнього України та взяти участь юнакам і дівчатам у різноманітних Всеукраїнських, обласних, міських, районних тематичних конкурсах учнівських пошукових робіт, творів.

Аналіз понад 100 робіт гімназистів-учасників Всеукраїнського конкурсу "Вірю в майбутнє твоє, Україно" засвідчує шанобливе ставлення переважної частини сучасної молоді до героїчної історії свого народу. Вона висловлює не офіційну одностайну думку, а власні міркування щодо сучасного життя, готовність рішуче і наполегливо змінювати його на краще своїми конкретними справами. Зокрема Лариса Боброва пише: "Рідний, рідна, рідне - корнь роду і народу. Рідна мама і рідний тато, рідна земля і рідна Україна... Святі слова тримають нас на світі і вчать любові до берегів, між якими з віків у віки тече ріка народу, нашої нації, нашої України.

Нема життя без України, бо Україна - це доля, яка випадає раз на віку, бо Україна - це мати, яку не вибирають, як і долю, бо Україна - це пісня... Воскресає Україна. Воскресає народ,

який не міг своїм мученицьким життям до себе дорівнятись, до своєї великої і спраглої свободи душі.

Україна має в серці те, що не вмирає, вона підводиться з колін і здіймає свій погляд у майбутнє...

Благослови її, Господи!"

Ідеал майбутнього Батьківщини автор твору нерозривно пов'язує з людьми, їхньою здатністю творити добро. Думка про добро, продовжує учениця, повинна поєднуватися з думкою про працю, про роботящі руки й роботящі

голови. Моя мрія теж спрямована в майбутнє - наполеглива, невтомна й вільна праця.

Чітка життєва позиція, оригінальне бачення сьогодення проглядається у літературному етюді “Міцніє віра у душі моїй...”

учасника конкурсу “Вірю в майбутнє твоє, Україно!” Лілії Бульбянюк:

“Століттями був гноблений наш народ, – пише автор. Споконвіку українці мріяли про незалежність. І ось нарешті, мрія багатьох поколінь збулась. Україна стала незалежною. Це справді величезний стрибок у нашій історії.

“Нарешті ми перестали бути рабами”, – скажете ви. Але чому ж ще тої “волі, сказати по правді, не було?” (Т.Шевченко)

Відповім словами того ж Кобзаря:

Доборолась Україна до самого краю:

Гірше лиха свої діти її розпинають.

І розп'яли. Не Україна - а руїна тепер у нас. Руїна в матеріальній сфері. Руїна в духовності. Більшість наших співвітчизників страждає від матеріальних нестатків. Знівечено нас морально. Гляньте на нашу юнь – і ви жахнетесь звуженості, примітивності кола їх інтересів.

Так, це можна пояснити століттями неволі. Але ж людина – творець своєї долі.

То якщо ми хочемо краще жити, значить повинні до цього докласти максимум зусиль і самі покращити своє життя. Тобто своєчасно вирватись на ту волю.

І далі автор наводить слова Л.Костенко:

Шукайте цензора в собі, Він там сидить. Дрімучий, без гоління Він там сидить, як Чортик у трубі, й помалу вилучає вам сумління.

Ми не повинні сподіватись на чиюсь допомогу. Маємо допомогти самі собі.

“На мою думку, – пише автор, – велика увага у наш час повинна приділятися вихованню дітей. Адже саме вони – майбутні творці історії.”

Тому так важливо зберегти собори їхніх душ, захистити їх від спустошення.

.. Особисто я переконана, що наш народ зуміє відродити свою державу. І насамперед духовність. Це допоможе перебороти економічну скруту, навчить жити у мирі з сусідами, дивитися один одному в очі та приязно.

А головне – трудитися, трудитися так, щоб труд переростав у красу.

От тоді, я вірю, настануть кращі часи для нашої країни!”

Надзвичайно тепло і зворушливо пише про Україну, її героїчне минуле, про істинних патріотів нашої землі, учасник конкурсу “Вірю в майбутнє твоє, Україно” Ірина Опалова:

Україно” Ірина Опалова:

“Україна! Скільки рідного в цьому прекрасному слові! Це – широкі степи півдня, верховини Карпат, синя далечинь Чорного моря. І кожна травинка на нашій землі – Україна – кожна річечка і струмочок – Україна. Це – не лише

назва простої країни, а наше минуле, наше сьогодні і наше майбутнє.

Україна є історією цілого народу, вона – наше життя, наша Батьківщина.

... Наше минуле – боротьба за незалежність, наше сьогодні – незалежність, а наше майбутнє – боротьба за зміцнення здобутої незалежності.

Сьогодні нас поважають за нашу древню козацьку історію, в якій є багато

прикладів мужності й хоробрості, за нашу національну самобутність і

солідарність, які дали нам можливість жити одним народом, які єднали

українців усіх часів, нас поважають за ті труднощі, що переживаємо зараз і не втрачаємо віри. Так, ми повинні здолати своїх ворогів не силою, ми можемо

викликати їх здивування своїм прагненням до життя, і завтра нас

поважатимуть за це, за нашу віру”.

... “Вірю в майбутнє твоє, Україно!” – ці слова українці повинні промовляти голосно, а не пошепки, з гордістю, а не опустивши голову. Ми – український

народ, і це звучить гордо, ми – діти твої, Україно, і пишаємось цим.

“Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніщо не перекареслить мій народ!”

(Василь Симоненко).

Актуальністю, своєрідним відгуком на проблеми сьогоднішня

візначається творча робота Катерини Верещаги. Учениця поєднала свої

почуття і переживання за долю України із вмінням аналізувати тенденції

розвитку суспільства через власне світосприймання, бачення історії, ролі молоді у прогресивному розвитку країни.

Головний образ твору – Вітчизна. Біль за її минуле, сьогоднішня і майбутнє відчувається у кожному рядочку. Весь твір проинятий почуттям любові до рідної землі.

“...Не перестаю дивуватись, що український народ, пройшовши через безліч мук і страхів, не скорився, не втратив почуття патріотизму, оптимізму, сили духу в боротьбі за волю, непідробну любов до своєї Батьківщини. А тому й зміг вірно зберегти свою рідну мову, культуру, традиції, релігію й, найголовніше, вибороти визнання своєї незалежності.

Занепокоєння викликає те, що ми, молоді люди, діти України, сини своїх батьків, онуки прадідів, все частіше забуваємо про те, за що наші пращури боролися століттями. І тому нам, майбутньому держави, важливо не розгубити батьківські й дідівські надбання, а трепетно зберегти, примножити і прославити їх. Важливо не розтоптати чоботом цинізму, байдужості ті кращі традиції, які дісталися нам у спадок.

.. На жаль, рік за роком наш світ стає дедалі злішим і жорстокішим. Він перевертає душі людей, сіє в них невіру, безнадійність, черствість. Кожен з нас може відчути це на собі.

Тому, щоб подолати почуття песимізму, нам слід пам'ятати про християнську мораль, яка вкючає в себе поняття добра, совісті, поваги, справедливості, мужності, віри, надії та любові.”

У майбутньому України автор твору важливу роль відводить молоді.

“Я вірю в майбутнє твоє, Україно, – каже учениця. – А майбутнього без молоді не буває.

.. Молодість – це життєвий період, який проходить кожна людина. Молодість – це гнучка, струнка, тендітна, тонка лоза, що підкорена силам природи, але наполегливо прагне росту.

Або ж, це струмок, що набирає сили, чистий і такий, що позбавляє спраги усякого, хто до нього звернеться. Він несе енергію, що переходить у ріку життя.

У молоді, як відомо, свої закони. Вони інколи занадто сміливі, авторитарні (в доброму розумінні слова), нестримні. Але разом з тим – це енергія політичних ідей, задумів, свіжих поглядів та міркувань”.

Далі учениця висловлює своє бачення стосовно виходу нашої країни із кризи, в якій вона опинилася.

“Перша умова процвітання України, – говорить вона, – це правильно сформований прогресивний уряд. Такий уряд повинен бути від народу, для народу і повинен працювати в ім'я народу. Друга умова – це правильно

вибраний шлях реформ, спрямований не покращення економіки держави. На

жаль, наш уряд, сьогоднішній, не може дбати про свій народ так, як хотілося

б. Гірко бачити на вулицях міст дітей, які просять милостиню, або літніх, самотніх людей, які виходять на вулиці і ховають від сорому очі. Я хочу жити

в країні, де кожна людина буде відчувати себе не тільки вільною, а й

захищеною державою. Життя доводить, що бідна людина не може бути

вільною, бо вона обмежена в усьому. Я хочу, щоб в моїй країні піднявся рівень економічного росту.

Я хочу, щоб уряд минали ті безсоромні люди, які рвуться до влади тільки

заради своєї користі, для того, щоб набити грошима свої кишені, не

виправдовують довіри народу, який чекає від них, довго і терпляче, змін на краще”.

І як заклик, як звернення до усіх нас звучать слова юної громадянки України:

“Люди добрі! Настав час зупинитись, відкинувши сумніви, черствість,

жорстокість, і почати рухатися в тому напрямку, що веде нас у кращі часи, в країну майбутнього”.

Сповнений непохитної віри в краще майбутнє нашої держави, впевненості, що неодмінно усміхнеться “заплакана мати” – наша Україна, якщо кожен з нас

буде жити і працювати за законами Честі, Совісті і Правди, публіцистичний

роздум “І живе добра слава, слава України” Лесі Криворучко.

Свій твір учениця розпочинає з легенди, яку переповіла їй бабуся. Це легенда про дівчину-красуню, яка провела свого коханого на війну. Довго від нього

чекала вона звісточки. Але тільки тоді, коли закінчилась війна, листоноша приніс жаданий трикутничок. І не від Василя, ні. Писали друзі, що лежить її суджений у далекому лазареті, смертельно поранений і марить її ім'ям. Доїхала дівчина аж за Урал, відшукала коханого, джерельною водою напувала і тихо співала пісеньку. Василь найбільш любив слухати у весняні вечори під вербами:

Місяць на небі,
зіроньки сяють

тихо по морю човен пливе.

І побачила Олесь, як від того співу, від спогадів про Україну на блідому, вкрай змарнілому обличчі засвітилася усмішка. А коли вона забирала додому Василя, лікар сказав: “Не ми, а ваші пісні, любов до рідної землі, до України врятували йому життя”.

Чудова легенда. Скільки їх, трагічних і смутних, веселих і безжурних, можна почути з уст народу. І в кожній з них велика і трепетна любов до рідної України. Вони ніби кличуть нас озирнутися, подивитись на самих себе: Хто ми й звідки? Це дзвін тривоги, який закликає до пам'яті нашої, до нашого сумління, до наших душ. Він вимагає схаменутися, відродитись, утвердитись.

Продовжуючи свої роздуми, учениця нагадує, що мільйони пішли з життя, щоб ми сьогодні жили й боронили рідну державу не в наметових містечках на засніжених вулицях і площах міст, а кожен на своєму робочому місці сумлінною працею в ім'я народу, в ім'я України.

Саме від кожного з нас, пише учениця, залежатиме, чи й далі буде розгулювати свавілля окремих політичних діячів, які прагнуть розхитати громадянський мир в суспільстві, що несе загрозу національній безпеці держави, чи, нарешті, ми наведемо порядок у нашому домі, щоб не було життя на нашій землі спритним і безчесним.

До болю шкода, пише автор, що економічні негаразди внесли в наші душі розчарування, зневіру, песимізм.

Але нічого немає такого, чого б не можна було змінити. Змінюються люди, змінюється світ, зміниться на краще, я вірю, і наше життя.

... Ми вистоїмо, ми будемо щасливі, якщо кожен з нас буде жити і працювати за законами Честі, Совісті і Правди”.

З любові до свого села, його людей розпочинає свій твір Тетяна Філімончук.

“Тут живуть люди, - пише Тетяна, - які впродовж багатьох років створили багато величного й дивного. Це ті люди, які будували дім, викували плуга, змайстрували колиску і вишили рушник. Це праця щоденна, кропітка”.

З особливою теплотою вона згадує свого односельчанина Левченка Кузьму,

котрий багато років тому посадив великий сад, який і зараз є красою села. Він любив свою землю і мріяв про неї, її майбутнє. І автор питає: “Якби він жив, щоб він сказав про наше сьогодні?” Мені здається, що він сказав би:

“Пора перестати бити себе в груди і запевняти весь світ у своїй любові до Батьківщини. Слід сумлінно працювати на благо Вітчизни і цим доводити свою любов до матінки-України”.

Далі автор звергається до молодого покоління не шкодувати своїх сил, свого таланту і навіть життя для нашої багатостраждальної України-матері.

Про славетне минуле українського роду, про славний козацький рід, про

патріотів своєї землі йдеться у творі “Щоб козацькому роду не було переводу, присягаємо на вірність Вітчизні й народу” Світлани Чистякової.

“Ми з вдячністю згадуємо наших видатних попередників – тих, хто стояв біля витоків української державності, був сурмачем її свободи і незалежності”, - пише учениця.

“Від могутності Київської Русі, славетних князів Володимира і Ярослава, героїчної епохи гетьмана Богдана Хмельницького ведемо свій родовід. З древнього Києва поширились на Східну Європу православ'я, писемність, освіта і культура. В історію України назавжди вписані золотими літерами

Великий Кобзар і Великий Каменяр, мислителі і державники М. Драгоманов і М. Грушевський. Наш славний Козацький рід ще з давніх давен відстоював своє право на незалежність та свободу, вірив у прекрасне майбутнє, коли

майже всі й не сподівались почути словосполучення “незалежна Україна”.

Саме наш землеробський рід поставав з руїн та попелу, зневірений і принижений, він не втрачав віри та надії і рятував, підіймав та ніс вперед своє

ім'я та горде імення своєї держави, своєї України. А що ж підтримувало їх

безмежну віру? Любов до рідного краю, спогад про солов'їну пісню, почуту в

дигинстві, безкраї простори, на яких має панувати злагода, зрештою,

справжній патріотизм, на який здатні лише непересічні особистості”. Серед

таких автор називав нашого земляка, видатного козацького полководця Петра

Конашевича-Сагайдачного. Це завдяки доблесті його полків Європа була

врятована від османського ярма. Упродовж свого гетьманування йому вдалося

закласти перші наріжні камені державного суверенітету, суттєво підвищити

рівень освіти та культури”. Лише боротись – значить жити... і ти, моя Україно,

долала недолю: над сивими степами пронісся вихор громадянської, кістлява

рука голодомору потяглася до хатин, що купались у вишневих сяйвах, і знову

ти вистояла. Знову сонце зійшло над тобою, здавалось, тепер ніщо не стане на

шляху державного становлення і розвитку. Аж тут... війна, страшна, кривава,

спустошуюча. І дійсно: скільки вистраждала ти в роки війни? Скількох синів

ти втратила? Хоробрість та мужність українців за часів Великої Вітчизняної

війни зафіксована документально, а інакше і не можна було, бо люди хотіли

захистити свою державу, врятувати її від лютого ворога. Безсмертні сторінки

в історію війни вписали І. Кожедуб, М. Кирпюк, Черняхівський, Костенко,

Черезиченко – відомі маршали і генерали українського походження. Але ж

воювали не лише чоловіки, були відважні й безстрашні жінки, які мужньо

боролись, захищаючи рідну землю від фашистів”. Про одну з таких жінок,

нашу землячку Валентину Андріївну Баранок, вчителя української та

російської мови та літератури, а в роки війни – медсестру розповідає автор

твору і наводить її слова: “Бажаю молоді любити свою Батьківщину Україну

так, як любили свою країну ми, бути завжди готовими її захистити, звеличити

своїм розумом, талантом, працею!” Героями не народжується, ними стають,

підкреслює далі учениця. І цьому сприяє виховання на прикладах старших

покоління, їх самовідданого служіння Вітчизні. І на завершення твору як клятва звучать слова: “Ми, молоді, віримо в свою Батьківщину, її народ, їй віддамо свій розум, жар наших сердець. Знаючи славні сторінки її історії, ми присягаємо їй на вірність пам'яттю сивочолих ветеранів, її щедрими землями,

її безхмарним небом. Ми не хочемо воювати, та коли мати Україна буде просити захисту, ми зуміємо постояти за неї, бо козацькому роду нема переводу”. Ще один твір учасника міського конкурсу, присвяченого Збройним силам України, “Вклонися, моя Україно, солдатам величним і скромним” Юлії

Пекарук перегукується з попередніми творами про любов до рідної землі, і про

Воїна-визволителя, про захисника рідної землі. “Україно, рідна земле! Ти як мати-годувальниця, можеш усе: нагодувати нас хлібом, вирощеним на власній ниві, напоїти джерельною водою з чистої криниці, вразити своєю мальовничою красою. Лише не можеш сам себе захистити. Тому найсвятіший

обов'язок тих, хто їсть твій хліб, п'є твою живлющу воду, милується твоїми живописними краєвидами, – захищати батьківську землю. Довгим та тяжким був твій шлях до незалежності, але дук визволення, який жив у серці народного солдата впродовж віків, переборював вогонь і сльози, відстоюючи національну ідею. Сьогодні у кожному місті є могила Невідомого солдата,

горить Вічний вогонь визволителям. Я переконана, – пише автор, – що саме вони, прості трудівники війни, завоювали перемогу і славу своїй землі. Честь і хвала їм. Низько вклонімося ще раз солдатам величним і скромним, що зуміли захистити рідну неньку Україну. Це завдяки їм наш народ живе в

суверенній демократичній державі, має змогу виявити свій духовний потенціал і творчо працювати. Ні, недаремно мужні солдати віддали свої теплі серця”. На підтвердження цього автор наводить слова Олександра Ботанука з поеми “Стогін землі”:

“Скільки убито! І скільки повішено! Все це забути?

Ганебно і зло!... Чую, як зболена пам'ять притишено йде до могил і схиляє

чоло”.